

Dálný východ

Ročník V
číslo 2
2015

公元一九八八年十二月 中国
代表来 访 捷 得
旅 家 尔 尼
其 乡 间
别墅 自 种
地 窖
种 他
然 想 到 地 多
公 家 国 神 王
三 十 年 已 爱 土 地 爱 人
因 称 他 为 捷 克 斯 洛 伐
克 的 土 地 爷 爷 施 瓦 尔 尼 大
说 八 九 年 华 君 武 于 北 京

Z OBSAHU

Dopis paní J. Švarné
Martin Buka

Český „bůžek země“
Cong Lin

Výlet na Říp
Xu Zongcai

Srovnání morfologického popisu čínštiny O. Švarného a Zhu Dexiho
Vlastimil Dobečka

Srovnání popisu gramatického systému čínštiny A. A. Dragunova a O. Švarného
Václav Štefek

Rozmanité pohledy na čínskou slabiku
Hana Tříšková

Prozodická transkripce čínštiny a její využití v současnosti
Zuzana Pospěchová

Prozodická analýza monologu
David Uher, Tereza Slaměňíková

Případová studie fonogramu v čínském textu
Tereza Slaměňíková

Dálný východ

Far East

Ročník V
číslo 2

Univerzita Palackého v Olomouci

Olomouc 2015

Redakce

Vedoucí redaktor: Mgr. David Uher, PhD

Členové redakční rady:

Prof. Zdeňka Švarcová, Dr., Doc. Lucie Olivová, Ph.D., DSc.,
Doc. Ing. Ludmila Mládková, Ph.D., Doc. Mgr. Roman Jašek, Ph.D.,
Doc. Ing. Miloslava Chovancová, Ph.D., Doc. Ing. Jan Sýkora, M.A., Ph.D.,
Doc. PhDr. Miriam Löwensteinová, Ph.D., Mgr. Ivona Barešová, Ph.D.

Adresa redakce:

Dálný východ
Katedra asijských studií, Katedra aplikované ekonomie
Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Křížkovského 14
771 80 Olomouc
www.kas.upol.cz

Technická redakce a obálka: Jiřina Vaclová

Odpovědná redaktorka: Mgr. Jana Kreiselová

Vydala a vytiskla: Univerzita Palackého v Olomouci,

Křížkovského 8, 771 47 Olomouc

www.upol.cz/vup

email: vup@upol.cz

Zpracování a vydání publikace bylo umožněno díky finanční podpoře udělené roku 2014 Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR v rámci Institucionálního rozvojového plánu, programu V. Excellence, Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci: Zlepšení publikačních možností akademických pedagogů ve filologických a humanitních oborech FF UP.

ISSN: 1805-1049

MK ČR E 20430

Olomouc 2015

OBSAH

Úvodem	
David Uher	5
Dopis paní J. Švarné	
Martin Buka	9
Český „bůžek země“	
Cong Lin, přeložila Lucie Olivová	11
Výlet na Říp	
Xu Zongcai, přeložili Radek Malý a David Uher	13
Srovnání morfologického popisu čínštiny O. Švarného a Zhu Dexiho	
Vlastimil Dobečka	15
Srovnání popisu gramatického systému čínštiny A. A. Dragunova a O. Švarného	
Václav Štefek	37
Rozmanité pohledy na čínskou slabiku	
Hana Trísková	62
Prozodická transkripce čínštiny a její využití v současnosti	
Zuzana Pospěchová	93
Prozodická analýza monologu	
David Uher, Tereza Slaměnicková	104
Případová studie fonogramu v čínském textu	
Tereza Slaměnicková	116
RECENZE	
Barešová, Ivona; Nakaya, Tereza; Watanabe Takayuki; Flanderka, Pavel; Nakaya Yuji: Japonština	
Alice Kraemerová	128
Watanabe Takayuki: Nihongo čúkjú	
Alice Kraemerová	130

ŠVARNÝ, Oldřich, prof., PhDr., CSc. – sinolog, lingvista, fonetik, 1. 5. 1920 Velké Němčice, okr. Břeclav, ženatý (od 43). **NYNÍ** profesor FF UP. **MANŽ.** Josefa (1922, roz. Tihlaříková, laborantka PřF UK). **DĚTI** Božena Gartlerová (1944, Ing., elektrotech.), Eliška (1947, úřednice ČSA). **RODIČE** Šimon (1884–1970, zemědělec) a Anna (1887–1927). **ST** FF MU, latina – řečtina, Brno 39 (nedokončeno); FF MU, ruština – angličtina, Brno 47; FF UK, čínština – fonetika, Praha 52. **ZÁJMY** orloje, pozorování noční oblohy, v mladším věku horolezectví. **KRÉDO** Tu mu ti spravedliví odpovědí: „Pane, kdy jsme tě viděli hladového, a nasýtily jsme tě, nebo žíznivého, a dali jsme ti pít? Kdy jsme tě viděli jako pocestného, a ujali jsme se tě, nebo nahého, a oblékli jsme tě? Kdy jsme tě viděli nemocného nebo ve vězení, a přišli jsme za tebou?“ Král odpoví a řekne jim: „Amen, pravím vám, cokoliv jste učinili jednomu z těchto mých nepatrných bratří, mně jste učinili.“... Tehdy odpoví i oni: „Pane, kdy jsme tě viděli hladového, žíznivého, pocestného, nahého, nemocného nebo ve vězení, a neposloužili jsme ti?“ On jim odpoví: „Amen, pravím vám, cokoliv jste neučinili jednomu z těchto nepatrných, ani mně jste neučinili.“ Matouš 25.37–40, 44–45. **P** 47–50 St. reálné gymn. Brno, Křenová; 51–76 věd. prac., Orientální ústav ČSAV; 76–80 bez zaměstnání, v r. 76 propuštěn z politických důvodů; 90–96 exter. učitel, FF UK; 96– prof., externí učitel FF UP. **Ž** 39–44 prac. nasazení v Říši (Bad Hersfeld, Linz, Vídeň); 55 čtyřměsíční pobyt v ČLR (věd. prac. – stud. pobyt); 66 čtyřměs. pobyt v Paříži (vyučující čínštiny na univ.); 69–70 roční pobyt na univ. v Princetonu a v Berkeley (věd. prac.). **SPOL.** čl. Česko-čínské spol. **V** 96 pam. med. UP; čestné ocenění Úřadu ČLR pro šíření znalosti čínského jazyka. **D** Úvod do hovorové čínštiny, SPN, Praha 67 (2 díly – hl. spoluaut. a redaktor); Hovorová čínština v příkladech I–IV, s kol., Vyd. UP, 98; spoluaut. D. Uher: Hovorová čínština – Úvod do studia hovor. čínštiny, 2. přeprac. vyd., Vyd. UP, 01; Učební slovník jazyka čínského (4 díly), Vyd. UP, 98–00, Čestné uznání poroty soutěže Slovník roku 2002; články ve věd. časop. (Archiv Orientální, Rocznik Orientalistyczny aj.). **B** Journal of Chinese Linguistics, Monogr. Series 17, 01.¹

¹ TŘEŠTÍK, Michael, ed. *Kdo je kdo = Who is who: osobnosti české současnosti: 5 000 životopisů*. 5. vyd. Praha 2005.

ÚVODEM

Před dvěma, třemi léty navštívila Olomouc čínská bohemistka prof. Li Mei. Seděli jsme, povídali. „A co dělá pan Švarný?“ zeptala se najednou. „Vy to nevíte? Pan Švarný před nedávnem zemřel.“ „To není možné,“ hlesla paní Li a usedavě se rozplakala: „Nikdy nezapomenu, jak mě k sobě s paní pozvali na Vánoce...“

V letošním roce si ne bez pohnutí připomínáme nedožitě pětadevadesáté narozeniny pana Švarného. Také proto chceme tímto číslem vzpomenout na našeho nezapomenutelného učitele. Život pana Švarného byl pozoruhodný. Vzpomínají na něj autoři prvních tří příspěvků našeho sborníku. Úvodem jsme zařadili kondolenční dopis, který zamýšlel zaslat manželce pana Švarného pan **Martin Buka**, jeho dlouholetý spolupracovník z Audiovizuálního centra Univerzity Palackého v Olomouci. Dopis je i po více než čtyřech letech, kdy nás pan Švarný opustil, stále aktuální a jeho popis jubilantovy osoby je tak věrný, že si jej s laskavým souhlasem pana Buky dovolujeme otisknout bez úprav v jeho původní podobě. Následují dva texty, jejichž autory jsou čínští kolegové prof. Švarného, jmenovitě významný čínský bohemista prof. **Cong Lin** a čínský sinolog prof. **Xu Zongcai**. Oba pan Švarný pozval na svou chalupu ve Ctíněvsi pod Řípem a oni tak zanechali svědectví o pohostinnosti pana Švarného a jeho paní, které jsme se rovněž rozhodli včlenit do tohoto čísla našeho časopisu. Vzpomínku prof. Cong Lina do češtiny laskavě převedla doc. **Lucie Olivová**, DSc. (Seminář čínských studií Centra asijských studií FF MU Brno), text prof. Xu Zongcaie se uvolil do češtiny přebásnit olomoucký „bard“ doc. **Radek Malý**, Ph.D. (Katedra bohemistiky FF UP Olomouc).

Po vzpomínkách zařazujeme texty, jejichž autory jsou přímí žáci pana Švarného. S výjimkou dr. Trískové všichni pracují, respektive studují na Katedře asijských studií FF UP v Olomouci. Dva články, které jsou v určitém smyslu výtahy z diplomových prací Mgr. **Vlastimila Dobečky** a Bc. **Václava Štefka**, srovnávají popis gramatiky čínštiny prof. Švarného s čínským gramatikem Zhu Dexim, respektive s ruským sinologem A. A. Dragunovem. Témata vznikla z podnětu našeho bývalého spolupracovníka, bezpochyby jednoho z nejnadanějších žáků pana Švarného Mgr. Jakuba Vykoukala. Následuje text z pera PhDr. **Hany Trískové**, Ph.D. (Orientální ústav AV ČR Praha) zabývající se problematikou hranice slabiky v moderní čínštině. Příspěvek Mgr. **Zuzany Pospěchové** se věnuje využití Švarného prozodické transkripce, Mgr. **David Uher**, PhD a Mgr. **Tereza Slaměňíková** svým textem prozodicky analyzují monolog. Naš sborník uzavírá T. Slaměňíková případovou studii čínského fonogramu v čínském textu.

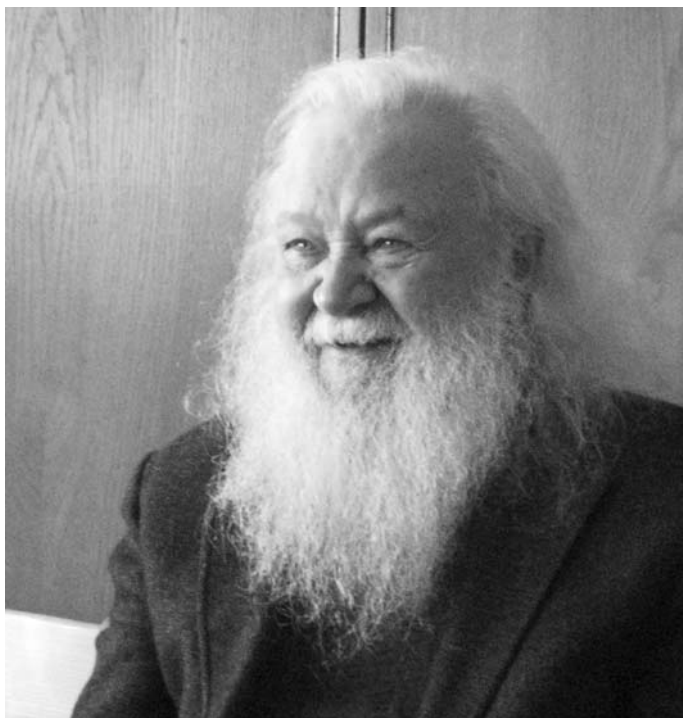
Závěrem tohoto úvodu bych chtěl upřímně poděkovat paní J. Švarné a jejím dcerám Boženě a Elišce. Mé poděkování jim patří právem nejen proto, že pana Švarného provázely a podporovaly v nejtěžších dobách jeho života. Děkuji jim za jejich přízeň, kterou věnovali, věnují a jak pevně doufám budou i nadále věnovat Katedře asijských

studií FF UP, čínské filologii v Olomouci i mně osobně. Současně bych rád na tomto místě připomněl dr. H. Třískovou často zmiňovanou skutečnost, že všude tam, kde v pracích – zejména v *Hovorové čínštině v příkladech* a *Učebním slovníku jazyka čínského* – pana Švarného jejich čtenář případně uživatel nachází texty psané na psacím stroji, tyto texty opsala paní Švarná. Neprávem opomíjena tak významným způsobem přispěla do pokladnice toho nejlepšího, co v české sinologii za celou dobu její existence vzniklo. Chci jí zde slíbit, že její nemalý přínos nebude nikdy zapomenut.

V neposlední řadě patří můj dík dr. H. Třískové, jenž byla tak nesmírně laskava a ze svého bohatého osobního archivu nám zapůjčila fotografie, které tvoří obrazovou přílohu tohoto našeho čísla.

David Uher

v Olomouci, 28. října 2015

Prof. PhDr. Oldřich Švarný, CSc. – oslava devadesátin v Orientálním ústavu
(foto: Hana Třísková)

*Возвращаются все – кроме лучших друзей,
Кроме самых любимых и преданных женщин.
Возвращаются все – кроме тех, кто нужней, –
Я не верю судьбе, я не верю судьбе а себе – еще меньше.*

B. C. Высоцкий: *Прощание* (1966)

Těsně před uzávěrkou tohoto čísla mě zastihla zpráva, že v pátek 30. října, tři týdny před svými třiadevadesátými narozeninami, nás navždy opustila paní Švarná. Ukazuje se, že přání, které jsem před třemi dny vyslovil v předchozí části tohoto úvodu, totiž aby nám paní Švarná zachovala svou přízeň i v následujících letech, bylo marností. Marností ale určitě není tichá vzpomínka na stále usměvavou „babičku“, která snad vždycky stála spíše za, než vedle pana Švarného. O to víc by vzpomínka na ni neměla ve chvatu naší úspěšné doby zapadnout. V souvislosti s paní Švarnou vzpomínám na jedno ze svých prvních setkání s panem Švarným. Seděl na lavičce v zahradě Anežského kláštera a jedl buchty. Snažili jsme se, jako jeho studenti, kolem něj s nesmělým přáním dobrého dne jen nepozorovaně projít. „Pojďte sem a vemte si,“ zahlaholil pan Švarný v odpověď na náš pozdrav–nepozdrav. „Ty dělala moje manželka. Já jsem takový Honza, mám buchty a jdu do světa.“ Je asi zbytečné říkat, že buchty byly výborné.

Když jsem se stal výrazně mladším kolegou pana Švarného v Kabinetu Dálného východu při Katedře romanistiky FF UP v Olomouci, přespával jsem několikrát u Švarných ještě na třídě Československé armády. Ubytování bylo vždy doplněno vynikající večeří, kterou připravila laskavá dlaň paní Švarné. Později, když jsem ke Švarným týden ko týden docházel, aby mě pan Švarný zasvěcoval do tajů prozodické transkripce a později abychom spolu transkribovali nahrávku souboru exemplifikačních vět „Gramatika hovorové čínštiny v příkladech 2,“ pořízenou a mnohdy „šťavnatě“ komentovanou paní Guan Min-če, na našem jinak pracovním stole nikdy nechyběl čaj a zákusek. Podobně jako dva čínští přispěvatelé našeho čísla nikdy nezapomenu na návštěvu chaty Švarných ve Ctíněvsi. Naším asi posledním setkáním s paní Švarnou za života pana Švarného byla oslava jeho devadesátých narozenin na půdě Orientálního ústavu AV ČR. Díky dr. H. Trískové mám na toto setkání upomínku v podobě několika fotografií s panem Švarným a paní Švarnou.

Už vždycky budu litovat toho, že když pan Švarný zemřel, vídal jsem se s paní Švarnou jen o jejích narozeninách. Ačkoliv mezi námi byl věkový rozdíl bezmála padesát let, setkání s ní nikdy nebyla nudná, ať už mi vyprávěla o své rodině – zřídka kdy sama o sobě – o panu Švarném: „Když mi volali z nemocnice, vůbec jsem nepochopila, co se stalo, a řekla jsem: vy mi chcete říct, že umřel? Vždyť ještě odpoledne se na pokoji o všechnu tu techniku, co byla kolem něj, tak živě zajímal. Na co je tohle, na co je tamhleto, proč to tady píská a tam bliká?“

Paní Švarná přežila pana Švarného o více než čtyři roky. Jak jsem jí v té době potkával, byly to čtyři roky smutku, který nevystavovala na odiv. Vždy usměvavá,

nikdy rozzlobená, žila životy své rodiny, svých dcer, jejich dětí a dětí jejich dětí. S paní Švarnou odešel dobrý člověk, který svému okolí rozdával jen a jen radost. Její vitalita mi vždy bude inspirací. Už kvůli manželům Švarným chci věřit, že „smrt je pouze začátek.“ Náš zármutek nad odchodem paní Švarné tak snad rozptýlí vědomí, že paní Švarná a pan Švarný už jsou zase spolu...

– du –

31. října 2015

Manželé Švarní na Čkalovce (foto: Hana Třísková)

Vážená paní Josefo!

Váš manžel byl člověk neuvěřitelný a jsem moc rád, že jsem s ním mohl spolupracovati.

Dva roky; na vzniku Jeho slovníků čínských a na zpracování audiozáznamů z dob, kdy jak sám říkal: „nebyl problém odjet v pondělí po obědě do Číny“.

Ty dva roky se nedají zapomenout, byly to úžasné chvíle!

Chvíle, kdy bych ho nejráději vyhnal.

A chvíle, kdy bych ho poceloval, objal a na rukou nosil.

I čínsky počítat jsem se musel naučit; říkal, že to v Číně umí každé malé dítě!

Dva roky života s báječným a úžasným člověkem!

Pondělí až čtvrtek. Každý týden.

Týdny nahrávání audiokazet, týdny poslouchání, měsíce třídění, etc.

Mám tu čest znáti celou Vaší rodinu a peripetie života Vašeho chotě a jak ku vzdělání přišel, natáčení filmů, a jak se zlobil na některé kolegy, a na dějiny celého světa.

Jak mi povídal a popovídal úryvky z Písma, ve starořečtině a latině, a to jen tak pro odpočinutí od čínštiny.

Učené disputace nad čímkoli, nepřebernou studnici vědění, a jak se učil hieroglyfy a staroegyptsky, a to jen tak pro cvičení mysli.

A na Jeho jablka uložená zde na vrátnici, pomačkaná, ale o to chutnější.

Snad i z lásky a přátelství.

Na jeho kraťouchké dvojbarevné tužky a hromady malých a neuvěřitelně poschovávaných papírků, plných poznámek.

Na vůni česneku.

A vlažnou vodu k pití.

Na jeho hlas!

Plátěnou tašku kolem krku.

Jeho oči!

Jsem moc rád, že jsem měl tu čest vstoupit do jeho života!

Na kamaráda Oldřicha nezapomenu!

Nejde to!

Vám přeji pevné zdraví a Boží požehání, dovolím si osobní modlitbu a vzpomínku za duši zesnulého, dovolím se pomodlit i za Vás!

Byl to kamarád, byť bylo mezi námi čtyřicet let.

Na některá setkání prostě nejde zapomenout!

Snad se, jistě, sejdem.

A opět pokecáme.

Martin Buka,
zvukař, AVC UP

Hua Junwu, Oldřich Švarný jako bůžek země (foto: Hana Trísková)

ČESKÝ „BŮŽEK ZEMĚ“

Cong Lin

Přeložila Lucie Olivová

*V tomto příspěvku otiskujeme český překlad článku, který vyšel v **Nedělní příloze Pekingského deníku (Beijing ribao xingqikan)** dne 19. června 1994. Napsal ho profesor Cong Lin 丛林 z Vysoké školy cizích jazyků v Pekingu, velká osobnost čínské bohemistiky a lingvistiky, autor vynikajícího **Nového čínsko-českého slovníku** (Shangwu yinshuguan, 1998) a četných dalších prací. V jeho vzpomínce ožívá Švarný a zároveň se jí připomíná i autor, který již také není mezi námi – zemřel v Pekingu 28. prosince 2013. Hua Junwu (1915–2010), snad nejznámější čínský karikaturista, při této příležitosti namaloval Švarného jako bůžka země.*

Když jsem před časem navštívil Českou republiku s delegací umělců, vedenou malířem Hua Junwu, pozval nás můj starý kamarád, sinolog Oldřich Švarný, na chatu. Pan Švarný nás přijal vřele a srdečně. Jak jsme tak seděli kolem stolku na zahradě, jedli řízky, které připravila paní Švarná, a popíjeli plzeňské, Švarný najednou zmizel – šel do sklepa pro jablečný mošt vlastní výroby. Náš Hua zjistil, že hostitel chybí, a začal ho hledat. Vtom vidí, jak se opodál někdo vynořil ze země: malý, nahrbený, bělovlasý a vousatý, s širokým úsměvem hrajícím na vrásčité tváři. Starý Hua se neudržel a vylétlo z něho: „Ajaj, vždyť to je český bůžek země!“ Od té doby tak všichni přátelé Švarnému přezdívalí. A když se Hua Junwu vrátil domů, nakreslil toho „bůžka země“ a panu Švarnému po něm poslal.

Švarnému letos bylo sedmdesát pět, sinologii se zabývá už více jak čtyřicet roků. Odjakživa měl rád cizí jazyky, a když ho němečtí nacisté poslali na práce, naučil se v pracovním táboře španělsky. Umí také německy, anglicky a rusky. Po osvobození ho zaujala čínština a sinologie. Přitahovala ho velkolepá kultura čínského národa, kterou nikdy nepřestal obdivovat, a každý Číňan, s kterým se potkal, mu byl milý. Má blízké vztahy s mnoha čínskými sinology a bohemisty. Doma v předsíni, pracovně i ložnici visí spousta obrázků, sošek, vystřihovánek, zkrátka všechny možné výtvary čínského uměleckého řemesla. Nejvíce si z nich cení dvou obrazů od Qi Baishiho, na které mu mistr vlastnoručně nadepsal věnování. Jeho největší radostí je ukazovat návštěvám cenné knihy, které vytahuje z vysoko dosahujících polic.

Vědě se věnuje se nevšední houževnatostí. Běžnou závadou u evropských adeptů čínštiny je nepřesná výslovnost, melodie především tóny. Ale čínští učitelé mnohdy nevědí, v čem tkví jejich nesnáze, a při výuce čínštiny jako cizího jazyka opomíjejí metodiku, která by účinně řešila tento obtížný problém. Když to Švarný zjistil, rozhodl se i tenhle oříšek rozlousknout. Intenzivně bádá a sepisoval speciální učebnice, nahrával si čínské známé, kteří mluvili spisovnou řečí. Jejich nahrávky opakovaně poslouchal a analyzoval. Po více jak deseti letech práce dal dohromady pravidla

výslovnosti mluvené čínštiny a metodu, která vyhovovala českým studentům. Tato metoda byla úspěšná. Jedna jeho studentka, která si výborně osvojila tóny, získala klíčovou pozici na oboru čínština na Karlově universitě. Bohužel se však domnívá, že jeho metoda je příliš podrobná a specializovaná a na to, aby se mohla stát praktickou učebnicí českých vysokoškoláků, je prý příliš teoretická. Navíc by se tiskla v malém nákladu a nakladatelství by potřebovalo dotaci. Z těchto důvodů výsledky jeho mnohaleté práce leží dodnes v šuplíku. Nebylo jim osudem dáno, aby pronikly do světa.

Švarný se k nám choval nesmírně přátelsky. V zahradě zrála jablka. On sám pro nás ty nejlepší natrhal a s manželkou přinesli celý koš až do našeho hotelu. Vodil nás po pražských kostelech. Během jediného dne jsme navštívili asi sedm míst a on nám všude vykládal o pokladech středověké kultury, jako by vůbec necítil únavu. Jeho žena má blízko k východoasijskému ideálu oddané manželky a laskavé matky, navíc je velmi nadaná. Umí všechno, od kreslení po vyšívání, malování vajíček a zpívání lidových písniček. Je to žena v domácnosti, nemá žádnou odbornost nebo povolání, avšak Švarný si jí nesmírně váží. Často s citem řekl, „Jožka obětovala pro rodinu celý život, nikdy bych ji nesnížil, celý život ji budu mít rád.“

Švarný si teď ze všeho nejvíc přeje, aby se mohl i se ženou ještě jednou podívat do Číny. V padesátých letech v Číně strávil jeden rok a hluboce si zamiloval velkolepou starou kulturu a vitalitu naší země. Uběhlo několik desetiletí a on by si tolik přál znovu se podívat na stará místa, společně s ženou uvidět obrovský pokrok, který nastal v Číně od reformu, a její moderní tvář! Bohužel jejich duchod není až tak vysoký a našetřit na cestu není jednoduché.

A já opravdu doufám, že v brzké budoucnosti uvítám v Pekingu „bůžka země i paní bůžkovou“ – mé dobré přátele, pana Švarného a jeho paní.

VÝLET NA ŘÍP

Xu Zongcai

Přeložili Radek Malý a David Uher

Následující text byl nalezen v pozůstalosti pana Švarného. Jeho autorem je profesor Xu Zongcai (1939) z Beijing Language University, který se zde se zaměřením na psaný jazyk věnuje výuce čínštiny jako cizího jazyka. Mezi roky 1993 a 1995 působil prof. Xu na Univerzitě Karlově v Praze. Několik svých textů proto věnoval problematice české a slovenské sinologie.

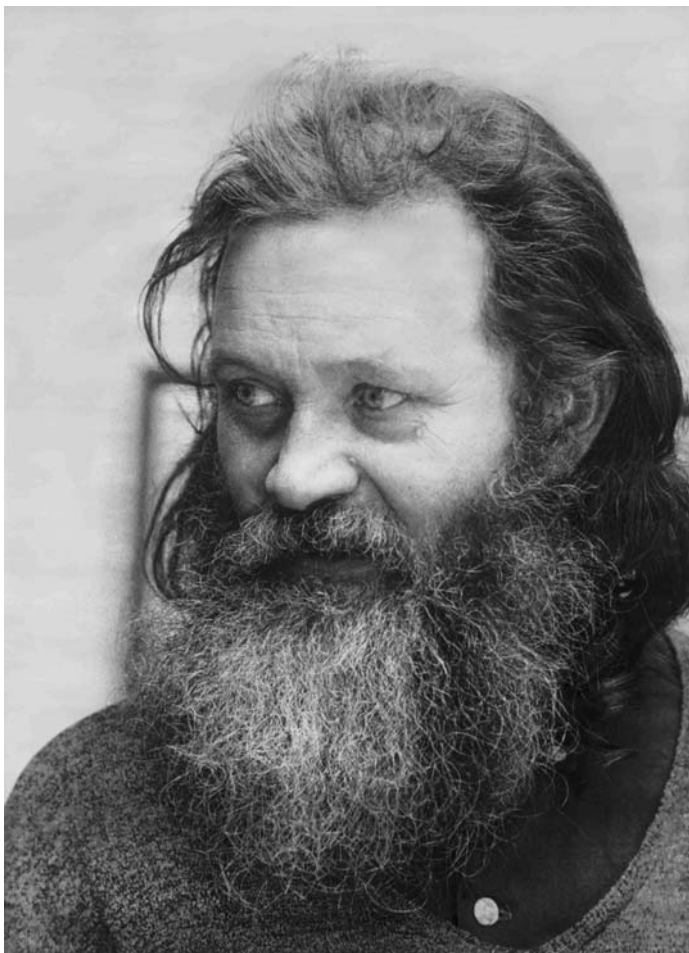
Hora Říp leží na sever od Prahy a má nadmořskou výšku 455 m. Je to památné místo české mytologie a historie, hora Předků, na které se konají ty nejvýznamnější oslavy. Na jejím vrcholu je kostelík a restaurace. 22. května 1994 mě významný český sinolog pan Švarný a jeho paní pozvali s odbornou asistentkou oboru sinologie na Univerzitě Karlově paní Lucií Borotovou na návštěvu své chaty a společně jsme tak cestovali na Říp. Dopoledne, když jsme vyjížděli z Masarykova nádraží, nebylo právě pěkné počasí: v přeháňkách drobně pršelo. Ale v poledne, kdy jsme vystoupili na vrchol, se vyjasnilo, ačkoli v dálce se ještě převaloval mlžný opar. Kam až oko dohlédlo, vládla příjemná pohoda. Protože jsem se cítil jako nesmrtelný vznášející se v povětří, napsal jsem v upomínku na tento výlet dvě osmiverší:

遠望神山像乳頭，
哺育捷民幾千秋。
祥雲攜雨絲絲落，
清風送爽陣陣幽。
滿山林木蒼鬱鬱，
遍野禾苗綠油油。
穿林越嶺峰巔上，
千里江山眼底收。

神聖教堂立山頂，
醒風血雨寫春秋。
千年奮鬥英雄史，
萬代和平景色幽。
西望蒼天藍湛湛，
東瞻大地碧油油。
中捷共建繁榮日，
幸福遠景望中收。

Na mýtickou horu, hrot prsu, se dívám,
už kolik tisíc podzimů tu kojí český lid.
Z požehnaných mračen padá na zem déšť jak lana,
po setmění vánek přichází tmou rozsvítit.
Les na celé hoře je tak zelený a bujný,
plný krásných mladých svěžích sazenic.
Projdu hájem, dojdou až na vrchol té hory,
oko uzří zemi širou tisíc mil i víc.

Na vrcholku hory stojí svatostánek,
v kronikách se píše o jatkách krvavých.
Tisícleté boje, historie reků,
pokolení mnohá – tajemství, mír v nich.
Na západ se dívám, nebe je tam modré,
na východ se dívám, zem je zelená.
Česko s Čínou spolu jdou dál ruku v ruce,
naděje a štěstí, toť má vidina.

Dr. Švarný (rodinný archiv, 1971)

SROVNÁNÍ MORFOLOGICKÉHO POPISU ČÍNSŠTINY O. ŠVARNÉHO A ZHU DEXIHO

Vlastimil Dobečka

Abstrakt: *Tento článek strukturovaně shrnuje hlavní rozdíly popisu jazyka u O. Švarného a Zhu Dexiho v oblasti gramatiky. Činí tak na pozadí rozdílných okolností vzniku obou systémů a různých cílových skupin, kterým byly určeny. Rámcové neshody prověřuji porovnáním popisu gramatických jevů u obou autorů. Těžištěm srovnání jsou morfologické charakteristiky těchto soustav, tj. otázky základních významových jednotek čínštiny – sylabosémémů, respektive morfémů a problematika funkčních charakteristik slov, respektive slovních druhů současné čínštiny.*

Klíčová slova: *gramatika, morfologie, současná čínština, Zhu Dexi, Oldřich Švarný*

K přepisu výslovnosti čínštiny je v textu užita čínská transkripční abeceda **pīnyīn** 拼音. Čínské znaky jsou uváděny v jejich zjednodušené podobě **jiǎntǐzì** 简体字. U citací z *USHČ* je původní zápis převeden do transkripce **pīnyīn** 拼音. V názvech částí tohoto textu uplatňuji neutrální označení, která odpovídají oběma systémům.

0. Úvod

Srovnání gramatických systémů Zhu Dexiho a O. Švarného bylo provedeno na základě struktury Zhu Dexiho učebního materiálu *Yǔfǎ jiǎngyì* 《语法讲义》 „Učebnice gramatiky“, přičemž byly definovány základní pojmy, které oba gramatici používají. Jejich přístup k jednotlivým gramatickým jevům byl porovnán, načež byly shrnuty hlavní rozdíly v jejich přístupu k nim. Tomu odpovídal i postup práce, kdy k určitému gramatickému jevu u Zhu Dexiho byl dohledán odpovídající jev u O. Švarného. Na základě jejich porovnání pak byly formulovány hlavní rozdíly. V tomto článku nebude porovnání prezentováno v celé své šíři, nýbrž jen jeho nejpodstatnější části a závěry, z tohoto porovnání vyplývající.

0.1 Rámcové rozdíly gramatických systémů O. Švarného a Zhu Dexiho

Rozdíly v obou gramatických systémech jsou do jisté míry determinovány okolnostmi jejich vzniku, např. návazností na předchozí práce jiných autorů, specializací autorů, cílovou skupinou, pro kterou byl daný gramatický systém primárně určen, jazykovým prostředím cílové skupiny a dalšími okolnostmi.

O. Švarný vytvářel svůj gramatický systém primárně pro české a slovenské studenty čínštiny, jeho práce proto vycházely především v češtině. Na rozdíl od Zhu Dexiho tak musel řešit otázku převodu čínské gramatické terminologie do češtiny.

Při výkladu gramatických jevů použil nejčastěji srovnání s českému čtenáři známou gramatikou češtiny, ale též s jinými jazyky.

„Při porovnávání různých jazyků je zde důležitá otázka gramatických termínů. Je možno jít zhruba dvoji cestou: buďto vytváříme pro každý ze srovnávaných jazyků zcela rozdílné termíny, nebo používáme stejné termíny, kterým však pro každý jazyk přisuzujeme modifikovaný (někdy i velmi rozdílný) význam. Nejčastěji však oba systémy kombinujeme.“¹

V jeho pracích jsou, kromě gramatiky čínštiny, obsaženy rovněž základní informace o čínštině, jejím historickém vývoji, o vzniku a vývoji čínského znakového písma, o technice psaní znaků a analýze znaků na radikály a fonetika, o fonetických a prozodických charakteristikách čínštiny, o čínských realitách atd. Vzhledem ke svému vědeckému zaměření v nich věnuje velký prostor právě prozodii čínštiny. Opatřil je bohatým exemplifikačním materiálem nepostradatelným pro studenty čínštiny jako cizího jazyka. Jsou zásadním prvkem pro správné pochopení gramatických jevů a také pro získání potřebné základní slovní a znakové zásoby současné hovorové čínštiny.

Zhu Dexi oproti tomu psal své práce primárně pro čínské čtenáře a neměl tudíž potřebu vybavit je tak bohatým exemplifikačním materiálem ani informacemi jinak nezbytnými pro studenty neznalé čínského jazykového prostředí. Je rovněž nutné vzít v úvahu, že Zhu Dexi byl rodilým mluvčím čínštiny. To skýtá své výhody po stránce míry znalosti tohoto jazyka jako mateřštiny, má to však i nevýhody, např. nepřítomnost zkušeností s osvojováním si čínštiny jako cizího jazyka. O. Švarný využil tyto své zkušenosti k přizpůsobení učebních materiálů potřebám studentů čínštiny, kteří se jí učí jako cizí jazyk.

1. Rozdíly v přístupu ke gramatickým jednotkám

Při porovnání obou systémů je třeba nejprve objasnit rozdíly v přístupu k základním gramatickým jednotkám obou autorů. Jedná se o jednotky **yǔsù** 语素 „báze“, **cí** 词 „slova“, **cízǔ** 词组 „slovní spojení“ a **jùzi** 句子 „věty“.

1.1 Jednotky yǔsù 语素 báze

Ve svém gramatickém systému Zhu Dexi věnuje jednotkám **yǔsù** 语素 krátkou úvodní kapitolu v *YFY* a dále se o nich zmiňuje také v *YFDW*. V jeho gramatickém systému tvoří jen součást výkladu o základních jednotkách gramatiky čínštiny. O. Švarný jim věnuje velkou pozornost v *USJČ*. Popisuje zde použití a funkční charakteristiky 1 969 nejfrekventovanějších jednotek **yǔsù** 语素, jejichž použití dokládá na přibližně 16 000 exemplifikačních větách. V *HČP* se věnuje jednotkám **yǔsù** 语素 v rámci kapitoly „Stručná typologická charakteristika čínštiny“. Problematiku jednotek **yǔsù** 语素 pojednal také ve své kandidátské disertační práci *K otázce morfému a slova v moderní čínštině*.

¹ ÚSHČ, s. 66

Zhu Dexi pojem **yǔsù** 语素 překládá anglickým slovem „morpheme“ a definuje jej následovně:

„Při analýze fonetické struktury jazyka je nejmenší jednotkou, kterou nalezneme foném. Při analýze gramatické struktury je jednotka, jakou je foném, nevyhovující. Víme, že jazyk je systémem znaků. Kterýkoliv znak zahrnuje dvě stránky: formu a význam. Foném je formou, která nenese význam, není proto známkou, je pouze stavebním prvkem znaku. Chceme-li pokročit v gramatické analýze, nemůžeme zkoumat pouze stavební materiál znaků, ale musíme postoupit o krok dále a zkoumat samotné znaky. Základními znaky v gramatickém systému jsou jednotky yusu. Jednotku yusu lze definovat jako nejmenší jednotku jazyka nesoucí význam.“²

Pro jednotku **yǔsù** 语素 používá O. Švarný také několik dalších výrazů v závislosti na jejich postavení a funkci:

- a) yusu³; v *USJČ* – používá také zkratku y⁴
- b) báze/sémém⁵ – pojem báze vyjadřuje skutečnost, že se jedná o základní jednotku, zatímco pojem sémém odkazuje na jednotku významovou
- c) sylabosémém⁶ – poukazuje na to, že ve většině případů je tato významová jednotka jednoslabičná
- d) morfém – jako složka kompozit:

„... zajímá-li nás především sémantický obsah dané jednoslab. jednotky (bez ohledu na její možné funkční charakteristiky), mluvíme o jednoslabičné bázi (sémému); když však o dané bázi chceme mluvit jako o složce kompozita, pak mluvíme o morfému.“⁷

Termínu morfém se však O. Švarný většinou vyhýbá, vzhledem ke konotacím tohoto výrazu v evropských indoevropských flektujících jazycích, které od morfémů odvozují alomorfy. Popírá existenci alomorfů v čínštině za předpokladu, že odhlédneme od změn přízvuknosti slabiky.⁸

Přestože Zhu Dexi překládá pojem **yǔsù** 语素 do angličtiny jako „morpheme“, nezabývá se, na rozdíl od O. Švarného, ve spojitosti s jednotkami **yǔsù** 语素 otázkou erizace, kterou O. Švarný označuje za jediný významný morfém, tedy element, „který tvoří pouze složku slova, který netvoří slabiku, ale je prvkem suprasegmentálním“⁹.

Zhu Dexi věnuje erizaci pozornost v kapitole o sufixech, kde ji označuje za neslabičný sufix.¹⁰ Vzhledem k marginálnosti tohoto jevu v gramatice čínštiny je však pochopitelné, že mu nevěnuje větší pozornost. Dále se také Zhu Dexi nezabývá

² YFYJ, WJ I, s. 15, čl. 1.1.1 (přeložil V. Dobečka, dále jen VD)

³ *USJČ* I, s. XXV

⁴ *ibid.*, s. XXXVI

⁵ *HČP III*, s. 85, 92, 166

⁶ *ÚSHČ*, s. 66

⁷ *HČP III*, s. 86

⁸ *ibid.*, s. 86

⁹ *ibid.*, s. 88

¹⁰ YFYJ, WJ I, s. 38, čl. 2.5.2

případy, kdy jeden znak zachycuje současně dvě báze. O. Švarný uvádí jako příklad takovýchto jednotek stažení základní číslovky s obecným numerativem **ge** 个: **liǎ** 俩, **sā** 仨.¹¹

Při řešení otázky samostatnosti jednotky **yǔsù** 语素 Zhu Dexi řeší její schopnost samostatně tvořit větný člen,¹² zatímco O. Švarný věnuje pozornost její schopnosti vystupovat jako jednoslabičné slovo.¹³ Zatímco Zhu Dexi u jednotky **yǔsù** 语素 nerozlišuje, zda se jedná o pozici v rámci slova, slovního spojení nebo věty a poukazuje pouze na existenci této skutečnosti,¹⁴ O. Švarný tyto různé případy ve svém *USČ* u jednotlivých jednotek **yǔsù** 语素 důsledně rozlišuje. O. Švarný dále využívá komparaci jednoslabičné báze jako slova v čínštině v kontrastu k evropským jazykům, kde obdobný jev neexistuje, porovnává také vztah nejmenší významové jednotky jazyka a slabiky u různých skupin jazyků.¹⁵

1.2 Slovo cí 词

Zhu Dexi definuje slovo následovně:

„Jednotka **yǔsù** 语素 je základní gramatickou jednotkou. Slovo je jednotkou o jednu úroveň vyšší, než je jednotka **yǔsù** 语素. Můžeme říci, že všechna slova jsou tvořena jednotkami **yǔsù** 语素.“¹⁶ „Slovo definujeme jako nejmenší samostatnou funkční významovou jednotku jazyka.“¹⁷

O. Švarný definuje slovo takto:

„Slovy pak nazýváme takové jednotky (jednoslabičné nebo kompozita), kterým přísluší některé ze stanovených funkčních charakteristik (včetně charakteristik pomocného slova), jímž přiznáváme statut slova, případně současně i více takových charakteristik.“¹⁸

Zhu Dexi označuje semimorfologické struktury, jako jsou modifikovaná slovesa a slovesa se záložkami za slovní spojení,¹⁹ zatímco Švarný přistupuje k modifikovaným slovesům jako ke slovním spojením jen v případě, že se vyskytují diskontinuitně, jinak je považuje za slova.²⁰ Obecně lze říci, že Zhu Dexi se snaží vždy jednoznačně určit, zda se u dané jazykové jednotky jedná o slovo, či nikoliv,²¹ zatímco Švarný v této otázce zastává pružnější přístup a bere v potaz funkci jednotky v konkrétním případě:

¹¹ *HČP III*, s. 88

¹² *YFJY, WJ I*, s. 15, čl. 1.1.2

¹³ *HČP III*, s. 90

¹⁴ *YFJY, WJ I*, s. 16, čl. 1.1.3

¹⁵ *HČP III*, s. 85

¹⁶ *YFJY, WJ I*, s. 17, čl. 1.2.1 (přeložil VD)

¹⁷ *ibid*, s. 18, čl. 1.2.1 (přeložil VD)

¹⁸ *HČP III*, s. 94, čl. 2.4

¹⁹ *YFJY, WJ I*, s. 20, čl. 1.2.6–7

²⁰ *HČP III*, s. 91

²¹ *YFJY, WJ I*, s. 20, čl. 1.2.6–7

„Konečně některé jednotky mohou mít syntaktické vlastnosti, jež nelze dobře zachytit stanovenými typickými f.ch-kami a jež je třeba popisovat individuálně.“²²

Zhu Dexi zohledňuje při určování hranice slova kombinaci několika faktorů: možnost rozšíření jednotky vkládací metodou,²³ produktivnost jazykových jednotek,²⁴ schopnost slova vystupovat v roli větného členu²⁵ a význam jazykové jednotky.²⁶ Švarný využívá k určení hranice slova kromě těchto metod především přiřazení jazykových jednotek k funkčním charakteristikám²⁷ v kombinaci s jejich prozodickými charakteristikami.²⁸

O. Švarný rozlišuje slova autosémantická a synsémantická,²⁹ zatímco Zhu Dexi sleduje jen jejich schopnost vystupovat jako samostatný větný člen.³⁰ V *USJČ* vyčleňuje O. Švarný skupinu jazykových jednotek jako synsémantických slov nebo kvazi-morfologických struktur označených písmenem M s indexem či bez něj.³¹ Můžeme říci, že se jedná o jednotky, které se nacházejí na pomezí bázi a slov, čemuž nasvědčuje i skutečnost, že jim Zhu Dexi přisuzuje funkci sufixů popřípadě samostatných slov.

1.3 Slovní spojení cízů 词组

Zhu Dexi definuje slovní spojení následovně:

„Tak jako spolu tvoří jednotky yusu vzájemným spojováním slova (kompozita), tak také spojováním slov vznikají slovní spojení, která v této knize někdy nazýváme také syntaktické struktury. Nejjednodušší slovní spojení jsou tvořená dvěma slovy. Slovní spojení mohou samostatně tvořit větu..., případně mohou tvořit část věty...“³²

O. Švarný definici slovních spojení neuvádí; ve spojitosti se slovními spojeními používá někdy výraz syntagma.³³

Zhu Dexi uvádí dva přístupy ke klasifikaci slovních spojení: rozdělení podle větných členů³⁴ a rozdělení podle funkčních charakteristik;³⁵ O. Švarný kromě uvedených dvou přístupů řeší problematiku slovních spojení také z pohledu prozodického.³⁶

²² *HČP III*, s. 93, čl. 2.3

²³ *YFYJ, WJI*, s. 19, čl. 1.2.4

²⁴ *ibid.*, s. 18, čl. 1.2.3

²⁵ *ibid.*, s. 18, čl. 1.2.2

²⁶ *ibid.*, s. 20, čl. 1.2.5 (přeložil VD)

²⁷ *USJČ I*, s. XXVIII

²⁸ *HČP III*, s. 124, kap. 4

²⁹ *ibid.*, s. 121, kap. 3.2.3

³⁰ *HČP III*, s. 121, čl. 3.2.3

³¹ *USJČ*, s. XXIX

³² *YFYJ, WJI*, s. 21, čl. 1.3.1 (přeložil VD)

³³ *HČP III*, s. 94, čl. 2.4

³⁴ *YFYJ, WJI*, s. 21–25, čl. 1.3.2–7

³⁵ *ibid.*, s. 28, čl. 1.3.10

³⁶ *HČP III*, s. 125, čl. 4.1.1–3

1.4 Věta jüzi 句子

Zhu Dexi definuje větu následovně:

„Věta je jazykovým útvarem, který má před i za sebou pauzu, nese také jistou větnou intonaci a vyjadřuje relativně ucelenou ideu.“³⁷

Dále uvádí, že věta, za splnění výše uvedených podmínek, může být totožná se slovním spojením, slovem, nebo dokonce s morfémem, nebo může být naopak velmi dlouhá.³⁸

O. Švarný uvádí:

„Věta je jako v češtině ukončena tečkou (přesněji řečeno malým kroužkem); stejně jako v češtině se užívá vykřičníku a otazníku. Čárkou se oddělují věty v souvětí, někdy i větné členy.“³⁹ „Ve vzorku, který obsahuje 640 slabik (varianty v závorkách zanedbáváme), je 48 vět nebo souvětí zakončených tečkou, otazníkem nebo vykřičníkem, tj. vyslovených s příslušnou intonační modifikací.“⁴⁰

O. Švarný se ve svém výkladu omezuje na popis jednoduchých vět oznamovacích,⁴¹ tázacích⁴² a rozkazovacích,⁴³ zatímco Zhu Dexi popisuje věty oznamovací,⁴⁴ tázací,⁴⁵ rozkazovací,⁴⁶ zvolací⁴⁷ a oslovení.^{48, 49} O. Švarný, na rozdíl od Zhu Dexiho, popisuje i druhy vět vedlejších.⁵⁰

2. Rozdíly v přístupu k morfologii

Níže následuje popis přístupu obou gramatiků k problematice morfologie čínštiny, a to konkrétně k principům reduplikace, afixace a kompozice. Následně jsou popsány rozdíly v přístupu k otázce slovních druhů, respektive funkčních charakteristik slov.

2.1.1 Reduplikace chóngdié 重叠

Zhu Dexi z hlediska skladby reduplikovaných výrazů rozlišuje **jīshì** 基式 „základní tvar“ a **chóngdiéshì** 重叠式 „reduplikovaný tvar“.⁵¹ Dále uvádí, že při zkoumání reduplikovaných tvarů je třeba brát v potaz několik hledisek:

³⁷ YFY, WJ I, s. 28, čl. 1.4.1 (přeložil VD)

³⁸ YFY, WJ I, s. 29, čl. 1.4.1

³⁹ ÚSHČ, s. 80, §4

⁴⁰ HČP III, s. 23, čl. 2

⁴¹ ÚSHČ, s. 60

⁴² ibid, s. 61, 89 §12

⁴³ ibid, s. 62, 114 §30

⁴⁴ **chénsùjù** 陈述句

⁴⁵ **yíwènjù** 疑问句

⁴⁶ **qíshǐjù** 祈使句

⁴⁷ **gǎntànjù** 感叹句

⁴⁸ **chēnghujù** 称呼句

⁴⁹ YFY, WJ I, s. 30–31, čl. 1.4.6

⁵⁰ ÚSHČ, s. 141 §53, s. 143 §54, s. 144 §55 a s. 150 §60

⁵¹ YFY, WJ I, s. 33, čl. 2.2.1

- a) strukturu reduplikace a fonetické charakteristiky (přízvuk, tónové změny)
- b) rozdíly v gramatických funkcích základního a reduplikovaného tvaru
- c) gramatický význam reduplikovaného tvaru.⁵²

O. Švarný používá výrazy zdvojování⁵³ či reduplikace;⁵⁴ v *USJČ* používá pro reduplikaci zkratku *redupl.*⁵⁵ Obecně k reduplikaci slov uvádí:

„Zdvojováním slov se vyjadřují různé gramatické charakteristiky těchto slov.“⁵⁶

O. Švarný se ve spojitosti s reduplikací podstatných jmen, na rozdíl od Zhu Dexiho, nezmiňuje o dvojslabičných morfémeh s reduplikovanou slabikou.⁵⁷ Změnu tónu první slabiky při neutralizaci druhé slabiky u slabik ve třetím tónu, o které se Zhu Dexi zmiňuje ve spojitosti právě s reduplikací podstatných jmen (názvů rodiných příslušníků), popisuje O. Švarný jinde⁵⁸ jako obecný jev při kombinaci třetího tónu s následující slabikou atónickou.

Zatímco Zhu Dexi chápe postavení reduplikovaného měrového slova jako postavení v pozici podmětu,⁵⁹ O. Švarný je charakterizuje jako postavení v čele věty nebo před přísudkem, většinou ve funkci určení času nebo místa slovesa, kdy slovesu předchází adverbium **dōu** 都. Dále také podává upřesnění týkající se postavení zdvojeného numerativu za podstatným jménem s přívlastkem s příponou **de** 的.⁶⁰ Uvádí též použití reduplikovaného měrového slova jako přívlastku podstatného jména s významem „mnohý“. Definuje rovněž okolnosti, za kterých lze u zdvojeného spojení číslovky s měrovým slovem číslovku vypustit.⁶¹

O. Švarný, na rozdíl od Zhu Dexiho, upozorňuje na skutečnost, že ne všechna dvojslabičná slovesa lze reduplikovat (reduplikace není možná u modifikovaných sloves),⁶² zmiňuje také možnost vložit za první slabiku/část reduplikovaného slovesa příponu **le** 了,⁶³ případně také číslovku **yi** 一 „jedna“.⁶⁴ Zhu Dexi popisuje podobu tónové změny při reduplikaci jednoslabičných sloves ve třetím tónu,⁶⁵ zatímco O. Švarný ji sice neuvádí teoreticky, ale v příkladových větách.⁶⁶ Zhu Dexi popisuje případy, kdy se reduplikované sloveso kombinuje s adverbii **duō** 多 „mnoho“ a **cháng-**

⁵² *ibid.*, s. 32, čl. 2.2.1

⁵³ *ÚSHČ*, s. 159 §64

⁵⁴ *HČP III*, s. 136, čl. 4.7

⁵⁵ *USJČ I*, s. XXXII

⁵⁶ *HČP III*, s. 137, čl. 4.7.2

⁵⁷ *YFY, WJ I*, s. 33, čl. 2.2.2

⁵⁸ *ÚSHČ*, s. 44

⁵⁹ *YFY, WJ I*, s. 33, čl. 2.2.3

⁶⁰ *ÚSHČ*, s. 159, §64.1, s. 160, §64.4

⁶¹ *ibid.*, s. 160–161, §64.5

⁶² *ibid.*, s. 160, §64.3

⁶³ *ÚSHČ*, s. 154, §61.5

⁶⁴ *HČP III*, s. 137, čl. 4.7.2

⁶⁵ *YFY, WJ I*, s. 33–34, čl. 2.2.4

⁶⁶ *HČP I*, s. 171, YD 255

cháng 常常 „často“ nebo se zápornou **bù**⁶⁷ „ne-“. Zmiňuje se také o skutečnosti, že u některých sloves nelze reduplikaci přisuzovat význam krátkosti průběhu děje, který by u nich, vzhledem k jejich významu, nedával smysl.⁶⁸

Významným rozdílem je u obou gramatiků vysvětlení významu reduplikace adjektiv. Oba uvádějí, že reduplikace adjektiv má význam zesílení míry vlastnosti, kterou adjektivum vyjadřuje, nebo značí citové zabarvení.⁶⁹ Zhu Dexi však přisuzuje první ze zmíněných významů pouze popisným adjektivům nebo adjektivům v postavení adverbialního určení či komplementu. Zdvojení adjektiv v postavení přívlastku nebo predikátu naopak přisuzuje význam zmírnění adjektivem vyjadřované vlastnosti.⁷⁰ O. Švarný tyto různé významy zdvojení adjektiv nerozlišuje.

O. Švarný popisuje použití struktury ABAB při zdvojení dvojslabičného adjektiva u adjektiv v postavení predikátu, a také struktury AABB u reduplikace dvouslabičných adjektiv s oběma slabikami synonymními,⁷¹ zatímco Zhu Dexi uvádí použití struktury ABAB u popisných adjektiv a také struktury ABB, A里BC a A不BC.⁷²

O. Švarný, na rozdíl od Zhu Dexiho, věnuje pozornost také užití zápornky **bù** 不 „ne-“ v kombinaci s reduplikovanými adjektivy.⁷³ Také přesněji popisuje přízvukování slabik reduplikovaných tvarů, což odpovídá jeho systému přesného popisu tónové prominence obecně.⁷⁴ Nezabývá se zdvojováním adverbii.

2.1.2 Afixace fùjiā 附加

Popis afixace u Zhu Dexiho lze shrnout následovně:

- tvor slova vzniklý afixací se dělí na **cígēn** 词根 „kořen slova“ a **cízhuì** 词缀 afix
- afixy dělíme na **qiánzhù** 前缀 „prefixy“ připojené před kořen slova a **hòuzhù** 后缀 „sufixy“ připojené za kořen slova⁷⁵
- afixy jsou vždy jednotky **yǔsù** 语素 s pevnou pozicí⁷⁶
- pravé afixy nemají významovou vazbu na kořen slova, zatímco nepravé afixy si částečně zachovávají svůj původní význam.⁷⁷

O. Švarný ve spojitosti s afixy zmiňuje:

- atónové lexikální přípony⁷⁸

⁶⁷ YFJY, WJ I, s. 80–81, čl. 5.14.5–6

⁶⁸ ibid, s. 80, čl. 5.14.4

⁶⁹ ÚSHČ, s. 159, §64.2

⁷⁰ YFJY, WJ I, s. 34–35, čl. 2.2.5

⁷¹ HČP III, s. 137, čl. 4.7.2.1

⁷² YFJY, WJ I, s. 86, čl. 5.16.1(4)

⁷³ ÚSHČ, s. 159, §64.2

⁷⁴ HČP III, s. 137, čl. 4.7.2.1

⁷⁵ YFJY, WJ I, s. 36, čl. 2.3.1

⁷⁶ ibid, s. 36, čl. 2.3.2

⁷⁷ YFJY, WJ I, s. 37, čl. 2.3.2

⁷⁸ HČP III, s. 116, čl. 3.1.11.5

b) předponové slabiky, **cítóu** 词头 předpony⁷⁹

c) příponové slabiky, **cíwěi** 词尾 přípony⁸⁰

O příponových slabikách říká:

„Podle nečetných jednotek, kterým jsou tyto f.ch-ky přiřazovány, je můžeme charakterizovat jako jednoslabičné jednotky, jež jsou na přechodu mezi morfémy a slovy (v GHČP je zařazujeme mezi morfémy).“⁸¹

Zmiňuje se také o tzv. „gramatických příponách“:

„I když se pomocná slova z odd. 3.1.11.2 a 3.1.11.3 někdy označují za „gramatické přípony“, je třeba i je považovat za s l o v a. Se slovy, ke kterým se připojují, nevytvářejí žádné slovní tvary, neboť se připojují k větým členům nebo spojují (a zároveň oddělují, osamostatňují) složky syntagmat.“⁸²

O Švarný tedy nerozlišuje mezi pravými a nepravými afixy, některé ze slabik, které Zhu Dexi označuje za afixy, však řadí mezi pomocná slova.

Zhu Dexi rozlišuje mezi příponou **de** 的 popisných adjektiv⁸³ a pomocným slovem **de** 的, které se používá při tvorbě jmenných struktur,⁸⁴ zatímco O. Švarný, jak již bylo naznačeno výše, oba případy řadí mezi pomocná slova.

2.1.3 Kompozice fúhé 复合

Zhu Dexi definuje kompozici následovně:

„Kompozice je způsob tvoření slov, při kterém je slovo tvořeno spojením dvou nebo více sémantémů. Složená slova vzniklá kompozicí se nazývají kompozita. V čínštině je mezi složkami tvořícími kompozita v základu stejný vztah jako mezi syntaktickými strukturami. Mezi syntaktické struktury patří vazby subjektu a predikátu, predikátu a objektu, predikátu a komplementu, modifikační vazba, souřadná vazba a další a velká část kompozit je utvořena na základě těchto několika vazeb.“⁸⁵

Dále uvádí příklady slov různých funkčních charakteristik utvořených na základě vazeb analogických syntaktickým strukturám.

O. Švarný ke kompozitům uvádí:

„V češtině je obsah termínu kompozitum (tj. složenina) jiný než v čínštině. V češtině kompozita, jako např. „černobílý, zemětřesení, hromosvod, dálhopis“, stojí v protikladu nejen proti slovům kořenovým, ale i proti slovům „složeným“ (tj. vícemorfémovým), tvořeným různě odvozováním (nikoliv skládáním kořenů). V čínštině naproti tomu kompozitem rozumíme jakékoliv dvoj- či vícslabičné slovo (tvořené jakkoliv), jež stojí proti slovům jednobázovým (jednoslabičným).“⁸⁶

⁷⁹ ibid, s. 117, čl. 3.1.14

⁸⁰ ibid, s. 117, čl. 3.1.15

⁸¹ ibid, s. 117

⁸² ibid, s. 116, čl. 3.1.11.5, jedná se o slova le 了, zhe 着, guo 过 a men 们, de 的, 地, 得

⁸³ YFY, WJI, s. 39, čl. 2.5.6

⁸⁴ ibid, s. 39–40, čl. 2.5.7

⁸⁵ ibid, s. 40, čl. 2.6.1 (přeložil VD)

⁸⁶ HČP III, s. 90, čl. 1.5

Zhu Dexi řeší otázku rozlišení kompozit od syntaktických struktur na základě následujících kritérií:

- a) na základě druhu jednotek **yǔsù** 语素 – jedná-li se pouze o vázané jednotky **yǔsù** 语素 s volnou pozicí, jde o kompozitum; jedná-li se však o vázané jednotky s pevnou pozicí nebo volné jednotky **yǔsù** 语素, může se jednat i o syntaktické struktury
- b) je-li druhá slabika dvojslabičného spojení atónická, jedná se o kompozitum, je-li však tato atónická slabika současně také slabikou s pevnou pozicí, může se jednat o syntaktickou strukturu
- c) je-li možné rozšířit spojení vložním další složky, jedná se o syntaktickou strukturu
- d) na základě významů jednotek – význam kompozita není vždy spojením významů jeho jednotlivých složek; není však možné spoléhat se výhradně na tuto metodu, protože existuje řada případů, kdy význam kompozita je spojením významů jeho složek; v tomto ohledu jsou problematická také některá idiomatická syntaktická spojení.⁸⁷

O. Švarný se ve spojitosti s rozlišením kompozit od syntaktických struktur zabývá samostatností či nesamostatností bázi:

„2/ báze „nesamostatné“ se vyskytují pouze jako složky dvoj- a víceslabičných kompozit; míra jejich „schopnosti tvořit slova“ v tomto případě je dána součtem kompozit, ve kterých se vyskytují.“ „Stanovení kritérií, které výrazy považujeme za kompozitum a které nikoliv, je o to důležitější, že vnitřní vztahy u většiny různých typů kompozit jsou sémanticky obdobné syntaktickým vztahům mezi slovy (např. atribut – jméno, adverbium – sloveso, sloveso – předmět, sloveso – komplement, zřetelově vymezovací člen – adjektivum apod.).“⁸⁸

Jako konkrétní příklad kompozit utvořených na základě syntaktických vztahů uvádí objektová slovesa v jejich kontinuální podobě.

Zhu Dexi věnuje po teoretické stránce problematice rozlišení kompozit od syntaktických struktur větší pozornost než O. Švarný. Projevuje se zde problematičnost převodu terminologie při popisu gramatických jevů, kdy český výraz kompozitum je použit jak pro veškerá víceslabičná slova (**héchéngcí** 合成词), tak i pro slova tvořená na základě vztahů odpovídajících syntaktickým strukturám (**fùhéci** 复合词).

O. Švarný se teoreticky nezabývá problematikou komplikovaných složenin a idiomatických kompozit, jimž věnuje Zhu Dexi samostatnou kapitolu. V té řeší problematiku kombinace více než dvou složek často s využitím více slovotvorných mechanismů současně, dále pak způsob tvorby zkratk redukci a kontrakci nebo obou postupů.⁸⁹

⁸⁷ YFJY, WJ I, s. 41–42, čl. 2.6.2

⁸⁸ HČP III, s. 90–91

⁸⁹ YFJY, WJ I, s. 42, čl. 2.7

2.2 Slovní druhy cílel 词类

Zhu Dexi se zabývá otázkou rozlišení slovních druhů na základě významu slov, ukazuje však na příkladech, že tento přístup nelze použít, protože slova se stejným významem mohou mít různé gramatické funkční charakteristiky. Zmiňuje se o členění slovních druhů u indoevropských flektivních jazyků, kde lze využít k jejich rozlišení rozdílů ve flexi, ale vzhledem ke skutečnosti, že čínština flexivním jazykem není, ani tato metoda zde není aplikovatelná. Na základě výše uvedených skutečností dochází k závěru, že slovní druhy lze u jednotlivých slov rozlišit jedině na základě jejich gramatických funkčních charakteristik.⁹⁰

Funkční charakteristiku slova definuje jako schopnost zastávat jistou gramatickou funkci v rámci věty, která souvisí také s jeho schopností vystupovat ve větě v jisté pozici.⁹¹ Na základě podobností gramatických funkcí slov různých slovních druhů zavádí shrnující kategorie pro tyto slovní druhy a naopak na základě rozdílů v gramatických funkcích slov stejného slovního druhu zavádí poddruhy tohoto slovního druhu.⁹² Popisuje případy, kdy má jedno slovo více funkčních charakteristik. Je-li však u jeho různých funkčních charakteristik jeho význam příliš vzdálený a nelze-li ho považovat za odvozený, potom se jedná o více samostatných slov.⁹³

Používá základní rozdělení na **shící** 实词 „autosémantika“ a **xūcí** 虚词 „synsémantika“. Autosémantika označuje za **kāifànglèi** 开放类 „otevřené druhy“ které nelze snadno v úplnosti vyjmenovat, synsémantika označuje za **fēngbìlèi** 封闭类 „uzavřené druhy“.⁹⁴ Dále rozlišuje **tǐcí** 体词 „substantivní slova“ a **wèicí** 谓词 „predikativní slova“. Substantivní slova zastávají ve větě funkci subjektu nebo objektu, predikativní slova pak funkci predikátu, subjektu nebo objektu.⁹⁵

O. Švarný obecně k problematice slovních druhů v čínštině říká:

„Otázka slovních druhů je v čínštině dosti složitá. Jistá obtíž je např. v tom, že nemáme dostatek morfologických kritérií (skloňování, časování apod., srov. výše), podle kterých bychom mohli vždy a ve všech případech bezpečně odlišit slova od syntaktických spojení a zjištěná slova bezpečně přiřadit k tomu či onomu slovnímu druhu. V čínštině musíme hojně využívat různých kritérií syntaktických, takže by bylo vlastně lépe mluvit o (syntaktické) funkci, popř. různých (syntaktických) funkcích daného slova (výrazu) ve větě. Pro naše výklady v Úvodu do studia hovorové čínštiny však zatím postačí, když i v čínštině budeme prostě mluvit o druzích slov.“⁹⁶

S jistými úpravami převzal rozdělení slovních druhů z učebnice *Practical Chinese Reader I*:

⁹⁰ YFY, WJI, s. 46, čl. 3.1.1

⁹¹ ibid, s. 47, čl. 3.1.2

⁹² ibid, s. 47–48, čl. 3.2

⁹³ YFY, WJI, s. 48–49, čl. 3.3

⁹⁴ ibid, s. 49, čl. 3.4

⁹⁵ ibid, s. 49, čl. 3.5

⁹⁶ ÚSHČ, s. 78, §2

„V následujícím přehledu f.ch-k vycházíme ze seznamu druhů slov (/cilei/), tj. gramatických funkčních charakteristik (/yufa gongneng tezheng/), jak je uveden v Shiyong Hanyu Keben – Practical Chinese Reader (zkr. SHK) I, s. 122. Uvnitř mnohých z těchto f.ch-k je však provedeno rozlišení na dílčí skupiny v dalších gramatických výkladech a poznámkách učebnice SHK; u jiných některá rozlišení a zpřesnění nebo naopak stažení různých f.ch-k v jednu obecnější provádíme zde v HČP na základě kontrastivního porovnání čínštiny s evr. indoevropskými, ale i jinými jazyky.“⁹⁷

O. Švarný dále dělí slovní druhy podle počtu slabik⁹⁸ a jejich samostatnosti. Upozorňuje na skutečnost, že jednotky náležející ke stejné funkční charakteristice nejsou vždy svými funkčními vlastnostmi shodné.⁹⁹

Oba gramatici používají členění slovních druhů podle gramatických funkčních charakteristik, samostatnosti a příslušnosti k predikativnímu či jmennému komplexu. O. Švarný rozděluje funkční charakteristiky i podle počtu slabik, kterými jsou tvořeny. Kromě autosémantických a synsémantických funkčních charakteristik uvádí také kategorii pomocných funkčních charakteristik, což činí na základě přihlédnutí nejen k schopnosti či neschopnosti funkčních charakteristik vystupovat jako samostatný větný člen, nýbrž i k tomu, zda mají vlastní lexikální význam. Zhu Dexi hledá vlastní přístup k vymezení slovních druhů, zatímco O. Švarný částečně využívá již existující rozdělení.

2.2.1 Substantivní slovní druhy 体词

Zhu Dexi řadí do této skupiny podstatná jména, jména místa, směrová a lokativní jména, jména času, číslovky, druhová slova a část zájmen.¹⁰⁰

O. Švarný obdobné rozdělení jako Zhu Dexi používá také v *USJČ*, velkou část slovních druhů, které do této kategorie řadí Zhu Dexi, zde označuje zkratkou N (s indexem nebo bez indexu), ale používá i jiné zkratky:

- C funkční charakteristika C (tj. číslovka jako jméno v matem. formulích, jako číselné určení ve spojeních s měrovým slovem a v některých spojeních jako ukazovací slovo, tj. „čísllovka řadová“);
- D deiktické slovo (včetně číslovek řadových)
- N podstatné jméno (pojí-li se s číslovkou C, číslovka nutně vyžaduje připojení numerativu nebo měrové jednotky);
- Nl jméno místa (nomen loci);
- Np zájmeno (zastupuje slova funkční charakteristiky N);
- Nt jméno času (nomen temporis);
- Nu měrové jméno (rozlišuj od jednotek N a jednotek U, Uc);
- Nuv slovesný numerativ;
- T atributivní slovo (nesměšuj se jmény N ani s jednotkami Vi(adj.);

⁹⁷ HČP III, s. 95, čl. 3.1

⁹⁸ ibid, s. 120–121, čl. 3.2.2

⁹⁹ ibid, s. 121–122, čl. 3.2.3

¹⁰⁰ YFJY, WJ I, s. 51, čl. 4

- U měrová jednotka (jiné termíny jsou měrové slovo, měrové jméno, numerativ a slovesný numerativ);
 Uc numerativ.¹⁰¹

Jména místa a jména času řadí pod funkční charakteristiku podstatných jmen v širším smyslu.¹⁰²

Zhu Dexi definuje podstatná jména na základě možnosti jejich rozvíjení měrovými slovy,¹⁰³ zatímco O. Švarný uvádí jen základní rozdíly v porovnání s podstatnými jmény v češtině.¹⁰⁴ Švarný řadí záložky mezi jména místa jako podskupinu podstatných jmen,¹⁰⁵ zatímco Zhu Dexi vyčleňuje tuto kategorii jako samostatnou skupinu tzv. **fāngwèicí** 方位词 „lokativních slov“.¹⁰⁶ Švarný uvádí, že jména času často přibírají předložky či záložky s místním významem,¹⁰⁷ Zhu Dexi tuto skutečnost opomíjí.

O. Švarný přisuzuje číslovkám řádů vlastnosti měrových jednotek¹⁰⁸ a řadové číslovky řadí mezi deiktická slova.¹⁰⁹ Upozorňuje na skutečnost, že v případech, kdy za vícemístnou číslovkou bezprostředně následuje podstatné jméno nebo měrové slovo, nelze vypustit název posledního číselného řádu. Dále uvádí případy použití arabských číslic v současně čínštině a také změny ve čtení některých číslovek a letopočtů (bez uvedení číslovkových řádů), které z něho vyplývají. Věnuje pozornost přízvukování číslovek¹¹⁰ a zmiňuje se rovněž o výskytu některých řadových číslovek bez prefixu **dì** 第.¹¹¹ Zhu Dexi se těmito otázkami nezabývá.

Zhu Dexi používá pro číslovky, které Švarný označuje jako základní, nebo pro ty, které mohou stát na jejich místě, označení **xìshùcí** 系数词 „koeficientní číslovky“; výraz **jīshù** 基数 „základní číslovky“ potom používá jako označení pro číslovky jiné než řadové,¹¹² uvádí zvláštní kategorii číslovek, např. **hǎoxiē** 好些 „velmi mnoho“ a **ruògān** 若干 „jistý počet“, které nevyžadují přítomnost měrového slova před podstatným jménem.¹¹³

Zhu Dexi rozlišuje v rámci měrových slov **gètǐ liàngcí** 个体量词 „numerativy jednotlivin“ a **jīhé liàngcí** 集合量词 „souborné numerativy“, druhou jmenovanou kategorii lze ztotožnit s měrovými jednotkami velmi obecného významu¹¹⁴

¹⁰¹ *USČ I*, s. XXVIII–XXIX

¹⁰² *HČP III*, s. 95, čl. 3.1.1.1

¹⁰³ *YFY, WJ I*, s. 51–52, čl. 4.1

¹⁰⁴ *ÚSHČ*, s. 78, § 2.1

¹⁰⁵ *HČP III*, s. 96, čl. 3.1.1.2

¹⁰⁶ *YFY, WJ I*, s. 55, čl. 4.4.1

¹⁰⁷ *ÚSHČ*, s. 100, § 21.3

¹⁰⁸ *ibid*, s. 98, § 20

¹⁰⁹ *HČP III*, s. 108, čl. 3.1.6.5

¹¹⁰ *ÚSHČ*, s. 155–157, § 62

¹¹¹ *HČP III*, s. 108, čl. 3.1.6.5

¹¹² *YFY, WJ I*, s. 56, čl. 4.6

¹¹³ *ibid*, s. 55, čl. 4.5

¹¹⁴ *HČP III*, s. 109, čl. 3.1.7.2

u O. Švarného; do kategorie měrové jednotky velmi obecného významu u O. Švarného lze bezesporu zařadit také Zhu Dexiho **bùdìng liàngcí** 不定量词 „neurčitá měrová slova“ a **línshí liàngcí** 临时量词 „příležitostná měrová jména“; **zhǔnliàngcí** 准量词 „přechodová měrová jména“ u Zhu Dexiho potom odpovídají měrovým jménům¹¹⁵ u O. Švarného.¹¹⁶

Zhu Dexi používá pro slovní druh, který O. Švarný označuje názvy atributiv, atributivní slovo nebo nepredikativní adjektivum, výraz **qūbiécí** 区别词 „rozlišovací slova“¹¹⁷. Zhu Dexi se zabývá skutečností, že rozlišovací slova nemohou být dále určena číslovkou s měrovým slovem, některá z nich mohou mít současně funkční charakteristiku adverbiálního určení, nebo že se často jedná o dvojice či skupiny slov jedné významové roviny. O. Švarný vyděluje z atributivů podskupinu slov označujících barvy, která mohou vystupovat v postavení predikátu a mohou být modifikována adverbii.¹¹⁸

2.2.2 Predikativní slovní druhy wèicí 谓词

Zhu Dexi řadí do této skupiny slovesa, adjektiva a část zájmen.¹¹⁹ O. Švarný pro tyto slovní druhy používá v *USČ* následující označení:

- V sloveso (bez specifikujícího indexu; zpravidla je uvedeno, v jakých vazbách se vyskytuje);
- Va sloveso identifikace;
- Ve sloveso existence (vyskytuje se ve vazbě s lokativním podmětem);
- V(e) sloveso existence s virtuálním lokativním předmětem;
- Vi sloveso intransitivní (včetně adjektiv);
- Vi(adj.) adjektivum (v čínštině pododdíl funkční charakteristiky Vi; pouze příležitostné označení);
- Vp sloveso předložkové (prepoziční);
- V(p) nepravé předložkové (prepoziční) sloveso (vazba s V(p) může stát před podmětem);
- Vt sloveso tranzitivní (s předmětem přímým, lokativním, anteponovaným, předložkovým ve vazbě s prepozičním slovesem /ba/, v pasivním a kauzativním významu);
- V(t) sloveso tranzitivní s předmětem vyjádřeným větou (tuto vlastnost ovšem mohou mít i některá slovesa Vt);
- Vta sloveso tranzitivně-identifikační (zvláštní pozornost je věnována uvedení obou nominálních referentů);
- Vtc sloveso konexní (tj. sloveso s teleskopickou vazbou);
- Vv sloveso preverbalní (modální, fázové);

¹¹⁵ ibid, s. 110, čl. 3.1.7.4

¹¹⁶ *YFJY, WJ I*, s. 59, čl. 4.12 (1)

¹¹⁷ ibid, s. 63–64, čl. 4.14.1

¹¹⁸ *HČP III*, s. 105–106, čl. 3.1.5.2

¹¹⁹ *YFJY, WJ I*, s. 51, čl. 4

V(v) sloveso v postavení před podmětem (tj. před větou; významově obdobné slovesu modálním).¹²⁰

Zhu Dexi zavádí v souvislosti s intransitivními slovesy a adjektivy pojem **zhǔnbīnyǔ** 准宾语 „kvazi-objekty“, mezi které lze zařadit také kategorii komplexů míry, které O. Švarný zmiňuje ve spojitosti s adjektivy. Pro objekty tranzitivních sloves potom zavádí pojem **zhēnbīnyǔ** 真宾语 „pravý objekt“.¹²¹ Všímá si také možnosti rozlišení sloves a adjektiv na základě rozdílů ve způsobu, jakým se zdvojují a v této souvislosti zdůvodňuje nemožnost rozvíti zdvojených adjektiv adverbem **hěn** 很 „velmi“.¹²²

Kategorie tranzitivních sloves s lokativním předmětem u O. Švarného¹²³ odpovídá kategorii intransitivních sloves s kvazi-objektem vyjadřujícím cíl děje u Zhu Dexiho.¹²⁴ O. Švarný nezavádí kategorii **míngdòngcí** 名动词 „nominálních sloves“,¹²⁵ přistupuje k nim jako ke slovům s dvěma funkčními charakteristikami. Otázce použití adjektiv ve funkci pomocných sloves se věnuje pouze individuálně v rámci *USJČ*. Slovesa s „predikativním předmětem“ u Zhu Dexiho lze u O. Švarného ztotožnit s modálními a fázovými slovesy¹²⁶ a „predikativní předmět ve formě predikativní vazby“ s vedlejší větou předmětnou.¹²⁷

Zhu Dexi uvádí u pomocných sloves, že je nelze reduplikovat.¹²⁸ Mezi modální slovesa řadí i záporku **bié** 别,¹²⁹ které O. Švarný přisuzuje funkční charakteristiku adverbia.¹³⁰

O. Švarný poukazuje na některé charakteristiky modálních sloves, které u Zhu Dexiho nenajdeme:

- a) tato slovesa bývají určována adverbii
- b) přímo se váží výhradně se záporkou **bù** 不¹³¹
- c) jádrem přísudku je teprve sloveso, které následuje za pomocným slovesem.¹³²

¹²⁰ *USJČ*, s. XXIX–XXX

¹²¹ *YFJY, WJ I*, s. 67–68, čl. 5.1.3

¹²² *ibid.*, s. 68, čl. 5.1.5

¹²³ *HČP III*, s. 102–103, čl. 3.1.3.1

¹²⁴ *YFJY, WJ I*, s. 145, čl. 9.3.3

¹²⁵ *ibid.*, s. 67–68, čl. 5.1.3

¹²⁶ *HČP III*, s. 104, čl. 3.1.4

¹²⁷ *ÚSHČ*, s. 150–151, §60

¹²⁸ kromě reduplikace s vložením záporky **bù** 不; *YFJY, WJ I*, s. 73, čl. 5.6.1

¹²⁹ *ibid.*, s. 77, čl. 5.12.2

¹³⁰ *USJČ*, heslo č. (231)

¹³¹ *HČP III*, s. 104, čl. 3.1.4.1

¹³² *ÚSHČ*, s. 116, §32.1

Zatímco Zhu Dexi nazývá jednotky le 了,¹³³ zhe 着¹³⁴ a guo 过¹³⁵ slovesnými sufixy, O. Švarný je označuje jako pomocná slova, konkrétně jako vido-časové gramatické ukazatele, někdy však pro ně používá i označení přípony.¹³⁶ Švarný provádí rozbor významu jednotky le 了 na konci věty, kdy kromě funkce větné částice připouští také možnost, že se za jistých podmínek může jednat o slovesnou příponu, nebo že plní obě funkce současně. Podrobně rozebírá použití jednotky le 了 v obou jejích funkcích v různých syntaktických situacích.¹³⁷ O. Švarný uvádí, že pomocné slovo le 了 je u modifikovaných sloves fakultativní a popisuje také způsob jeho použití v situacích, kdy nedochází k jeho vypuštění.¹³⁸ Nepoužívá rozčlenění na kvalitativní a stavová adjektiva.

2.2.3 Zástupná slova dàicí 代词

Zhu Dexi řadí dàicí 代词 „zástupná slova“ mezi plnovýznamová slova se zástupnou funkcí,¹³⁹ která dělí na substantivní a predikativní a dále na osobní, ukazovací a tázací. Uvádí, že v některých případech mohou primárně substantivní zástupná slova zastupovat i predikativní obsah a naopak.¹⁴⁰

O. Švarný upozorňuje na rozdíl oproti zájmenům ve flektivních indoevropských a semitských jazycích, kde zastupují jmenné výrazy. V čínštině totiž ukazovací a některá další zástupná slova nemohou sama o sobě zastupovat jmenné výrazy, ale vyžadují doplnění měřovým slovem. Proto definuje dvě funkční charakteristiky, zájmeno a deiktická slova.¹⁴¹

V *USJČ* používá pro zájmena a deiktická slova následující zkratky:

D deiktické slovo (včetně číslovek řadových)

Np zájmeno (zastupuje slova funkční charakteristiky N)¹⁴²

Zatímco Švarný vyčleňuje deiktická slova jako samostatnou funkční charakteristiku, Zhu Dexi je řadí jako podkategorii zástupných slov a upozorňuje na jejich specifika.¹⁴³ O. Švarný začleňuje mezi deiktická zástupná slova také řadové číslovky,¹⁴⁴ Zhu Dexi je takto nezařazuje. O. Švarný sice nerozvádí použití konkrétních zástupných slov, jsou však obsažena v souboru exemplifikačních vět *HČP* nebo v *USJČ* pod příslušnými hesly.

¹³³ *YFJY, WJ I*, s. 81, čl. 5.15.1

¹³⁴ *ibid.*, s. 84, čl. 5.15.6

¹³⁵ *ibid.*, s. 84, čl. 5.15.8

¹³⁶ *ÚSHČ*, s. 124, §40

¹³⁷ *ÚSHČ*, s. 105, §23.4

¹³⁸ *ibid.*, s. 105, §23.5

¹³⁹ *YFJY, WJ I*, s. 93, čl. 6.1.1

¹⁴⁰ *ibid.*, s. 94, čl. 6.1.3

¹⁴¹ *HČP III*, s. 98–99, čl. 3.1.2

¹⁴² *USJČ I*, s. XXVIII–XXIX

¹⁴³ *YFJY, WJ I*, s. 99, čl. 6.8

¹⁴⁴ *HČP III*, s. 101–102, čl. 3.1.2.2

2.2.4 Adverbia fúci 副词

Zhu Dexi charakterizuje adverbia jako synsémantická slova, která mohou vystupovat jedině v postavení adverbialního určení. Srovnává je s adjektivy, která jsou autosémantická a kromě adverbialního určení mohou zastávat funkci atributu, predikátu a komplementu.¹⁴⁵ Upozorňuje však také na skutečnost, že v pozici atributu mají adjektiva jiný význam než v pozici adverbialního určení a dochází tedy k závěru, že se jedná o jinou funkční charakteristiku, tedy adverbium.¹⁴⁶

O. Švarný k pojmu adverbium uvádí:

„Latinský termín *ad-verbium* (srov. termín *verbum* „sloveso“) místo „příslovce“ dobře vystihuje skutečnost, že adverbia se v čínštině vyskytují jen v bezprostředním spojení s (následujícím) slovesem nebo jiným slovem predikativního charakteru, tj. adjektivem, modálním slovesem nebo prepozičním slovesem (mohou ovšem stát i před jinými adverbii).“¹⁴⁷ V *USJČ* řadí adverbia mezi synsémantická slova a používá pro ně následující zkratky:

A *adverbium* (příslovce)

Ang *adverbium* – záporka¹⁴⁸

Zatímco Zhu Dexi jednotku **de** 地 připojovanou k adverbialním určením označuje za adverbialní sufix,¹⁴⁹ O. Švarný ji řadí do kategorie pomocná slova, konkrétně mezi syntagmatické gramatické ukazatele.¹⁵⁰ Zhu Dexi mluví ve spojitosti s použitím zdvojených adjektiv se sufixem **de** 地 o jejich změně na adverbium;¹⁵¹ O. Švarný je stále považuje za adjektiva, s čímž souvisí také skutečnost, že jednotku **de** 地 nepovažuje za sufix, nýbrž za pomocné slovo.

O. Švarný nedefinuje kategorie rozsahových adverbii, adverbii míry ani časových adverbii, věnuje se jim však individuálně především v *USJČ*. Zabývá se však adverbii vztahujícími se k právě probíhajícímu ději,¹⁵² Zhu Dexi tak nečiní.

O. Švarný u adverbia **yòu** 又 „opět“ uvádí možnost jeho použití i pro budoucí děj, je-li jistota že nastane, Zhu Dexi tuto možnost neuvádí. O. Švarný také popisuje možnosti změny významu adverbii vztahujících se k času na základě jejich různých tónové prominence.¹⁵³

U záporných adverbii se oba autoři liší v přiřazení funkčních charakteristik jednotlivým záporkám, zatímco Zhu Dexi uvádí jako jediné pravé záporné adverbium

¹⁴⁵ *YFYJ, WJI*, s. 217, čl. 14.1.1

¹⁴⁶ *ibid.*, s. 217–218, čl. 14.1.2

¹⁴⁷ *HČP III*, s. 111, čl. 3.1.8.1

¹⁴⁸ *USJČ I*, s. XXVIII

¹⁴⁹ *YFYJ, WJI*, s. 218, čl. 14.2.1; v textu používá znak 的, na s. 162, čl. 10.3 však uvádí, že u adverbialních určení se tento sufix zapisuje znakem 地, proto je zde používán v rozporu s originálním textem

¹⁵⁰ *HČP III*, s. 115, čl. 3.1.11.3

¹⁵¹ *YFYJ, WJI*, s. 219–220, čl. 14.3

¹⁵² *ÚSHČ*, s. 92, §15.5; s. 125–126, §40.6

¹⁵³ *ibid.*, s. 129–130, §43

záporku **bù** 不 a ostatní záporky řadí ke slovesům,¹⁵⁴ O. Švarný záporkám **méi** 没 a **bié** 别 přisuzuje jak funkční charakteristiku adverbia, tak i slovesa.¹⁵⁵ Zhu Dexi uvádí u záporky **bù** 不 jako jednu z jejích funkcí samostatné použití v odpovědi,¹⁵⁶ O. Švarný zavádí pro tuto funkci samostatnou funkční charakteristiku R – responze.¹⁵⁷

2.2.5 Prepoziční slovesa jiedi 介词

Zhu Dexi rozlišuje dvě základní skupiny prepozičních sloves:

- a) čistá prepoziční slovesa – vyskytují se jedině ve vazbě konsekutivního predikátu, a nemohou sama tvořit predikát; řadí sem **bǎ** 把 [uvádí přímý předmět], **bèi** 被 [uvádí konatele děje], **duìyú** 对于 „ve vztahu k“, **guānyú** 关于 „co se týče“
- b) prepoziční slovesa, kterým přísluší rovněž funkční charakteristika sloveso – vystupují-li ve funkci slovesa, lze je zdvojovat a připojovat k nim slovesné sufixy, zatímco když vystupují ve funkci prepozičního slovesa, nelze je ani zdvojovat ani k nim připojovat slovesné sufixy; řadí sem **zài** 在 „být (někde)“; „v“, **dào** 到 „dorazit“; „do“, **gěi** 给 „dát“; „pro“, **gēn** 跟 „následovat“; „s“, „a“ a **bǐ** 比 „porovnávat“; „vůči“, „v porovnání s“.¹⁵⁸

O. Švarný upozorňuje na nevhodnost termínu předložka, který je často ve spojitosti s prepozičními slovesy používán, což zdůvodňuje jejich slovesným charakterem, který je takto zakrýván. V této spojitosti poukazuje na fakt, že českým předložkám v čínštině odpovídají spíše čínské záložky.¹⁵⁹ Prepoziční sloveso charakterizuje následovně:

„Prepoziční sloveso se svým objektem jako blíže určující výraz stojí vždy před přísudkovým slovesem nebo adjektivem a původně s nimi tvoří spojený sled dvou predikativních vazeb, kde vazba na prvním místě je blíže určujícím členem predikativního výrazu na místě druhém.“¹⁶⁰

Poukazuje také na formální význam prepozičních sloves, který je v přímém kontrastu s významem téže jednotky **yǔsù** 语素 ve funkci predikativního tranzitivního nebo konexního slovesa.¹⁶¹ V *USJČ* používá pro prepoziční slovesa následující zkratky:

Vp sloveso předložkové (prepoziční)

V(p) nepravé předložkové (prepoziční) sloveso (vazba s V(p) může stát před podmětem)¹⁶²

¹⁵⁴ *YFJY, WJ I*, s. 226–227, čl. 14.7

¹⁵⁵ viz *USJČ* bù 不, heslo č. (352); méi 没, heslo č. (75) a bié 别, heslo č. (231)

¹⁵⁶ *YFJY, WJ I*, s. 226–227, čl. 14.7

¹⁵⁷ *USJČ I*, s. XXIX

¹⁵⁸ *YFJY, WJ I*, s. 198, čl. 13.1

¹⁵⁹ *HČP III*, s. 112, čl. 3.1.9.1

¹⁶⁰ *ibid.*, s. 112, čl. 3.1.9.2

¹⁶¹ *HČP III*, s. 112, čl. 3.1.9.2

¹⁶² *USJČ I*, s. XXX

Zatímco O. Švarný označuje strukturu s prepozičním slovesem **bǎ** 把 jako vazbu s přímým předmětem,¹⁶³ Zhu Dexi v tomto případě označuje předmět prepozičního slovesa **bǎ** 把 za pasivní subjekt věty.¹⁶⁴

3. Závěr

Z Zhu Dexiho prací byla nejvíce citována *Yǔfǎ jiǎngyì* 《语法讲义》 „Učebnice gramatiky“, k jeho dalším publikacím jako *Yǔfǎ dǎwèn* 《语法问答》 „Otázky a odpovědi o gramatice“ nebo *Dìngyǔ hé zhuàngyǔ* 《定语和状语》 „Atribut a adverbialní určení“, které jsou rovněž věnovány problematice gramatiky čínštiny, zde nebylo přihlédnuto. Podobně také u O. Švarného by bylo možno ve větší míře zohlednit jeho disertační práci, *USJČ a Prozodickou gramatiku čínštiny*. Zůstává zde tedy poměrně široký prostor pro další bádání v této oblasti.

Při vzájemné komparaci obou systémů si nebylo možno nepovšimnout podstatných rozdílů, které byly dány různými okolnostmi jejich vzniku a zacílením na odlišné cílové skupiny. Určujícím faktorem těchto rozdílů byl vztah obou gramatiků a jejich studentů k čínštině jako k mateřskému respektive cizímu jazyku. Tato různorodost se promítla nejen do obsahové stránky porovnávaných učebních materiálů, ale i do způsobu jakým jejich autoři chápali jednotlivé gramatické jevy. Na základě tohoto zjištění jsem se rozhodl věnovat pozornost nejen porovnání samotné gramatiky, ale také těmto „vnějším“ odlišnostem v obou systémech.

U obou autorů je možno sledovat jistou variabilitu v oblasti pojmosloví, větší pak u O. Švarného, který musel hledat ekvivalenty pro čínské gramatické pojmy. U Zhu Dexiho se nejvýrazněji projevuje u sufixu **de**, kde se většinou přidružuje logiky mluveného jazyka a původního způsobu zápisu a používá pro ně pouze znak 的. Tato skutečnost se odráží také ve výkladu souvisejících gramatických jevů. Různým podobám sufixu **de** v psaném jazyce se pak věnuje v samostatné kapitole.¹⁶⁵ Definice jednotlivých gramatických jevů u Zhu Dexiho jsou zpravidla velmi podrobné a ke svým závěrům dokládá náležitou argumentaci. Pokouší se dospět ke konečnému řešení každé otázky, opakovaně se k nim vrací a přehodnocuje je ve svých pozdějších pracích. Definice gramatických jevů a případná argumentace u O. Švarného se přidružují s těžejších prvků a jsou do jisté míry suplovány bohatým exemplifikačním materiálem. Jeho práce si nekladou za cíl poskytnout vyčerpávající popis gramatiky čínštiny, ale více než stabilní základ pro studium čínského jazyka. O. Švarný vychází ze své bohaté znalosti dalších jazyků a často ji využívá ke komparaci. V největší míře používá srovnání gramatických jevů čínštiny s češtinou, což odpovídá primárnímu zacílení jeho učebních materiálů na české studenty čínštiny. Zhu Dexi uvádí srovnání s dalšími jazyky v daleko menší míře, což vyžaduje obsírnější výklad celé jazykové reality gramatiky čínštiny. Jelikož prozódie představuje ústřední oblast vědecké práce O. Švarného, věnuje jí značnou pozornost a využívá ji také jako prostředek

¹⁶³ ÚSHČ, s. 124, §39

¹⁶⁴ YFY, WJ I, s. 213–214, čl. 13.7.3

¹⁶⁵ ibid, s. 162, čl. 10.3

syntaktického členění a určení hranice slova. Jeho poznatky v této oblasti představují pro studenty čínštiny jako cizího jazyka nedocenitelnou pomůcku. Zhu Dexi se prozodickým jevům věnuje okrajově jen v nezbytné míře, což odpovídá pohledu rodilého mluvčího a zacílení jeho učebních materiálů primárně na rodilé mluvčí čínštiny. Oba porovnávané gramatické systémy jsou věnovány synchronní podobě čínského jazyka. Zhu Dexi příležitostně využívá také přístup diachronní, považuje-li to za přínosné pro osvětlení některého gramatického jevu. O. Švarný se věnuje téměř výhradně problematice hovorové čínštiny, zatímco Zhu Dexi se částečně zaměřuje i na knižní čínštinu a příležitostně popisuje též gramatické odchylky u některých dialektů čínštiny. O. Švarný se ve svém výkladu gramatiky věnuje dialektům čínštiny zcela výjimečně. V porovnání s Zhu Dexim poskytuje podstatně bohatší exemplifikační materiál. Kromě výkladu samotných gramatických jevů je nucen řešit také otázku vhodného způsobu jejich překladu do češtiny. Překladem do češtiny jsou opatřeny také všechny jeho početné exemplifikace.

U obou gramatiků hrají významnou roli **yǔsù** 语素 „báze“ jako základní gramatické jednotky čínštiny. V otázce slova jako další vyšší jednotky se u O. Švarného setkáváme s pružnějším přístupem k jeho definici, než je tomu u Zhu Dexiho. O. Švarný vylučuje kategorie autosémantických a synsémantických slov a kvazimorfologických struktur, které Zhu Dexi nerozlišuje. Zatímco Zhu Dexi podrobně teoreticky rozebírá jednotlivé typy syntagmat, O. Švarný tak činí v daleko menší míře, zato se však věnuje jejich prozodickým charakteristikám. V otázce vět se Zhu Dexi věnuje pouze problematice klauzí. O. Švarný se oproti tomu zabývá i souvětími a typy vedlejších vět.

V oblasti morfologie se oba gramatici zabývají reduplikací, přičemž se liší v přístupu ke zdvojování některých konkrétních slov a především k významu zdvojení adjektiv. Některé případy afixů u Zhu Dexiho označuje O. Švarný za pomocná slova. Zhu Dexi také věnuje větší pozornost teoretické stránce rozlišení kompozit a syntagmat a též otázkám komplikovaných složenin vzniklých na základě více slovtvorných principů a idiomatickým kompozitům, kterými se O. Švarný nezabývá.

Jak O. Švarný, tak i Zhu Dexi člení slovní druhy podle jejich funkčních charakteristik, přičemž v některých případech se zcela neshodují v rozdělení jejich podkategorií a přiřazení konkrétních slov. Jedná se zpravidla o rozdíly, které většinou vycházejí z rozdílné míry využití komparativního přístupu u obou autorů. O. Švarný připouští možnost, že jednomu slovu může příslušet více různých funkčních charakteristik.

Oba autoři se svým přístupem ke gramatice čínštiny hlásí ke strukturalistické škole. Zhu Dexi se v YFDW přímo odvolává na Bloomfielda¹⁶⁶ a Jespersena¹⁶⁷ a Švarný zjevně navazuje na Pražský lingvistický kroužek.

¹⁶⁶ YFDW, WJ I, s. 327

¹⁶⁷ ibid, s. 293

Literatura

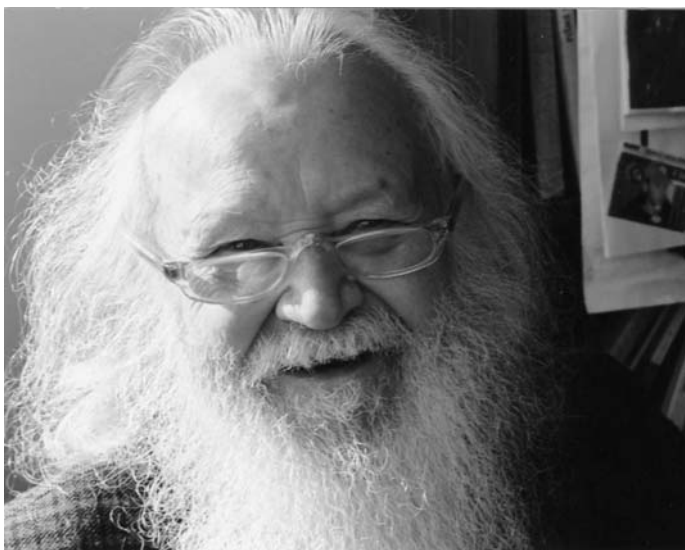
- LIU Xun 刘珣, Deng Enming 邓恩明, Liu Shehui 刘社会 (SHK): *Shiyong Hanyu Keben, Di yi ce* 《使用汉语课本, 第一册》 [Praktická učebnice čínštiny, 1. díl.]. Beijing 1986.
- ŠVARNÝ, Oldřich, Tang Jün-ling Rusková, Lomová, Olga (GHČP): *Gramatika hovorové čínštiny v příkladech I–II*. Bratislava 1991.
- ŠVARNÝ, Oldřich (DIS): *K otázce morfému a slova v moderní hovorové čínštině* [CSc. disertace]. Praha 1963.
- ŠVARNÝ, Oldřich (USJČ): *Učební slovník jazyka čínského I–IV*. Olomouc 1998–2000.
- ŠVARNÝ, Oldřich a kolektiv: *Úvod do hovorové čínštiny I–II*. Praha 1967.
- ŠVARNÝ, Oldřich, Uher, David (USHČ): *Úvod do studia hovorové čínštiny*. Olomouc 1997.
- ŠVARNÝ, Oldřich a kolektiv (HČP): *Hovorová čínština v příkladech I–IV*. Olomouc 1998.
- ŠVARNÝ, Oldřich, Uher, David. *Prozodická gramatika čínštiny*. Olomouc 2014.
- ZHU Dexi 朱德熙 (YFDW): *Yufa Dawen* 《语法答问》 [Otázky a odpovědi o gramatice]. In: *Zhu Dexi Wenji 1* 《朱德熙文集1》 [Zhu Dexiho sebrané spisy 1]. Beijing 1999.
- ZHU Dexi (YFJY): *Yufa Jiangyi* 《语法讲义》 [Učebnice gramatiky]. In: *Zhu Dexi Wenji 1* 《朱德熙文集1》 [Zhu Dexiho sebrané spisy 1]. Beijing 1999.
- ZHU Dexi (WJ): *Zhu Dexi Wenji 1* 《朱德熙文集1》 [Zhu Dexiho sebrané spisy 1]. Beijing 1999.

Modern Chinese: Comparison of O. Svarny and Zhu Dexi's morphological description

This article summarizes the main differences in a structured language description of O. Švarný and Zhu Dexi's grammatical systems. It does so against the background of the different circumstances of the two systems and the various target groups for which they were primarily intended. General variances are examined by comparing the description of the grammar of both authors. The focal point of comparison lies in morphological characteristics of these systems, ie. the question of basic semantic units of Chinese (morphemes) and the issue of functional characteristics of words of contemporary Chinese.

Key Words: *grammar, morphology, contemporary Chinese, Zhu Dexi, Oldřich Svarny*

Contact: Mgr. Vlastimil Dobečka, Katedra asijských studií FF UP, Křížkovského 14, Olomouc 771 80, e-mail: vlastimil.dobecka@upol.cz

Pan Švarný (foto: Hana Třísková)

SROVNÁNÍ POPISU GRAMATICKÉHO SYSTÉMU ČÍŇŠTINY A. A. DRAGUNOVA A O. ŠVARNÉHO

Václav Štefek

Abstrakt: *Tento článek se zabývá srovnáním výkladu gramatického systému hovorové čínštiny sovětského jazykovědce A. A. Dragunova a českého lingvisty a sinologa Oldřicha Švarného. Cílem srovnání je zhodnotit význam obou výkladových systémů pro postžení jazykových jevů vyskytujících se v současné hovorové čínštině a poukázat na nejvýznamnější koncepční a materiální rozdíly srovnávaných textů. Osou komparační analýzy je pojetí problematiky slovních druhů a s tím související otázky větných členů u obou autorů.*

Klíčová slova: *hovorová čínština, gramatický systém, slovní druhy, Oldřich Švarný, A. A. Dragunov.*

Podat ucelený výklad gramatiky jazyka svým charakterem tak odlišného od jazyků indoevropských, jakým je čínština, není snadnou záležitostí, zvláště je-li takový výklad dílem nečínského autora a je-li určen primárně nečínskému čtenáři. Úspěšnost takového záměru a vyznění výsledného celku do značné míry závisí na volbě základního koncepčního přístupu a odpovídající terminologie. V tomto ohledu se přístup jednotlivých autorů může do značné míry lišit. Vzájemné porovnání odlišných přístupů pak pro nás může znamenat významné prohloubení a obohacení pohledu na jazyk jako systém.

Na tomto místě se pokusíme o srovnání výkladu gramatického systému hovorové čínštiny podaného v textech významného představitele leningradské sinologické školy A. A. Dragunova a klíčové osobnosti moderní české orientalistiky a lingvistiky profesora Oldřicha Švarného. Pokusíme se posoudit koncepce obou autorů z hlediska cíle, záběru a výkladových metod a zjistit, jakým způsobem pojmají gramatický systém jako celek a jak se liší v pojetí a míře akcentace jeho jednotlivých oblastí (problematika slovních druhů, definice jazykových jednotek, syntaktické vztahy mezi větnými členy atd.). Zajímat nás bude zejména podoba klasifikace jazykových jevů na různých úrovních gramatického systému u obou autorů, dále specifika terminologie užité oběma autory k popisu gramatických jevů a identifikace některých důležitých pojmů bez odpovídajícího ekvivalentu v druhém srovnávaném textu. Nemůžeme samozřejmě opomenout ani otázku, zda existují, respektive nakolik jsou významné rozdíly v teoretických názorech obou autorů na jednotlivé problémy gramatiky hovorové čínštiny. A konečně, nakolik lze v obou systémech nalézt vzájemně si odpovídající elementy a zda existuje možnost, že se Švarný jako autor později vzniklého textu inspiroval v některých momentech starším materiálem Dragunovovým.

V rámci tohoto článku přirozeně nemůžeme provést komplexní komparativní analýzu obou materiálů, pokusíme se však pomocí popisu několika vybraných problémů, u nichž poukážeme jak na shody, tak na nejmarkantnější disproporce v textech obou autorů, získat odpovědi na výše uvedené otázky a dojít k určitým závěrům obecnějšího charakteru. Po stručném představení obou autorů a jejich textů se krátce zmíníme o problematice definice jazykových jednotek v čínštině. Hlavní část textu pak bude věnována srovnání pojetí jednotlivých slovních druhů u obou autorů a nakonec připojíme několik dodatečných poznámek k otázce identifikace větných členů v čínské větě.

Rámcová charakteristika srovnávaných materiálů

ALEXANDR ALEXANDROVIČ DRAGUNOV (1900–1955) byl sovětský lingvista, sinolog a tibetolog. V letech 1928–1942 přednášel čínský jazyk na Leningradské státní univerzitě. Od roku 1928 až do své smrti pracoval v Ústavu orientalistiky AV SSSR [1]. Zabýval se dialekty čínského jazyka, zejména jazykem dunganským (dialekt provincie Gansu), dále fonologií (především archaické čínštiny) a gramatikou čínského hovorového jazyka (zejména otázkami slovních druhů) [2]. Jeho práce mají výrazný strukturalistický a funkcionalistický charakter a ve svém celku tvoří osobitý výkladový systém.

Kniha *Grammatický systém současné hovorové čínštiny*¹ (dále GS) vznikla v roce 1941 z přednášek autora na Leningradské univerzitě, vyšla však až posmrtně v roce 1962. Tento text je komplexním shrnutím gramatického systému hovorové čínštiny, zahrnujícím i četné dialektologické poznámky. Dragunov se chystal celý svůj výkladový systém důkladněji přepracovat v další několikadílné práci, napsán byl však pouze první díl věnovaný otázce slovních druhů, který byl vydán v roce 1952 pod názvem *Zkoumání v oblasti gramatiky současné čínštiny I, Slovní druhy*² (dále IG). Další zamýšlené díly věnující se problematice syntaxe a tvoření slov již kvůli autorově předčasné smrti nevznikly.³

Dragunov v úvodu ke GS poznamenává, že jeho práce sleduje nejen výzkumné, ale i pedagogické cíle, vyhýbá se proto všem otázkám polemického charakteru (DRAGUNOV 1962: 14). V IG ovšem již narazíme i na pasáže, kde se nabízí více teoretických interpretací určitého jazykového jevu. Autor vysvětluje vznik textu GS potřebou reagovat na neuspokojivý stav vědeckého bádání v oblasti gramatiky čínského jazyka. Dosavadní lingvistická literatura se při popisu gramatického systému podle jeho slov soustředila téměř výhradně na otázky syntaxe (zejména pořádku

¹ *Grammatičeskaja sistema sovremennogo kitajskogo razgovornogo jazyka*. Leningrad 1962.

² *Issledovanija po grammatike sovremennogo kitajskogo jazyka I, Časti reči*. Moskva; Leningrad 1952.

³ I to je zřejmé důvod, proč starší práce GS, jejíž některé závěry byly v dalším autorově díle přehodnoceny či opuštěny, vyšla knižně až po tematicky specializovanějším textu IG napsaném později – ačkoli v určitých ohledech zastaralá, přece jen podává komplexní výklad gramatického systému, který jinde v Dragunovově díle nenajdeme. Nesmí nás tedy mást datace vydání obou citovaných textů, která neodpovídá pořadí jejich skutečného vzniku.

slov) a funkce pomocných slov. Přínosem jeho práce tak má být zejména důraz na problematiku *slovních druhů a strukturních jazykových jednotek* (DRAGUNOV 1962: 6-7). Slovní druhy (*sémanticko-gramatické kategorie*) podle Dragunova „*leží v centru gramatického systému čínštiny*“ (DRAGUNOV 1962: 10). Dá se tedy říci, že se Dragunov pokouší obhájit morfologický přístup v rámci studia čínštiny.

OLDŘICH ŠVARNÝ (1920–2011) je v českých sinologických kruzích osobností natolik známou a uznávanou, že jej není třeba dlouze představovat. Na tomto místě se tedy zaměříme zejména na tu část jeho rozsáhlého díla, která byla použita v naší komparační analýze.

V 50. letech byl Oldřich Švarný spolu s několika dalšími sinology pověřen tehdejším ředitelem Orientálního ústavu ČSAV Jaroslavem Průškem kompilací učebnice moderní čínštiny, která vyšla ve dvou dílech až v roce 1967 pod názvem *Úvod do hovorové čínštiny* [3]. Text teoretické části učebnice pak posloužil jako základ publikace *Hovorová čínština: Úvod do studia hovorové čínštiny* (dále ŮSHČ), kterou sestavil Švarný společně s Davidem Uhrem a která vyšla roku 2001. Tato práce, ačkoli zahrnuje všechny zásadní gramatické otázky hovorové čínštiny, je určena především pro výuku čínštiny na vysokých školách, její text je tedy strukturován s ohledem na pedagogické cíle, a nepodává tak zcela systematický výklad gramatického systému.

ŮSHČ je součástí širšího projektu nazvaného *Hovorová čínština*. Jeho dalšími částmi jsou čtyřdílný soubor *Hovorová čínština v příkladech* (1998) a taktéž čtyřdílný *Učební slovník jazyka čínského* (1998–2000; dále USČ) – Švarného životní dílo, na kterém pracoval již od 60. let. Základem *Hovorové čínštiny v příkladech* (dále HČP) je rozsáhlý soubor exemplifikačních vět v prozodické transkripci. Jsou zde však obsaženy i teoretické pasáže věnující se kromě fonetiky, prozodie či grammatologie též gramatice. To je případ stati *Stručná typologická charakteristika čínštiny* (dále STCh) obsažené v III. díle HČP. Zde je gramatický systém čínštiny popsán na rozdíl od ŮSHČ zcela systematickou formou a za použití přesnější terminologie.

Strukturní jazykové jednotky

Dříve než přejdeme k samotnému jádru našeho srovnání, tedy problematice slovních druhů a větných členů, je na místě stručně zmínit pojetí základních morfologických struktur v obou srovnávaných systémech.

Problematice strukturních jednotek čínského jazyka je věnován stejnojmenný II. oddíl GS (DRAGUNOV 1962: 43-60).⁴ Dragunov přichází s poměrně originálním konceptem, když celou problematiku rozděluje do dvou rovin: kvantitativní a kvalitativní. Jako *kvantitativní strukturní jednotky* vystupují v jeho pojetí *однослог, двуслог (бином)*, případně pak *многослог (полином)*, což bychom mohli do češtiny přeložit jako *jednoslabičná, dvojslabičná (binom)* a *mnohoslabičná struktura (polynom)*. Při tomto výchozím dělení záleží totiž výhradně na počtu slabik,

⁴ Úvodní oddíl GS se věnuje fonologické problematice, kterou zde z důvodu omezeného prostoru nezmiňujeme, ačkoli by komparace se Švarného koncepcí byla nepochybně zajímavá, zvláště v otázkách *přízvuku* (Dragunov: *ударение*), respektive *prominence slabiky* (Švarný).

ze kterých se daná jednotka skládá, nikoli na jejich dalších gramatických charakteristikách. Pokud jde o jednoslabičnou strukturu, Dragunov ji dále terminologicky konkretizuje, když ji označuje jako *jednoslabičný kořen* (корень-однослого), který představuje minimální významovou jednotku, pod jejíž úroveň nelze jednotky čínského jazyka dále morfologicky členit (DRAGUNOV 1962: 45). Tato definice minimální morfologické jednotky odpovídá Švarného pojmu *jednoslabičné báze*⁵ či (*jednoslabičného*) *sémému* v STCh (ŠVARNÝ 1998: III/85) nebo pojmu *sylobo-sémému* v USJČ, který je zde používán jako synonymum čínského termínu 语素 *yusu*⁶ (ŠVARNÝ 1998-2000: I/xxv). Oba autoři se však snaží vyhnout označení této jednotky pojmem *morfém*, třebaže Švarný tento termín připouští pro případ označení složky víceslabičného slova (ŠVARNÝ 1998: III/92). Dragunov dále konstatuje tendenci současné čínštiny k dvojslabičnosti, tj. k tvorbě *binomů*, projevující se např. slučováním dvou synonymních bází (朋友 *pengyou*) či přidávání substantivní přípony 子 *zi* k bázím označujícím předměty (DRAGUNOV 1962: 46-48). Švarný ve shodě s Dragunovem tuto tendenci přičítá potřebě vyrovnat se se značnou homofonií jednoslabičných bází v čínštině (ŠVARNÝ 1998: III/89).

Přejdeme nyní k těm strukturním jednotkám, které Dragunov označuje jako *kvalitativní* a které „se na rozdíl od evropských jazyků, kde existují takřikajíc *samy o sobě*, v čínštině zakládají na systému strukturních jednotek kvantitativního řádu“ (DRAGUNOV 1962: 50). V zásadě se zde jedná o otázku, která je nadmíru důležitá i pro Švarného, a sice o stanovení hranice slova, tj. jeho odlišení od slovního spojení. V případě binomů stanoví Dragunov dvě kriteria pro rozlišení slova od syntagmatu, na jejichž základě identifikuje a pojmenovává i jednotky hraničního charakteru. Prvním, základním kritériem je možnost či nemožnost rozdělení obou elementů slova postavením jiného slova či gramatického ukazatele mezi ně. Vedlejším kritériem je pak místo silného přízvuku (DRAGUNOV 1962: 51). Dragunovovu klasifikaci znázorňuje následující tabulka s příklady:

⁵ Vzhledem k jisté významové blízkosti slov *kořen* a *báze* budeme dále v textu užívat slovo *báze* i v rámci popisu Dragunovova systému, užití slova *kořen* s sebou nese totiž značné riziko záměny s významem *kořenový morfém*, jak je užíván v indoevropských jazycích. Dragunov však termín *корень* užívá i pro označení afixů.

⁶ K zápisu všech výrazů v čínštině je užito čínských znaků ve zjednodušené formě, a to i v případech, kdy v citovaných pramenech figurovala nezjednodušená forma znaku. Vedle čínských znaků je uveden zápis v mezinárodní transkripci *pinyin* bez tónových značek. Transkripce *pinyin* je užita i při zápisu čínských výrazů uvedených v použitých pramenech v ruské transkripci čínštiny, české standardní transkripci, transkripci fonetické či prozodické. Hranice slov a psaní přípon a gramatických ukazatelů spolu s plnovýznamovými slovy či oddělené v příkladech citovaných z excerpaných zdrojů se řídí transkripcí autora zdroje.

Strukturní typ binomu		možnost rozdělení elementů	slabika s větší prominencí
Binom-slovo v širším smyslu (бином-слово в широком смысле)	Binom-slovo v užším smyslu (бином-слово в узком смысле) 知道 <i>zhidao</i>	–	1.
	Slovo-slovní spojení (слово- словосочетание) 念完 <i>nianwan</i>	–	2.
	Slovní spojení-slovo (словосочетание- слово) 看看 <i>kankan</i>	+ 看了看 <i>kanle kan</i>	1.
Binom-slovní spojení (бином-словосочетание) 看报 <i>kan bao</i>		+ 看中国报 <i>kan zhongguo bao</i>	2.

Tab. 1: Kvalitativní strukturní jednotky – binomy (DRAGUNOV 1962: 54-57)

Jak vidíme z tabulky, Dragunov v zásadě připisuje status slova i pohraničním případům, které jsou zde doloženy příklady výsledkově modifikovaného a zdvojeného slovesa. Definice slova v širším smyslu (která je pro Dragunova rozhodující) tedy zní: „*Binomy-slovy (...) se nazývají binomy, které buď neumožňují rozdělení svých elementů, nebo mají přízvuk na první slabice, nebo se vyznačují oběma těmito vlastnostmi současně.*“ (DRAGUNOV 1962: 58). Je zřejmé, že takováto definice není zcela bez problémů a že otázka není definitivně řešitelná, už třeba jen díky výrazné tendenci přesunu jazykových jednotek v současném hovorovém jazyce od syntagmatu stále blíže ke slovu, což je doprovázeno i změnami v jejich akcentuální struktuře (DRAGUNOV 1962: 56). Švarný v STCh žádnou podobnou materiální definici víceslabičného slova nenabízí. Upozorňuje však na nutnost stanovení kritérií pro odlišení kompozita od syntagmatu v případě tzv. *přechodných (semi-morfologických) struktur*, mezi něž řadí např. *objektová a modifikovaná slovesa* (ŠVARNÝ 1998: III/91, 94, 119). Švarného kritérium v tomto případě spočívá v tom, zda se dané sloveso vyskytuje v konkrétním případě kontinuitně (tehdy jsou považována za kompozita) nebo diskontinuitně (kdy je považováno za spojení více slov) (ŠVARNÝ 1998: III/91).⁷

⁷ Potenciální formy modifikovaných sloves přitom Švarný považuje za kontinuitní, tedy za slova, stejně jako Dragunov, který považuje báze 得 *de* a 不 *bu* v těchto slovesech za pouhé infixy (DRAGUNOV 1962: 53). Ačkoli sám Švarný pojem infixu neužívá, máme důvod se domnívat, že v případě daného způsobu užití bází 得 *de* a 不 *bu* jej implicitně připouští.

Co se týká schopnosti jednoslabičné báze vystupovat jako samostatné slovo, Dragunov rozlišuje tři třídy bází, z nichž dvě zhruba odpovídají Švarného dichotomii *bází samostatných*, jež mohou vystupovat jako slovo, a *nesamostatných*, které se omezují na funkci složky víceslabičného kompozita (ŠVARNÝ 1998: III/90). Dragunov pak navíc identifikuje pomezí případy, pro které užívá termínu *kořen-slovo s omezenou samostatností*. Řadí mezi ně báze jako 在 *zai*, 自 *zi*, 从 *cong* nebo 就 *jiu*, které sice mohou být odděleny od sousedních bází, ale nemůže k nim být připojen *atributivní ukazatel* 的 *de* a nemohou vystupovat izolovaně od jiných slov, nemohou tedy samy tvořit větu (DRAGUNOV 1962: 59).

Švarný v STCh přiznává statut *slova* (bez ohledu na počet slabik, z nichž se skládá) jednotce, které lze přiřadit některou z *funkčních charakteristik* (ŠVARNÝ 1998: III/94).⁸

Slovní druhy

Čínský termín 词类 *cilei* překládáme do češtiny jako *slovní druhy*, oba srovnávání autoři si jsou však vědomi problematičnosti aplikace tohoto pojmu, užívaného pro popis základních morfologických kategorií evropských jazyků, na čínštinu. Švarný toto označení připouští pouze jako přibližné v ÚSHČ: „Otázka slovních druhů je v čínštině dosti složitá. Jistá obtíž je např. v tom, že nemáme dostatek morfologických kritérií (...), podle kterých bychom mohli (...) slova bezpečně přiřadit k tomu, či onomu slovnímu druhu. V čínštině musíme hojně využívat různých kritérií syntaktických, takže by bylo vlastně lépe mluvit o (syntaktické) funkci, popř. různých (syntaktických) funkcích daného slova (výrazu) ve větě.“ (ŠVARNÝ 2001: 78)

V STCh Švarný užívá již přesnějšího termínu *gramatické funkční charakteristiky slov* (ŠVARNÝ 1998: III/92). Jak vyplývá z pojmu samotného, při určování funkční charakteristiky není důležitá forma slova, ale jeho schopnost plnit určité (syntaktické) funkce. Nadmíru důležitý je přitom fakt, že jedné jazykové jednotce v závislosti na syntaktických faktorech často náleží více funkčních charakteristik (ŠVARNÝ 1998: III/93), což je v případě slovních druhů v evropských jazycích jev spíše periferní (CRYSTAL 1987: 92).

S jinou terminologickou modifikací pojmu slovních druhů přichází Dragunov v podobě pojmu *sémanticko-gramatických kategorií*, případně *lexiko-gramatických kategorií*.⁹ Sémanticko-gramatické kategorie stojí podle Dragunova v samotném centru jazykového systému a jako takovým jim bylo ze strany badatelů v oblasti čínského jazyka doposud věnováno málo pozornosti, proto právě na nich zakládá Dragunov celé své pojetí gramatického systému čínštiny (DRAGUNOV 1962: 7-10).

Ačkoli se z pojmu *sémanticko-gramatických kategorií* může zdát, že nereflktují vazbu na syntaktické funkce, tak jak to činí Švarný v pojmu *gramatických funkčních charakteristik*, opak je pravdou. Vymezení jednotlivých kategorií se zde děje formou přiřazení nezaměnitelné sady syntaktických vlastností třídě slov nesoucích určitý

⁸ Tuto definici lze považovat za definici tautologickou v té míře, v jaké považujeme pojmy *funkční charakteristika* a *slovní druh* za totožné, viz dále kapitulu o slovních druzích.

⁹ V GS užívá Dragunov prvního pojmu, v IG je pak pracuje s pojmem druhým.

základní sémantický charakter (slova označující děj / předmět / kvalitu / počet), tak např. slova označující předměty: 1) nemohou bez pomoci spony vyjadřovat přísudek; 2) nemohou vystupovat v bezprostředním spojení s příslovci typu 都 *dou* a 不 *bu*; 3) v roli přívlastku nevyžadují nutně sufix 的 *de*; atd. Touto konkrétní kombinací syntaktických vlastností se pak vyznačují právě jen slova označující předměty, a tvoří tak *sémanticko-gramatickou kategorii jmen* (DRAGUNOV 1962: 8-9). Sémantika slova tak stojí u Dragunova v těsném sepětí s jeho syntaktickými vlastnostmi (DRAGUNOV 1952: 9). V četných pasážích IG je pak zcela patrné uplatnění podobně funkcionálního přístupu ke kategorii slovních druhů jako u Švarného: „*Jelikož slova v čínštině zpravidla nemívají vnější, morfologické příznaky, podle kterých by bylo možné zařadit je k tomu či onomu slovnímu druhu, (...), vystupují při jejich rozdělení na první plán kritéria jiná: a) různá schopnost určitých tříd slov vystupovat v roli toho či onoho větného členu a b) jejich různá schopnost kombinace se slovy jiných tříd a s těmi či oněmi formálními elementy.*“ (DRAGUNOV 1952: 7-8)

Syntaktické vlastnosti základních sémanticko-gramatických kategorií, tak jak jsou definovány v GS, shrnuje následující tabulka:

slovní druh		A	B	C	D
jména (podstatná + zájmena)		–	–	+	
predikativy	slovesa	+	+	–	+
	adjektiva	+	+	+	–
	číslovky	+	–	+	–

A = schopnost vyjadřovat přísudek bez spony (samostatná predikativnost)

B = schopnost bezprostřední vazby (tj. bez spony) s příslovci typu 都 *dou* a 不 *bu*

C = v roli přívlastku nevyžadují nutně atributivní sufix 的 *de*

D = neomezená predikativnost (u predikativů)

Tab. 2: Syntaktické vlastnosti slovních druhů v GS (DRAGUNOV 1962: 63-66)

Pokud jde o samotný pojem *slovní druh* (часть речи), Dragunov jej užívá jako synonymum *obecných sémanticko-gramatických kategorií*, které se pak dělí na další podtřídy (DRAGUNOV 1962: 10). Kromě těch, které jsou uvedeny v tab. 2 řadí Dragunov k obecným sémanticko-gramatickým kategoriím ještě *příslovce*, která mohou plnit pouze roli *určení* (определение).¹⁰ Nad ostatními slovními druhy stojí ještě obecnější kategorie *jména* a *predikativu*. Problémem zde ovšem je, že koncepce zařazení slovních druhů do těchto nejobecnějších kategorií prošla u Dragunova v IG oproti GS jistou korekcí, proto bude nejlépe, zobrazíme-li si obě verze pomocí názorného schématu:

¹⁰ Pojem *определение* překládáme z ruštiny obvykle jako *přívlastek*, Dragunov však pojmu užívá v širším smyslu a označuje jím jak samotný *přívlastek* (určení jmenného výrazu), tak *adverbiální určení* (pojem užívány Švarným).

původní verze (GS)		přepřacovaná verze (IG)		zástupná slova
jména	podstatná jména	jména	podstatná jména	
	zájmena		číslovky	
predikativy	číslovky	predikativy	adjektiva	
	adjektiva		slovesa	
	slovesa		příslovce	
příslovce				

Tab. 3: Systém slovních druhů u Dragunova (DRAGUNOV 1962: 63; DRAGUNOV 1952: 12)

Na první pohled jsou zde zřejmé dva zásadní rozdíly. Zatímco v původním systému jsou číslovky řazeny mezi predikativy a zájmenům je přisouzena příslušnost k nejobecnější kategorii jmen, v pozdějším systému IG již číslovky figurují mezi jmény a místo zájmen přichází Dragunov s nově pojmenovanou kategorií zástupných slov, která mohou zastupovat jednotky všech ostatních obecných sémanticko-gramatických kategorií. Toto pozdější upravené schéma tak více odpovídá Švarného koncepci, který mezi predikativy řadí pouze slovesa a adjektiva (ŠVARNÝ 1998: III/105).

Další tabulka ukazuje základní členění gramatických funkčních charakteristik u Švarného:

samostatné (autosémantické)			vázané (synsémantické)	pomocné
podstatná jména	predikativy	<i>zájmena</i>	<i>číslovky</i>	
<i>podstatná jména v užším smyslu</i> <i>jména místa</i> <i>jména času</i>	<i>slovesa</i> <i>adjektiva</i>		<i>jednoslabičné záložky</i> <i>modální slovesa</i> <i>prepoziciční slovesa</i> <i>postpoziciční slovesa</i> <i>adverbia</i> <i>deiktická slova</i>	

Vidíme, že Švarný dělí slovní druhy na *samostatné (autosémantické)*, tzn. schopné vystupovat samostatně jako větný člen, *vázané (synsémantické)*, vystupující jako větný člen pouze v bezprostředním spojení s jinými slovy, a *pomocné* (ŠVARNÝ 1998: III/115). Dragunov v této otázce provádí v úvodních kapitolách IG jednodušší a terminologicky ne zcela průhledné členění všech slov na *druhy slov* (*части речи*), které představují plnovýznamová slova a *částice* (*частицы речи*), tedy *slova pomocná* („prázdná“ – 虚词 *xuci*) (DRAGUNOV 1952: 13).

Podstatné jméno

Podstatné jméno, v Dragunovově terminologii též *sémanticko-gramatická kategorie předmětnosti* ze sémantického hlediska označuje předmět a může ve větě plnit především roli podmětu a předmětu, a to bez nutnosti užití jakýchkoli dalších formálních prostředků. V pozici přísudku mu pak musí předcházet *spona* v podobě slovesa 是 *shi*, což je první ze tří již zmíněných zásadních definičních příznaků substantiva (DRAGUNOV 1962: 64). Zde je třeba pozastavit se nad jevem, který jsme zvyklí označovat jako *jmenný přísudek*. Švarný v ÚSHČ konstatuje, že „*spona* 是 *shi* je zvláštním druhem slovesa (...), (které) slouží zpravidla jen ke spojení podmětu s přísudkem, je-li přísudek vyjádřen podstatným jménem (...), nikoli však přídavným jménem (...)“ (ŠVARNÝ 2001: 79). V STCh však pojem spony již neužívá a slovo 是 *shi* označuje za přísudkové sloveso *identifikace*, přičemž po něm následující substantivum již nepokládá za integrální součást přísudku, jak to činí Dragunov, nýbrž za *postverbální jmenný člen identifikace* (ŠVARNÝ 1998: III/150).¹¹

V rámci substantiv považuje Dragunov za specifické sémanticko-gramatické kategorie cca 100 *specializovaných sémantických skupin podstatných jmen* navzájem gramaticky odlišených užitím různých *měrových slov-sufixů* nebo též *sufixů-klasifikátorů*¹² (счетное слово-суффикс, суффикс-классификатор; Švarný: *numerativ*) při spojení těchto podstatných jmen s *číslovkami* nebo *ukazovacími zájmeny*: 张 *zhang* pro předměty s plochým povrchem, 条 *tiao* pro dlouhé předměty apod. Dragunov tyto skupiny slov vymezuje v protikladu k *základní (negativní) skupině podstatných jmen*, pro které se užívá *univerzální měrový sufix předmětnosti* 个 *ge* (Švarný: *obecný numerativ*) vyjadřující obecně předmětnost jako takovou¹³ (DRAGUNOV 1962: 77-78). Švarný těchto tříd jako nástroje další klasifikace substantiv neužívá. Je to dáno jeho jasnou preferencí syntaktických kritérií před sémantickými v rámci problematiky druhů slov.

Kromě faktu, že Dragunov nepokládá *numerativy* za slova, nýbrž za *sufixy*¹⁴, se jinak koncepce *měrových slov* u obou autorů až na drobnosti a terminologické odlišnosti významným způsobem nerozcházejí.

¹¹ Funkčně ovšem Dragunov *jmennou část přísudku* (присвязочная часть сказуемого; присвязочный член) definuje obdobně jako Švarný *člen identifikace*, když poznamenává, že jeho funkcí je identifikace předmětu s podmětem (他是我的父亲 *ta shi wode fuqin*) nebo identifikace podmětu jako členu určité třídy jevů (他是一个学生 *ta shi yige xuesheng*) (DRAGUNOV 1962: 191–192).

¹² Termín *klasifikátor* oproti Švarného pojmu *numerativ* více akcentuje sémanticko-distinktivní roli této jednotky.

¹³ Dragunov konstatuje stále větší tendenci nahrazovat v hovorovém jazyce specializované měrové sufixy (*numerativy*) univerzálním (*obecným*). V dunganském (*gansuském*) dialektu se údajně specializované sémantické skupiny pomocí *numerativů* rozlišovaly v době vniku GS již jen v jazyce starců, což by znamenalo, že ze současného jazyka již pravděpodobně zcela vymizely (DRAGUNOV 1962: 80).

¹⁴ Sufixální povaze *numerativu* u Dragunova odpovídá i jeho psaní v transkripci neodděleně od předcházejícího slova. Podobně tomu je i v případě *atributivního (jmenného) sufixu* 的 *de*.

Další sémanticko-gramatickou kategorií vydělenou Dragunovem v rámci substantiv je kategorie *nezczizitelné příslušnosti*, jež se vyznačuje fakultativní přítomností *posesivní přípony* 的 *de* u *přivlastňovacího zájmena*, jímž je slovo příslušející k této třídě blíže určeno. Dragunov sem řadí především příbuzenské termíny a názvy kolektivů (lze říci 他的父亲 *tade fuqin* i 他父亲 *ta fuqin*) (DRAGUNOV 1962: 81). V IG ovšem Dragunov uvádí jako jiný příklad slova spadající do této kategorie slovo 头 *tou* ve spojení 他头疼 *ta tou teng* (DRAGUNOV 1952: 64). Ve Švarného systému se však v tomto případě ze syntaktického pohledu jedná nikoli o podmět blíže určený zájmenem, nýbrž o člen *zřetelově vymezovací* vyjádřený substantivem *trvalé příslušnosti*, označujícím části těla nebo některé trvalé charakteristiky osoby či věci (ŠVARNÝ 2001: 158). Dragunovův *předmět nezcizitelné příslušnosti* tedy nelze ztotožňovat se Švarného substantivem *trvalé příslušnosti*.

Poslední Dragunovovou substantivní sémanticko-gramatickou kategorií, kterou zde zmíníme, je skupina slov *nesoucích význam místa a času*.¹⁵ Ačkoli Dragunovova koncepce v této oblasti zdaleka nedosahuje teoretické vybroušenosti Švarného pojetí *jmen místa* a *jmen času*, nacházíme zde mnoho styčných bodů jak v oblasti funkcionálního popisu jazykových jednotek, tak v terminologii, kdy například Švarného pojem *záložka*, označující jazykový jev, k němuž v západních jazycích nenacházíme obdobu, zcela odpovídá Dragunovovu pojmu *последелоз*.

Sloveso

Sloveso spadá shodně podle obou autorů spolu s adjektivem do třídy *predikativů*, což znamená, že může samostatně tvořit přísudek. Švarný k této hlavní syntaktické funkci slovesa poznamenává: „Čínské sloveso se sice nečasuje, avšak musí být zpravidla nějak blíže určeno, má-li vyplnit funkci větného přísudku s jednoznačným významem.“ (ŠVARNÝ 2001: 92). Tuto okolnost považuje za nadměru důležitou i Dragunov, když ve svém výkladu o slovese věnuje největší pozornost právě jeho možnostem vystupovat ve vztahu k různým formálním určujícím elementům v závislosti na sémantice slovesa. V IG přitom můžeme číst poznámku téměř zcela odpovídající citované větě z ÚSHČ: „Slovesný morfém sám o sobě žádným způsobem nepoukazuje ani na čas, ani na slovesný rod, ani na vid a nemá finitní charakter. To je důvod, proč musí být příslušným způsobem určen, aby mohl fungovat jako finitní přísudek v úplné větě.“ (DRAGUNOV 1952: 127).

Co se týká vnitřního členění v rámci sémanticko-gramatické kategorie sloves, Dragunov v IG označuje nepříliš početnou skupinu sloves jako *slovesa nedějová* (глаголы не-действия). Řadí sem taková slovesa, u kterých nelze užít otázku „co dělá podmět?“. Dále je pak člení na *slovesa stavová* (глаголы состояния, např. 疼 *teng*), *slovesa modální* (např. 能 *neng*, 愿意 *yuanyi*), *slovesa polovýznamová* (např. 在 *zai* – nacházet se, 姓 *xing* – jmenovat se příjmením, 像 *xiang* – být jako) a *slovesa*

¹⁵ Dragunov sem kromě toponym a některých obecných jmen jako 地方 *difang*, 乡 *xiang*, v případě času pak např. 时候儿 *shihour*, řadí slova typu 里头 *litou*, 上面 *shangmian*, 那里 *nali*, která pro jejich podobnost s příslovci označuje jako *podstatná jména příslovečná* (наречное существительное) (DRAGUNOV 1952: 69-70).

myšlení a pocítování (např. 知道 *zhidao*, 明白 *mingbai*, 害怕 *haipa*). Tato slovesa se gramaticky vyznačují zejména omezením možnosti jejich určení formálními prostředky: 1. nepojí se se *slovesnými numerativy*; 2. netvoří *modifikované tvary*, a tudíž ani *potenciální formy*; 3. až na výjimky se nepojí se zápornkou 没 *mei*; 4. nepojí se s *vido-časovými příponami* 了 *le*, 着 *zhe* a 过 *guo*. (DRAGUNOV 1962: 113-114). Švarný ve svém systému podobně vyděluje pouze *slovesa modální*, když o nich píše, že se na rozdíl od jiných sloves nemohou pojit se *slovesnými vido-časovými ukazateli* (ŠVARNÝ 1998: III/104) a tvoří zápor zpravidla pouze pomocí zápornky 不 *bu* (ŠVARNÝ 2001: 116). Tím se ovšem v tomto ohledu shoda mezi oběma autory vyčerpává, nebereme-li v úvahu několik Švarného kazuistických poznámek k omezením určitých sloves pojit se s gramatickými ukazateli.¹⁶ Dragunovova koncepce nám tedy poskytuje přehlednější a ucelenější pohled na důležitý problém omezení možností bližšího určování různých druhů sloves.

Pro ostatní slovesa, které Dragunov označuje jako *slovesa dějová* (глаголы *действия*) výše uvedená omezení neplatí, což v praxi znamená, že mohou pomocí formálních prostředků nabývat různých variací kvantitativního¹⁷ či kvalitativního¹⁸ charakteru. Dějová slovesa se pak podle Dragunova dělí na *slovesa přechodná*, která vyžadují spojení s přímým předmětem¹⁹, a *nepřechodná*. Funkcionální popis těchto tříd se prakticky shoduje se Švarného pojetím *sloves tranzitivních* a *intransitivních*, odlišnosti však můžeme mezi oběma autory nalézt v otázce zařazení některých sloves do těchto tříd. Dragunov vyděluje v rámci nepřechodných sloves specifickou třídu *sloves směru pohybu* (глаголы *направления движения*), mezi něž řadí slovesa 来 *lai*, 去 *qu*, 上 *shang*, 下 *xia*, 到 *dao*, 出 *chu*, 进 *jin* a některá další. Švarný ovšem všechna slovesa pojící se s *předmětem lokativním*, tedy všechna výše uvedená a ta, jejichž

¹⁶ Švarný navíc celou věc komplikuje tím, že ve výčtu funkčních charakteristik v STCh hned vedle modálních sloves staví jako jim blízká *slovesa fázová* (ŠVARNÝ 1998: III/104), která s nimi výše zmíněná omezení nesdílejí (mohou se bez problémů pojit se zápornkou 没 *mei*, mohou přibírat vido-časové přípony).

¹⁷ Prostředky kvantitativní modifikace slovesa jsou zejména *reduplikace* a užití *slovesného numerativu* za slovesem. Oba autoři se až na terminologické detaily v tomto bodě v zásadě shodují.

¹⁸ To je případ 1) *sloves směrových*, např. 跑来 *paolai*, 拿去 *naqu* (Švarný: *směrově modifikované sloveso*), kdy se k hlavní bázi připojuje další slovesná báze ve formě *předmětného přístavku* (дополнительное приложение) (DRAGUNOV 1962: 134–135); 2) *sloves výsledkových* (результативный глагол) jako 念完 *nianwan* nebo 吃饱 *chibao* (Švarný: *výsledkově modifikované sloveso*), u kterých slovesná báze přibírá tzv. *výsledkový předmět* (результативное дополнение) (DRAGUNOV 1962: 128). Švarný pro tyto blíže určující komponenty užívá pojmů *směrový modifikátor* a *výsledkový modifikátor*, přičemž oba považuje za typ komplementu (ŠVARNÝ 1998: III/141). Švarného systém je tak v tomto ohledu mnohem jasnější, když oba typy modifikovaných sloves koncepčně i terminologicky dává do těsné souvislosti.

¹⁹ Předmět plní podle Dragunova kromě role lexikální i funkci gramatickou – tj. určení slovesného morfému potřebné k tomu, aby mohl plnit funkci přísudku v ukončené větě. Pouze gramatickou funkci má tzv. *prázdný předmět* (DRAGUNOV 1952: 119), který odpovídá pojmu *formálního předmětu* u Švarného (ŠVARNÝ 2001: 92-93).

předmět odpovídá na otázku otázku „kde?“ (在 *zai*, 住 *zhu* atp.), řadí ke slovesům tranzitivním (ŠVARNÝ 1998: III/103).

Dragunov v IG dále identifikuje specifickou třídu *sloves-předložek* (např. 在 *zai*, 用 *yong*, 把 *ba*, 给 *gei*) (DRAGUNOV 1952: 124), které ovšem ještě v GS označuje prostě jako *předložky*. Podobným vývojem prošla koncepce Švarného: Zatímco v Úvodu do *hovorové čínštiny* se ještě setkáme s pojmem *předložka*, v STCh užívá autor pro pojmenování těchto slov termínu *prepoziční sloveso* a upozorňuje na nesprávnost užívání pojmu *předložka* v případě těchto slov, neboť zakrývá jejich slovesný původ (ŠVARNÝ 1998: III/112).²⁰ Jediným významným rozdílem v obou koncepcích je pak fakt, že zatímco Dragunov mluví o *slovesu-předložce* ve vztahu k předmětu, ať už stojí ve větě kdekoli, pro Švarného je rozhodující pozice těchto pomocných sloves vzhledem k přísudku, podle níž je dělí na slovesa *prepoziční* a *postpoziční* (ŠVARNÝ 1998: III/145).

Zajímavým způsobem přistupuje Dragunov k otázce spojení slovesa s *příponou* 的 *de*, která způsobuje ztrátu či omezení predikativního charakteru tohoto slovesa. Tyto tvary v GS považuje za *smíšený slovní druh* (смешанная часть речи) a nazývá je *deverbativními jmény* (отглагольное имя) (DRAGUNOV 1962: 103), v IG pak užívá pojem *slovesně-jmenná konstrukce* (DRAGUNOV 1952: 100). Deverbativní jméno v roli **přívlastku** nazývá *příčestím* (причастие). Jedná se o sloveso, které, aby mohlo fungovat jako určení substantiva, je třeba zbavit jeho predikativnosti pomocí *jmenného sufixu* 的 *de* (昨天来的人 *zuotian laide ren*) (DRAGUNOV 1952: 98). I do češtiny můžeme uvedený výraz přeložit příčestím jako „včera přišedší člověk“. Švarný tento případ pokládá prostě za přívlastek vyjádřený slovesem a připojuje pro naše srovnání velmi důležitou poznámku, a sice že *ukazatel* 的 *de* se nevztahuje pouze ke slovesu, ale k celému přívlastku, což demonstruje na situaci, kdy za slovesem stojí ještě jeho předmět a ukazatel 的 *de* stojí až za ním (我给你的路费 *wo gei ni de lufei*) (ŠVARNÝ 2001: 122-123).

Také v případě slovesa v jeho přirozené roli **přísudku** připojení přípony 的 *de* podle Dragunova oslabuje jeho predikativnost, která jakoby se přesouvala na jiný větný člen, jenž vystupuje jako jádro sdělení, nejčastěji příslovečné určení místa nebo času (DRAGUNOV 1952: 98). Jmenná forma slovesného přísudku tak plní modální funkci, která vedle právě nastíněného přesunu predikativnosti z gramatického na *logický přísudek* věty může spočívat i v podtržení hodnověrnosti děje (DRAGUNOV 1952: 103). Obě tyto funkce se dají demonstrovat na příkladu po sobě jdoucích otázkách: 你来的? 你几时来的? *ni laide? ni jishi laide?*, kdy je v první větě pomocí deverbativního jména podtržen fakt děje označovaného slovesem („Ty jsi / opravdu/ přišel?“), zatímco v druhé otázce je pomocí omezení predikativnosti přísudku, který zde představuje jen téma sdělení, přenesen důraz na časové určení jako logické jádro věty (DRAGUNOV 101). Navíc se podle Dragunova setkáváme se stále výraznější tendencí užívat deverbativního jména v přísudku k vyjádření minulého času (我昨天来的 *wo zuotian laide*) (DRAGUNOV 1952: 103). Švarného výklad

²⁰ Švarný k tomu též poznamenává, že „skutečnou obdobou našich předložek v čínštině nejsou *prepoziční slovesa*, nýbrž *záložky*“ (ŠVARNÝ 1998: III/112).

těto problematiky se liší v tom, že v konstrukcích výše zmíněného druhu pokládá za normu přítomnost *spony* (*slovesa identifikace*) 是 *shi*, která „v hovorové řeči (...) často chybí a zůstává jen přípona 的 *de* u slovesa“ (ŠVARNÝ 2001: 119). Funkce těchto tvarů vymezuje následujícím způsobem: 1) vyskytují se ve větách obsahujících nejčastěji určení místa či času, které je z hlediska mluvčího důležitější než děj sám; 2) při absenci určení okolnosti děje vyjadřují přesvědčení mluvčího, že výpověď je pravdivá; 3) vyjadřují převážně minulý děj (ŠVARNÝ 2001: 120). Ačkoli Švarný neužívá pojmu *deverbativního jména*, shoda ve formulaci funkcionálního popisu tohoto typu slovesného přísudku je zde natolik výrazná, že není vyloučena určitá míra inspirace Švarného Dragunovovým textem.²¹

Tvary, jež Dragunov nazývá *deverbativními jmény*, vystupují často též v roli **podmětu** jako např. ve větě 他说的是中国话 *ta shuode shi zhongguo hua* (DRAGUNOV 1952: 103). Poněkud problematičtější případem jsou však konstrukce typu 马跑的快 *ma pao de kuai*. Dragunov zde ve věci identifikace větných členů připouští dvě možné interpretace: 1) 马跑的 *ma pao de* = podmět, 快 *kuai* = přísudek; 2) 马 *ma* = podmět, 跑的快 *pao de kuai* = přísudek vyjádřený větou, ve které 跑的 *pao de* = podmět a 快 *kuai* = přísudek (DRAGUNOV 1952: 108). Obě varianty jsou však v příkrém rozporu s koncepcí Švarného, podle které přísudek tvoří sloveso (zde 跑 *pao*), *slovesná přípona* 得 *de* (nikoli 的 *de*!) pak spojuje přísudkové sloveso s *komplementem stupně* (ŠVARNÝ 2001: 136). Dragunov zde *příponě* 的 *de* opět přisuzuje roli neutralizace predikativnosti slovesa, sloužící k zdůraznění predikativnosti následujícího adjektiva (DRAGUNOV 1952: 111). Zdá se, že největším problémem Dragunovovy koncepce je absence jasného pojmu větného členu podobného *komplementu* u Švarného, který by uspokojivým způsobem objasnil charakter a roli postverbálního určení. Tato otázka tak představuje při srovnání obou autorů jeden z nejvýraznějších rozporů.²² Nerozlišování různých funkcí pomocné báze *de*, zapisované podle těchto funkcí v současné ortografické praxi třemi různými znaky (的/得/地), je dalším vážným problémem Dragunovovy koncepce, která počítá pouze s její atributivní a přivlastňovací funkcí, a vede proto k tendenci přisuzovat jmenný charakter, přesněji odnímat charakter predikativu, všem slovesným a adjektivním tvarům vystupujícím spolu s touto „*příponou*“. To je z perspektivy Švarného koncepce jistě v pořádku v případech jejich užití v přívlastku, případně v podmětu ve větách typu 他说的是中国话 *ta shuo de shi zhongguohua*, v případech konstrukcí s postverbálním určením typu 马跑得快 *ma pao de kuai* je však taková interpretace více než problematická.

²¹ Pro to by svědčilo i užití stejné příkladové věty 你几时来的? *ni jishi laide?* (ŠVARNÝ 2001: 120).

²² Ten je navíc umocněn dosti překvapivou Dragunovovou poznámkou, která se týká pomocné funkce slovesného morfému 得 *de* – dosáhnout. Dragunov tvrdí, že čistě slovesné tvary typu 马跑得快 *ma pao de kuai* jsou v současném jazyce vytěšňovány slovesně-jmennými konstrukcemi typu 马跑的快 *ma pao de kuai* (DRAGUNOV 1952: 109). Pro toto tvrzení v současné standardní čínštině nenalézáme oporu, Švarného pojetí naopak se současnou jazykovou praxí koresponduje.

Adjektivum

Adjektiva (прилагательные),²³ nebo též *kategorie kvality*, zaujímají podle Dragunova pohraniční pozici mezi jmény a slovesy. Oproti substantivům nepotřebují nutně spoju v přísudku a ve spojení s příslovci typu 不 *bu*, 都 *dou*, naopak na rozdíl od sloves mohou fungovat v přívlastku bez *předmětné přípony* 的 *de*. Spolu se slovesy adjektiva tvoří obecnější kategorii *predikativu*, jejich samostatná predikativnost je však omezená na případy přítomnosti určitého formálního prostředku (nejčastěji příslovce 很 *hen* a 不 *bu*, dále též *příslovce míry* jako např. 挺 *ting*) nebo speciálního kontextu (srovnávací význam nebo odpověď na alternativní otázku jako např. 桌子大不大? *zhuozi da bu da?*) (DRAGUNOV 1962: 64-65). V IG k predikativnímu charakteru adjektiv Dragunov dodává, že adjektiva neoznačují prostý příznak předmětu, ale příznak schopný změny v čase nebo stupni intenzity, proto také přísudek vyjádřený adjektivem (*kvalitativní přísudek*) nese význam buď časový nebo hodnotící (DRAGUNOV 1952: 159-160). S tím souvisí i možnost užití větné *částice změny stavu* 了 *le* spolu s adjektivy právě v těchto dvou významech (他的头发白了 *Tade toufa bai le* – časový význam; 太贵了! *Tai gui le!* – význam hodnotící) (DRAGUNOV 1952: 161). Toto vymezení v zásadních bodech koresponduje se Švarného pojetím adjektiv, včetně konstatování příbuznosti adjektiv se *slovesy nepřechodnými (intransitivními)*, jelikož se nepojí s předmětem (DRAGUNOV 1952: 164).²⁴

Podle Dragunova dochází uvnitř kategorie adjektiv k rozdělení sémantického i gramatického charakteru: kromě výše popsané funkce adjektiv jako *predikativního adjektiva* se v čínštině nově vytvořila jmenná kategorie *kvalitativního přídavného jména* (качественное имя прилагательное) (DRAGUNOV 1952: 172). Toto rozdělení se projevuje v pozici adjektiva v přívlastku, kdy je třeba rozlišovat dva zcela různé případy: 1) Adjektivum označuje trvalou kvalitu. V tomto případě se chová jako jméno, tudíž nevyžaduje žádné formální prostředky k tomu, aby mohlo vystupovat v přívlastku (大房子 *da fangzi*). Takto se chovají kromě *kvalitativních přídavných jmen* i všechna *přídavná jména relační* (относительные прилагательные), tedy vzniklá ze substantiv, srov. např. spojení jako 木头桌子 *mutou zhuozi*, 中国工人 *zhongguo gongren* (DRAGUNOV 1952: 170-171). 2) Adjektivum vyjadřuje míru, stupeň intenzity či hodnocení (ať už samo o sobě, nebo díky bližšímu určení např. *příslovcem stupně*). Protože adjektivum v tomto případě neztrácí svůj predikativní charakter, je nutné jej v přívlastku opatřit „*neutralizátorem predikativnosti*“, tj. sufi-

²³ Dragunov při označení tohoto slovního druhu uvádí pouze slovo *прилагательное*, neužívá tedy plný tvar, jakým se označuje *přídavné jméno* (имя прилагательное), nevzniká zde tedy tak silná tendence řadit tuto kategorii mezi jména, jako je tomu u překladu termínu do češtiny (*přídavné jméno*). Dragunov řadí přídavná jména mezi predikativy, stejně jak to činí Švarný, který právě z tohoto důvodu navrhuje nazývat tuto kategorii termínem *adjektivum* (ŠVARNÝ 1998: III/105). Abychom předešli případným nedorozuměním, budeme užívat pojem *adjektivum* i v případě, budeme-li mluvit o tomto slovním druhu v rámci Dragunovova systému.

²⁴ Srov. ŠVARNÝ 1998: III/105. Dragunov však dále tvrdí, že předmět může být u adjektiv (stejně jako u intransitivních sloves) přítomen fakultativně a jako příklad uvádí spojení 好一点 *li hao yidian*, Švarný však považuje podobná syntagmata za spojení adjektiva a *komplementu*, nikoli předmětu.

xem 的 *de* (veliká domácnost *hen dade fangzi*, bílý vous *xuebaide huzi*) (DRAGUNOV 1962: 172).

Jedno a totéž adjektivum tedy může u Dragunova podle okolností spadat do dvou různých sémanticko-gramatických kategorií (*přídavný predikativ* a *přídavné jméno*). U Švarného se v tomto ohledu setkáváme s poněkud odlišnou klasifikací. Také on upozorňuje na jmenný charakter užití adjektiva v přívlastku, formálně ovšem vyděluje jako samostatnou funkční charakteristiku jen ta adjektiva, která mohou vystupovat pouze (!) v přívlastku. Nazývá je *attributivy* (*nepredikativní adjektiva*) a zahrnuje do nich nečetná, většinou jednoslabičná slova jako 金 *jin* – zlatý, 男 *nan* – mužský, 圆 *yuan* – kulatý apod. (ŠVARNÝ 1998: III/105-106). Zatímco u Švarného tedy dělení z hlediska predikativní a atributivní role adjektiv tvoří disjunktní množiny, u Dragunova nalézáme dělení, ve kterém některé jazykové jednotky spadají do obou proti sobě stojících kategorií.²⁵

Číslovka

Podobně jako adjektiva, také *číslovky* (*числительные, категория числа*) zaujímají v Dragunovově systému hraniční pozici mezi jmény a predikativy. Predikativní charakter číslovek, respektive jejich vazeb se jmény (*числительно-предметное словосочетание*), je dán faktem, že mohou, zejména v případě počítání času, vyjadřovat přísudek beze spony (他二十五岁 *ta ershiwu sui*), jejich predikativnost je však omezena faktem, že ve spojení s příslovci typu 都 *dou*, 不 *bu* již sponu vyžadují (他不是二十五岁 *ta bu shi ershi-wu sui*) (DRAGUNOV 1962: 65-66). Dalším důkazem příbuznosti číslovky s predikativy je nutnost opatřit číslovkové spojení v přívlastku „neutralizátorem predikativnosti“ 的 *de* (二十五岁的人 *ershi-wu suide ren*) (DRAGUNOV 1952: 187). Predikativnost číslovek, jakkoli je omezená, vyplývá z jejich sémantického charakteru, umožňujícího vyjadřovat změnu v čase, stupni intenzity příznaku či množství, a jako taková byla podle Dragunova badateli doposud opomíjena (DRAGUNOV 1952: 184). V rámci svého korigovaného přístupu v IG nicméně řadí Dragunov číslovky (respektive *číslovko-předmětná spojení*) ke jménům, a to jak vzhledem k zmíněnému omezení predikativnosti, tak díky jejich časté vazbě se slovesem 有 *you* (我有三本书 *wo you sanben shu*) (DRAGUNOV 1952: 192).

Hlavní slabinou Dragunovovy koncepce syntaktické role číslovky je ovšem fakt, že pracuje s celým spojením číslovky, měrového slova a případně dalšího substantiva

²⁵ Dragunov navíc vyděluje specifickou kategorií *kvantitativních adjektiv*, do které řadí slova 多 *duo* a 少 *shao*. Od jiných adjektiv se liší tím, že neoznačují příznak kvality, nýbrž příznak kvantitativní. Nejedná se však o číslovky, neboť nevyjadřují prostý počet, ale určitou míru, stupeň kvantity připouštějící srovnání a hodnocení (DRAGUNOV 1952: 177-179). Švarný je však v ÚSHČ označuje za *neurčitě číslovky* (ŠVARNÝ 2001: 110), přestože připouští, že „tato dvě slova se v čínštině svými vlastnostmi blíží přídavným jménům“ (ŠVARNÝ 2001: 90). V popisu jejich syntaktických vlastností se však oba autoři v podstatě neliší.

a má tendenci za *číslovku* označovat celé toto syntagma.²⁶ Je sice pravda, že přítomnost číslovky dodává celé vazbě v některých případech částečně predikativní charakter, to ovšem nic nemění na tom, že se zde nejedná o číslovku samu, jejíž syntaktická funkce, vezmeme-li ji izolovaně, je v zásadě determinativní, nikoli predikativní. Bylo by tedy vhodnější hovořit spíše o predikativní roli kvantitativně-determinativního syntagmatu, než o predikativní roli číslovky samotné. Není proto divu, že Švarný se o predikativním charakteru číslovek v teoretické rovině vůbec nezmiňuje. Číslovky v jeho koncepci vzhledem k nutnosti připojení *měrového slova* představují *syntaktickou funkční charakteristiku* (ŠVARNÝ 1998: III/121) a není jim explicitně přisouzen ani jmenný charakter. V HČP nicméně najdeme soubor příkladových vět s číslovkovou vazbou v přísudku, kde se v podstatě potvrzuje omezeně predikativní potenciál těchto spojení, tedy možnost stát v přísudku bez slovesa 是 *shi* a jeho nezbytnost při záporu 不 *bu* (ŠVARNÝ 1998: I/74).

Príslovce

Dragunovovo pojetí sémanticko-gramatické kategorie *príslovci* (наречие)²⁷ je poněkud komplikované, nebudeme jej zde tedy detailněji popisovat a zaměříme se pouze na jeden problém důležitý z hlediska komparace se Švarného koncepcí. Švarný používá místo pojmu příslovce termínu *adverbium*, aby zdůraznil jeho těsnou vazbu se slovesem. Adverbium totiž může vystupovat pouze jako bližší určení predikativu, což určuje i jeho pevnou pozici ve větě bezprostředně před predikativem, případně před jiným adverbem (ŠVARNÝ 1998: III/111). Podle Dragunova však takto definované

²⁶ V morfologické rovině dělí Dragunov číslovky na *krátké* (nepředmětné) a *plné* (předmětné). Užití prvně jmenovaných se omezuje na nemnohé případy, zejména na matematické vzorce (三加四等于七 *san jia si deng yu qi*), kdy číslovka vystupuje sama o sobě. Číslovky *plné* naopak vystupují vždy společně s *měrovým sufixem* a slouží k počítání konkrétních předmětů stejného druhu (三个人 *sange ren*) (DRAGUNOV 1952: 192). Švarný pak považuje za číslovky pouze první část této „plné“ formy bez následujícího *měrového slova*, kterému přiznává vlastní funkční charakteristiku, tedy ne pouze sufixální povahu jako Dragunov. Dragunovovy *krátké číslovky* pak řadí mezi substantiva (ŠVARNÝ 1998: III/ 106).

²⁷ Dragunov mimo vlastní příslovce identifikuje ještě třídu tzv. *funkcionálních příslovci* reprezentovanou slovy, která se tvarem ani významem neliší od adjektiv a která plní roli bližšího určení predikativu (na rozdíl od „pravých“ příslovci jsou přitom často opatřena sufixem 的 *de* – 慢慢的走 *manmande zou*). Funkcionální příslovce však může stát i za „jmennou“ formou predikativu jako přísudek (走的快 *zoude kuai*) (DRAGUNOV 1962: 73-74). Švarný oba popsané případy označuje za určení způsobu pomocí adjektiva. Větné členy identifikuje takto: „*Určení způsobu před slovesem označujeme v čínštině jako příslovečné určení, v postavení za slovesem jako komplement stupně*.“ (ŠVARNÝ 2001: 113). Dragunovovo označení adjektiva (funkcionálního příslovce) za přísudek ve spojeních typu 走得快 *zou de kuai* tak působí z pohledu Švarného značně problematičtější. U Švarného je na druhou stranu poněkud matoucí označení větného členu vyjádřeného adjektivem jako *príslovečné určení*.

jazykové jednotky představují pouze jednu ze dvou podskupin příslovců.²⁸ Druhou skupinu, která zahrnuje příslovce, která podle něj nerozvíjejí pouze predikativ, nýbrž celou větu (!), označuje jako *обстоятельственные наречия*, což bychom mohli přeložit nejlépe asi jako *příslovce situační* ve smyslu vyjádření okolností děje. Řadí sem slova jako 忽然 *huran*, 幸亏 *xingkuì*. Ve větě mohou zastávat buď pozici mezi podmětem a přísudkem, nebo mohou stát na samém začátku věty (DRAGUNOV 1952: 205–206). Švarný ovšem definuje adverbia jejich těsnou vazbou na predikativ a nepřiznává jim (alespoň ne explicitně) schopnost blíže určovat celou větu, jak je tomu v případě příkladu uváděném Dragunoven: 忽然他往前跑 *huran ta wang qian pao* (DRAGUNOV 1952: 205). V uvedeném příkladu navíc stojí slovo, které považuje Dragunov za příslovce, odděleně od predikativu, což Švarný nepřipouští. K slovům typu 忽然 *huran* pak Švarný poznamenává: „Od adverbii je třeba odlišovat jistá slova a některé větné spojky, jež mají podobný význam jako adverbia a vyskytují se i v těžké pozici před predikativem (...), avšak nejsou omezena na tuto pozici a mohou stát i v „iniciální“ pozici před podmětem“ (ŠVARNÝ 1998: III/112).

Zájmeno

Zatímco v GS mluví Dragunov o *zájmenu* jako o autonomním slovním druhu, v IG přichází s rozšířenou koncepcí *zástupných slov* (слово-заместитель), která mohou nabývat morfologických charakteristik všech základních slovních druhů a která se dále člení na kategorie *zájmen* (местоимение) a „*místopredikativů*“ (местопредикатив) (DRAGUNOV 1952: 215). Také Švarný považuje za potřebné tradiční kategorii *zástupných slov* (代词 *daici*) rozdělit do dvou základních skupin: na *zájmena* a *ukazovací (deiktická) slova* (ŠVARNÝ 1998: III/99). Kriteria tohoto základního rozlišení u obou autorů si však, jak dále uvidíme, neodpovídají.

Zájmena v užším smyslu užitém v IG Dragunov dále dělí na *osobní*²⁹, *tázací* a *ukazovací*. Zatímco *zájmena osobní* a *tázací* mají podle Dragunova nejbliže k podstatným jménům, *ukazovací zájmena* 这(个) *zhe(ge)* a 那(个) *na(ge)* spolu s dalšími slovy spadající do širší kategorie *determinativů*³⁰ se naopak podobají již zmíněným *předmětným (plným) číslovkám*, liší se od nich však tím, že přítomnost *měrového*

²⁸ Do nepočetné první skupiny, tj. mezi příslovce rozvíjející predikativ, počítá Dragunov *příslovce míry* (např. 很 *hen*, 太 *tai*, 挺 *ting*, 最 *zuì*) a *polopomocná příslovce* jako 不 *bu*, 都 *dou*, 也 *ye*, 就 *jiu*, 才 *cai* nebo 还 *hai*. Všechna tato slova pak větě kromě role lexikální plní i roli gramatickou, tj. z neúplné predikace činí predikaci úplnou, a větě tak dávají charakter významově zakončeného celku (DRAGUNOV 1952: 206–208).

²⁹ Dragunov vymezuje tuto třídu zájmen zajímavým způsobem: Určujícím gramatickým příznakem osobních zájmen je povinné připojování *přípony* 们 *men* v množném čísle (DRAGUNOV 1962: 70). Tato povinnost vyplývá z faktu, že zájmena nemohou být určena přívlastkem, oproti podstatným jménům, u kterých je podle Dragunova přípona 们 *men* povinná pouze tam, kde nelze užít *kvantitativního přívlastku* (Švarný: *blížeji určení číslovkové*), ukazujícího na množné číslo podstatného jména, např. v oslovení (同志们!) *tongzhimen!* (DRAGUNOV 1962: 70–71).

³⁰ Jako *determinativ* označuje Dragunov pomocná slova v roli přívlastku, kromě vlastních ukazovacích zájmen sem řadí slova jako 每(个) *mei(ge)*, 个(个) *ge(ge)*, 别(的) *bie(de)* (DRAGUNOV 1952: 222–223).

klasifikátoru není v jejich případě povinná (那个老头儿 *nage laotour* i 那老头儿 *na laotour*) (DRAGUNOV 1952: 222). Zde je třeba konstatovat výrazný koncepční rozdíl v pojetí této problematiky u obou autorů. Zatímco Švarný ještě v Úvodu do *hovorové čínštiny* označuje výše uvedená slova ve shodě s Dragunovem jako *ukazovací zájmena* (ŠVARNÝ 1967: 137), v STCh již rozlišuje dvojí funkci těchto slov, přičemž pro druhou z nich zavádí novou funkční charakteristiku *ukazovacích (deiktických) slov* (ŠVARNÝ 1998: III/98). *Ukazovacími (deiktickými) zájmeny* jsou pak podle Švarného slova 这 *zhe* a 那 *na* pouze v takových případech, kdy jsou schopny samostatně zastupovat podstatné jméno, což je případ jejich užití v podmětu (这是谁? *zhe shi shei?*) (ŠVARNÝ 2001: 83). V případech, kdy (spolu s *měrovým slovem*) pouze ukazují na podstatné jméno, tj. představují jeho bližší určení (pozice přívlastku), se jedná již o *deiktické slovo*.³¹ Dragunov však vůbec nebere v potaz zcela rozdílný charakter užití slov 这 *zhe* a 那 *na* samostatně v podmětu na jedné straně, a společně s *měrovým slovem* v přívlastku na straně druhé. V jeho systému tak citelně chybí obdoba *nepředmětných* („krátkých“) *číslovek* v oblasti zástupných slov, která by pomohla osvětlit principiálně odlišný charakter (ukazovacích) zájmen a deiktických slov podobným způsobem, jak je tomu u Švarného.

Jak jsme již zmínili, v Dragunovově systému najdeme zástupná slova i v rámci třídy predikativů. Do kategorie „*místopredikativů*“ spadají slova jako 这么 *zHEME*, 那么 *NAME*, 怎么 *ZENME*, 这样 *ZHEYANG*, přičemž s predikativy je pojí nejen jejich schopnost tvořit přísudek bez spony, ale např. i schopnost přibírat příponu 着 *ZHE* (这么着好 *zhemezhe hao*) (DRAGUNOV 1962: 225–226). Tato slova mohou zastupovat děj (别那么样儿! *bie nameyangr!* – Nedělej to!) i kvalitu (他闺女怎么样? *ta guiniú zennemeyang?*). Dragunov označuje za *místopredikativ* dokonce i sloveso 来 *lai*, které může zastupovat dějová slovesa (你不会写这个字儿, 让我来. *nǐ bu huì xiě zhege zì, ràng wǒ lái.*) (DRAGUNOV 1952: 227). U Švarného podobně definovanou kategorii slov nenajdeme. Ačkoli jisté argumenty pro její vydělení u Dragunova mají určité opodstatnění, seskupení slov tak odlišného charakteru do jedné kategorie se nám může zdát přinejmenším poněkud nekoncepční – a to nejen vzhledem k tomu, že většina shora uvedených slov se blíží ve svém nejfrekventovanějším užitím spíše k příslovcím, než k predikativům.

Pomocná slova

Dragunov v GS do kategorie *pomocných slov* řadí *předložky, spojky, sponu*, některá *modální slovesa* a *modální větné částice* jako 啊 *a*, 吗 *ma*, 了 *le*, 呢 *ne* (DRAGUNOV 1952: 13). Všem pomocným slovům jsou podle Dragunova vlastní dva příznaky: *fonetický*, tj. absence tónu a přízvuku, a *gramatický*, tj. nemožnost přibírat jakékoli přípony (DRAGUNOV 1962: 112). I Švarný poukazuje na atóničnost pomocných slov, ohledně zařazení konkrétních typů jazykových jednotek zde však určitou shodu s Dragunovem nalezneme pouze v případě *větných částic*. Kromě nich mezi pomocná slova řadí

³¹ Mezi *deiktická slova* Švarný počítá např. i slova 每 *mei*, 各 *ge* – každý, či 哪 *na*, tedy přibližně stejný okruh slov, jaké u Dragunova představují determinativy. Švarný sem ovšem řadí i slova typu 第二 *di-er* (ŠVARNÝ 1998: III/101), která Dragunov označuje za *řadové číslovky*.

další dvě kategorie slov: *vido-časové slovesné gramatické ukazatele* 了 *le*, 着 *zhe*, 过 *go* a *gramatické ukazatele vázící se k neslovesným slovním druhům*: ukazatel *de*, zapisovaný v závislosti na rozdílné funkci znaky 的 / 得 / 地, a dále *ukazatel plurality jmenných výrazů* 们 *men* (ŠVARNÝ 1998: III/115).³² Všechny jmenované báze však Dragunov považuje nikoli za pomocná slova, nýbrž za *přípony*³³, což je podle Švarného omyl, na který považuje za nutné v STCh zvláště upozornit.³⁴ Tyto báze totiž nezpůsobují změnu tvaru slov, ke kterým se enklitickým způsobem váží, nýbrž vystupují v syntaktickém plánu jako „markr“ různých typů vztahů mezi větnými členy (ŠVARNÝ 1998: III/116). Švarného přístup k této otázce se na základě posledně uvedeného argumentu jeví jako opodstatněnější než Dragunových, možná jen s výjimkou případu *ukazatele plurality jmenných výrazů* 们 *men*, který vztahy v syntagmatu formálně nijak nemodifikuje, naopak spíše mění samotný jmenný tvar, a přiznání charakteru přípony se nám tedy v jeho případě jeví jako v zásadě legitimní.

Větné členy

Co se týká problematiky větných členů, mnohé bylo již řečeno v rámci předcházejícího textu věnovaného výkladu slovních druhů. Zde učiníme pouze několik izolovaných, z hlediska srovnání nicméně důležitých poznámek ke konstitutivním větným členům, tedy *podmětu*, *přísudku* a *předmětu*, tvořícím v čínštině pevnou větnou strukturu vyjádřenou vzorcem S-V-O.³⁵

V otázce identifikace **podmětu** v čínské větě nalezneme mezi oběma autory kromě již zmíněných ještě několik významným rozdílů. Dragunov například považuje první člen ve větě 里头有钱 *litou you qian* za *příslůvečné určení místa*, podmětem je pak člen poslední (DRAGUNOV 1962: 173). Švarný oproti tomu trvá na dodržení pevného pořádku slov v čínské větě (S-V-O), a člen v čele věty, který je vyjádřen *jménem místa* nebo *jménem času* a sémanticky plní roli místního či časového určení, označuje za *lokativní* respektive *temporální podmět*. Věty typu 里头有钱 *litou you*

³² Ostatním třídám slov, jež Dragunov řadí mezi slova pomocná, přisuzuje Švarný vlastní funkční charakteristiky. *Citoslovce* spolu s *onomatopoickými slovy* považuje za zvláštní kategorii stojící stranou plnovýznamových i pomocných funkčních charakteristik (ŠVARNÝ 1998: III/116). Vlastní kategorie tvoří v jeho pojetí i *modální slovesa* a *prepoziční slovesa*. Sponu 是 *shi* řadí mezi *slovesa identifikace* (ŠVARNÝ 1998: III/150).

³³ Dragunov vnímá pojem *afixu* značně extenzivně. Velmi zajímavým, ačkoli z perspektivy Švarného systémem těžko přijatelným způsobem nastiňuje například roli různých druhů afixace u sloves. Zatímco sufixy podle jeho slov přidávají slovesu vido-časové charakteristiky (跑了 *paole*, 吃过 *chiguo*), infixy nesou význam modální (看不见 *kanbujian*) a konečně prefixy ukazují na slovesný způsob (被打了 *beidale*) (DRAGUNOV 1962: 155–156).

³⁴ Je však třeba poznamenat, že na různých místech v ÚSHČ nalezneme též označení těchto slov jako *přípon*, např. „slovesné přípony“ 了 *le*, 着 *zhe*, 过 *go* (ŠVARNÝ 2001: 103). To je dáno faktem převzetí staršího textu *Úvodu do hovorové čínštiny* (ŠVARNÝ 1967) do ÚSHČ. V užití tohoto zavedeného gramatického termínu zde zřejmě hraje svou roli i potřeba větší srozumitelnosti učebního textu. Formulace jako např.: „příponu 的 *de* považujeme ovšem vždy za samostatné slovo, (...), at už ji píšeme dohromady s předcházejícím výrazem nebo zvlášť“ (ŠVARNÝ 2001: 86) jsou však terminologicky poněkud problematické a srozumitelnosti textu příliš neprospívají.

³⁵ Subject – verb – object (CRYSTAL 1987: 95).

qian pak považuje za věty *existence*, kde na posledním místě nestojí podmět, nýbrž *postverbální jmenný člen existence* (ŠVARNÝ 1998: III/140).

Dalším problematickým případem je Dragunovovo konstatování existence vět se dvěma podměty. Ve větách typu 他胆子大 *ta danzi da* vystupuje podle Dragunova na prvním místě (他 *ta*) tzv. *atributivní podmět (pseudopodmět)*³⁶, po němž následuje skutečný podmět (胆子 *danzi*) označující *předmět nezczitelné příslušnosti* (DRAGUNOV 1962: 184-185). Ve Švarného pojetí se setkáváme v tomto případě se zásadně odlišnou identifikací větných členů. V čele věty stojí podmět (他 *ta*), přičemž po něm následující *substantivum trvalé příslušnosti* v syntaktickém plánu vystupuje jako tzv. *člen zřetelově vymezovací*, který „v žádném případě (...) nemůže být chápán jako ‚hlavní‘ podmět celé věty s podmětem, který stojí v čele věty, jako (...) přívlastkem. Tomu odporuje tendence k lexikalizaci vazeb členu zřetelově vymezovacího s následujícím predikativem (...), srov. 胆大 danda ‚být statečný‘, (...) 头疼 touteng ‚mít bolesti hlavy‘ aj.“ (ŠVARNÝ 1998: III/123). Dragunov se ovšem právě takové, podle Švarného nepřipustné interpretace dopouští, byť sám na jiném místě tendenci k lexikalizaci výrazů typu 胆大 *danda* konstatuje.³⁷

Dosud nezmiňným případem, kdy Dragunov identifikuje **přísudek** ve větě rozporu se Švarným, je užití příslovce 很 *hen* ve spojeních typu 山高的很 *shan gaode hen* (DRAGUNOV 1962: 181). Jde zde o výjimku, kdy příslovce, které může jinak plnit pouze roli příslovečného určení, vystupuje v přísudku (DRAGUNOV 1952: 210). Dragunov tento jev vysvětluje tím, že toto slovo do značné míry ztratilo svůj lexikální význam na úkor významu gramatického, když dodává úplnou predikativnost spojením s adjektivním přísudkem typu 山很高 *shan hen gao* – „hora je vysoká“, ve kterých již téměř úplně ztrácí schopnost vyjadřovat míru intenzity příznaku jevu vyjádřeného přísudkem. Při potřebě vyjádřit tímto slovem význam intenzity je proto nutné přesunout jej do pozice predikátu³⁸, což u jiných příslovci míry není možné ani potřebné, neboť ty neztrácejí svůj lexikální význam (板子太湿 *banzi tai shi* – „prkna jsou příliš mokrá“) (DRAGUNOV 1962: 181). Švarný výše uvedenému užití slova 很 *hen* charakter přísudku nepřiznává a považuje jej za *komplement stupně*, přičemž

³⁶ *Atributivní podmět* se podle Dragunova vyznačuje kombinovaným posesivně-místním významem a spojuje tak v sobě funkce přívlastku a místního určení. To je zřejmé v jiném typu vět se dvěma podměty, kde po atributivním podmětu následuje slovesný přísudek, jako např. ve větě 他落头发 *ta luo toufa*, kde vztah [他 *ta* – 头发 *toufa*] vyjadřuje příslušnost a vztah [他 *ta* – 落 *luo*] je vztahem lokativním). Uvedenou větu nelze interpretovat jako klasický vztah S-V-O podle Dragunova už jen proto, že přísudkové sloveso ve větách tohoto typu bývá *slovesem intransitivním*, následující člen tedy nelze označit za jeho *přímý předmět*. Význam atributivního podmětu se pak dá výstižně ilustrovat ruskými přívlastňovacími obraty typu „у него...“ (DRAGUNOV 1962: 168-170).

³⁷ Tuto tendenci Dragunov dokládá možností předsunutí zápornky před podmět v rámci predikativního syntagmatu (lze říci 胆不大 *dan bu da* i 不胆大 *bu dan da*) (DRAGUNOV 1962: 130-131). Z hlediska srovnání zde pouze připojíme poznámku, že Švarný považuje výrazy posledně jmenovaného typu za regulérní slova, což lze dovozovat např. z uvedení adjektiva 胆大 *danda* v USJČ (ŠVARNÝ 1998-2000: IV/1534).

³⁸ *Logický přísudek* (zde 高 *gao*) se přitom stává součástí podmětu a díky *suffixu* 的 nabývá jmenného charakteru.

za přísudek ve větách tohoto typu považuje adjektivum s příponou 得 *de* (天气热得很 *tianqi re de hen*). Švarný navíc upozorňuje, že příslovce 很 *hen* má i v tomto případě silnou tendenci stát se pouhým formálním prvkem (ŠVARNÝ 2001: 138).

Dragunov vnímá kategorii **předmětu** v čínské větě podstatně širěji než Švarný, rozlišuje přitom dva základní druhy předmětu. První z nich označuje jako *předmět nepredikativní*, vyjádřený jménem. Druhým je *předmět predikativní*, jenž se nejčastěji vyskytuje v podobě *předmětu kvantitativního* (числительное / количественное дополнение), vyjádřeného spojením číslovky a měrového slova (你坐一会儿 *ni zuo yi-huir*; 他念了三个月 *ta nianle sange yue*) (DRAGUNOV 1962: 239-240). Švarný takové tvary odmítá považovat za předmět, jenž v jeho koncepci může být vyjádřen pouze jmenným tvarem následujícím po tranzitivních slovesech (ŠVARNÝ 1998: III/139). Tyto větné komponenty označuje pojmem *kvantitativní komplement*, který se dále člení na několik podtypů (ŠVARNÝ 1998: III/141).³⁹ Dragunov tak nejenže v rovině větných členů principiálně nerozlišuje dva zcela různé typy postverbálního určení, a sice *předmět* (宾语 *binyu*) a *komplement* (补语 *buyu*), ale navíc připisuje dvěma příbuzným jevům – v Švarného systému *komplementu stupně* a *komplementu kvantity* – zásadně odlišné syntaktické role: zatímco první z nich považuje za přísudek,⁴⁰ druhý je pro něj *predikativním* (kvantitativním) *předmětem*. Za predikativní předmět pokládá Dragunov i slovesa vystupující v „infinitivním“ tvaru po *slovesech modálních* a některých dalších (我会说中国话 *wo hui shuo zhongguo hua*; 我想去 *wo xiang qu*) (DRAGUNOV 1962: 245). Švarný oproti tomu tato slovesa pokládá za samotné jádro přísudku, který spolu s *modálním* či *fázovým slovesem* společně tvoří (ŠVARNÝ 2001: 116).

Se Švarného koncepcí je naopak Dragunov v principiálním souladu, když pokládá za jedinou výjimku z normálního pořadí větných členů tzv. *extrapozici předmětu* (Švarný: *anteponovaný větný člen*), kdy se předmět předsouvá před podmět, od něhož je prozodicky oddělen pauzou (DRAGUNOV 1962: 161).

Závěr

Na závěr se pokusíme shrnout výsledky našeho srovnání a odpovědět na otázky vymezené v úvodu tohoto článku. Začneme posouzením obecné koncepce, se kterou oba autoři přistupují ke zkoumání gramatiky čínského jazyka. Na této rovině nacházíme mnohé významné společné rysy obou výkladových systémů, narážíme ovšem i na jisté dílčí rozdíly. Předmětem zájmu obou autorů je současný hovorový jazyk. Zatímco však Švarný přistupuje k jeho zkoumání v zásadě ze synchronního hlediska, u Dragunova se setkáváme se snahou více postihnout jazyk v jeho vývoji, ať už se jedná o identifikaci jistých tendencí v současné hovorové čínštině, výklady o původu jednotlivých jazykových jevů či četné výklady dialektologické, v rámci nichž se autor zabývá mj. vzájemnou interakcí mezi nářečím a standardní čínštinou. V tomto ohledu bylo třeba vzít i úvahu i dobu vzniku Dragunovových prací, a uplatnit tak diachronní hledisko i v našem srovnání. Základ Dragunovova systému vznikl

³⁹ Jsou to: *komplement časového trvání*, *komplement četnosti slovesného děje* a *komplement míry*.

⁴⁰ Viz pozn. 27.

ve 30. a 40. letech 20. století, a odráží tak tehdejší podobu jazyka. Autor tak konstatuje existenci určitých vývojových tendencí, které současný stav hovorového jazyka nepotvrzuje, nebo naopak jím konstatované „tendence“ (převážně v lexikální rovině) jsou v současném jazyce již normou. To se týká například i ne zcela dostatečného rozlišování různých funkcí ukazatele *de* a jeho zápisu různými znaky (的/得/地), což vede na některých místech k poněkud problematické interpretaci jazykových jevů. Švarného systém je v tomto ohledu přesnější a více odpovídá součnému stavu jazyka. Tento fakt je však do jisté míry dán rozdílem v době vzniku obou srovnávaných materiálů. Původní podoba obou systémů sice spadá do období, která jsou od sebe vzdálena pouhých 10–20 let, Švarného koncepce však mohla během dalších téměř 50 let projít mnoha korekcemi. Disproporce tohoto druhu nás ostatně jen ujišťují o dostatečně známém faktu, že čínština je mimořádně živým jazykem, jehož každý systematický popis je tak *eo ipso* co do své platnosti pouze dočasnou záležitostí.

Společným znakem textů obou autorů je důraz na zvukovou stránku jazyka a na prozodické charakteristiky gramatických jevů, který není v učebnicích čínštiny a gramatických monografiích zdaleka samozřejmostí. V tomto ohledu jde podstatně dále práce Švarného, jenž je považován v této oblasti za kapacitu světového formátu, ovšem ani v Dragunovově případě nelze fonologický aspekt považovat za marginální.

V Dragunovově výkladové metodě nacházíme o něco větší systematicčnost než v pojetí Švarného. To je i důvodem, proč jsme zvolili jeho práce za výchozí platformu našeho srovnání. Přístup obou autorů lze pokládat za veskrze funkcionalistický, v Dragunovově případě je však mnohem více znát i pojetí strukturalistické, čemuž odpovídá i řazení témat v GS, kde postupuje od strukturní podoby jazykových jednotek přes jejich morfolologický charakter k syntaktickým vztahům. Řazení témat v ÚSHČ je oproti tomu téměř chaotické, což je však dáno jeho charakterem jako primárně učebního materiálu. Švarný tento nedostatek vyvažuje prostřednictvím STCh, kde najdeme podobné systematické řazení jako v GS, ovšem pouze v přehledové formě. Nespornou devizou Švarného díla jako celku je pak obrovské množství exemplifikačního materiálu.

V popředí Dragunovova gramatického systému stojí problematika slovních druhů. Jasné rozlišování morfologického charakteru jazykových jednotek má podle Dragunova zásadní význam pro pochopení syntaktických vztahů. Jednotlivé slovní druhy jsou však u něj na druhou stranu definovány svými syntaktickými vlastnostmi, zejména pak slučitelností s pomocnými gramatickými elementy různých typů. U Švarného také hraje syntaktické hledisko zásadní úlohu při klasifikaci slovních druhů, Dragunov však v tomto ohledu navíc mnohem zřetelněji uplatňuje i hledisko sémantické. To se odráží i v podobě termínů, jimiž oba autoři kategorii slovních druhů označují – Dragunov: *sémanticko-gramatická kategorie*; Švarný: *gramatická funkční charakteristika*. U obou nicméně nalézáme těsný vztah mezi pojmy slovních druhů a větných členů. Přitom však Dragunov klade primární důraz na první jmenované, a mohli bychom tak v jeho případě mluvit o jisté morfologizaci syntaktické problematiky. Švarný otázce větných členů přikládá o něco větší význam, což se

projevuje jak v přesnější terminologii v této oblasti, tak v mimořádném důrazu na poziční charakteristiky jazykových jednotek.

Co se týká použité terminologie, je u Dragunova patrná tendence uplatňovat tradiční pojmy užívané k popisu gramatiky západních jazyků. K popisu jevů nevyskytujících se v západních jazycích pak většinou užívá různé kombinace či derivace těchto konvenčních pojmů. Švarný se oproti tomu nebrání zavádění pojmů specifických pro popis čínštiny.⁴¹ To je patrné zejména v oblasti syntaxe, kde pojmy jako *postverbální jmenný člen existence*, *postverbální jmenný člen identifikace*, *člen zřetelově vymezovací*, různé druhy *komplementu* či *blížího určení* jsou v Dragunovově systému označeny tradičními pojmovými kategoriemi nebo vůbec postrádají ekvivalent. Aplikace takových pojmů dovoluje Švarnému přesnější pojmenování i interpretaci některých jevů. V případě slovních druhů je naopak o něco distinktivnější a produktivnější systém Dragunovův, a to zejména vzhledem k detailnější klasifikaci v rámci jednotlivých slovních druhů, která vyplývá z centrální pozice této problematiky v jeho koncepci.

V teoretické rovině se setkáváme u Dragunova s tendencí definovat gramatické kategorie na základě čistě formálních příznaků (zejména již zmíněná možnost kombinace plnovýznamových jazykových jednotek s pomocnými morfémy, mezi nimiž ústřední roli hraje ukazatel 的 *de*). Do těchto kategorií pak řadí určité jevy i bez ohledu na sémantiku, již jinak přikládá značnou důležitost, tak aby bylo učiněno zadost nastaveným kritériím. Vznikají tak někdy poněkud „akrobatické“ teoretické konstrukce.⁴² Do jisté míry protichůdným koncepčním postupem, ovšem pro Dragunova též charakteristickým, je pak zavádění zvláštních gramatických kategorií na základě marginálního formálního příznaku.⁴³ Švarného přístup je v tomto ohledu mnohem flexibilnější. Nebrání se kazuistickému výkladu izolovaných jevů, a naopak zavádí nové kategorie tam, kde se jeví jako funkční a potřebné.

V materiální rovině lze nalézt mezi oběma autory četné disproporce na všech úrovních jazykového systému. V otázce definice slova například Dragunov pokládá za syntagmata množství výrazů, které u Švarného figurují jako slova (胆大 *danda*), Švarný naopak považuje za slova mnohé elementy pokládané Dragunovem za sufisy. V oblasti slovních druhů Dragunov provádí poměrně detailní vnitřní diferenciaci, nenajdeme u něj však třeba kategorii *deiktického slova*, která ve Švarného koncepci představuje velmi užitečný prvek. V oblasti syntaxe pak u Dragunova citelně postrádáme zejména pojem *komplementu*.

Dragunov se oproti Švarnému téměř nezabývá problémy jako užití otázkových slov v neurčitěm a záporném významu, modálními typy vět a vyššími syntaktickými

⁴¹ Švarný též ve větší míře než Dragunov užívá termíny vzniklé formou překladu z čínských gramatik.

⁴² Příkladem z neznámějších je již zmíněná identifikace syntagmatu typu 马跑的快 *ma pao de kuai* (Švarný: 马跑得很快 *ma pao de kuai*) jako spojení podmětu 马跑的 *ma pao de* a přísudku 快 *kuai*, která je výsledkem aplikace teoretického postulátu o odstranění predikativnosti slovesa pomocí *jmenného suffixu* 的 *de*.

⁴³ Dragunov například v rámci *sémanticko-gramatické kategorie jmen* vyčleňuje speciální substantivní kategorii osob, formálně vymezenou pouze možnostmi substantiv této třídy pojit se s příponou 们 *men* (DRAGUNOV 1962: 82).

mi úrovňemi vůbec (vedlejších věty, větné spojky atd.). Švarného výklad je tak co do obsahu značně komplexnější.

Zbývá pokusit se odpovědět na otázku, zda se Švarný mohl ve svém díle inspirovat Dragunovovým systémem. Nehledě na výše uvedené rozdíly, které jako takové ostatně vždy nabízejí možnost obsáhlejšího komentáře, nacházíme v obou výkladech četné shody, jež jsou mnohdy tak výrazné (shoda ve formulacích i uváděných příkladech), že jsme oprávněni jistou míru inspirace Dragunovem u Švarného předpokládat. Odpověď nám značně usnadňuje i kapitola s odkazy na doporučenou literaturu v *Úvodu do hovorové čínštiny I*, kde mezi jinými figuruje i Dragunovova práce *Issledovanija po grammatike sovremennogo kitajskogo jazyka* (ŠVARNÝ 1967: 120).

Pokud máme na závěr zhodnotit význam obou koncepcí pro zájemce o studium čínštiny, musíme konstatovat, že Švarného výkladový systém nabízí po této stránce větší míru komplexity probíraných jevů i množství příkladového materiálu. Setkáme se zde i s přesnější terminologií více odpovídající aktuálnímu stavu bádání a podobě současného hovorového jazyka. Dragunovova koncepce však i přes svou určitou zastaralost nabízí kromě systematického uspořádání i osobitý strukturálně-funkcionalistický pohled pracující s poměrně úsporným terminologickým aparátem a nevelkým počtem gramatických proměnných, jež může pomoci odhalit v jazyce jevy a vztahy, které mohou naší pozornosti pod vlivem více kazuistických koncepcí unikat.

Literatura

- CRYSTAL, David: *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Cambridge 1987.
- LOTKO, Edvard: *Slovník lingvistických termínů pro filology*. Olomouc 2003.
- ŠVARNÝ, Oldřich: *Učební slovník jazyka čínského I–IV*. Olomouc 1998–2000.
- ŠVARNÝ, Oldřich, Čang Ťing-jü Rotterová, Jarmila Kalousková a Josef Bartůšek: *Úvod do hovorové čínštiny I*. Praha 1967.
- ŠVARNÝ, Oldřich a David Uher: *Hovorová čínština: Úvod do studia hovorové čínštiny*. Olomouc 2001.
- ŠVARNÝ, Oldřich a kolektiv: *Hovorová čínština v příkladech I–IV*. Olomouc 1998.
- ZIMEK, Rudolf a Čestmír Nováček: *Rusko-český a česko-ruský slovník lingvistických termínů*. Praha 1981.
- Драгунов, А. А.: *Грамматическая система современного китайского разговорного языка*. Ленинград 1962.
- Драгунов, А. А.: *Исследования по грамматике современного китайского языка I, Части речи*. Москва, Ленинград 1952.

Internetové zdroje:

- [1] Драгунов Александр Александрович [online]. Азиология [cit. 2014-08-09]. Dostupné z: <http://www.asiology.ru/ученые-востоковеды/96-драгунов-а-а>

- [2] Драгунов, Александр Александрович [online]. Википедия [cit. 2014-08-09]. Dostupné z: https://ru.wikipedia.org/wiki/Драгунов_Александр_Александрович
- [3] Švarný, Oldřich [online]. Wiki UPOL [cit. 2014-08-09]. Dostupné z: http://wiki.cinstina.upol.cz/index.php/Švarný,_Oldřich

Grammar of Modern Chinese: Comparison of A. A. Dragunov and O. Švarný's descriptions

The comparison of grammatical systems of colloquial Chinese in the works of A. A. Dragunov and Oldřich Švarný shows certain differences in both authors' approach to the topic. While Dragunov, considering the grammatical system, primarily focuses on the issue of parts of speech, Švarný takes into account in a more considerable way the problems of sentence structure. There are some significant differences in the terminology used as well. Furthermore, compared with Švarný, Dragunov's interpretation of some language facts suffers from certain obsolescence. Nevertheless, we can find a large number of correspondences, arising from the application of functionalist approach to the topic of Chinese grammar by both of the authors.

Key Words: *Colloquial Chinese, grammatical system, parts of speech, O. Švarný, A. A. Dragunov*

Contact: Bc. Václav Štefek, Katedra asijských studií FF UP, Křížkovského 14, Olomouc 771 80, e-mail: V.Stefek@seznam.cz

ROZMANITÉ POHLEDY NA ČÍNSKOU SLABIKU

Hana Třísková

Abstrakt: Článek se věnuje stavbě slabiky standardní čínštiny. Představuje škálu možných pohledů na její fonologickou strukturu. Čínská slabika bývá nejčastěji prezentována skrze přepisovou abecedu pinyin, jejíž fonologický pohled na slabiku je zakotven v tradiční čínské fonologii (dělení slabiky na iniciálu, finálu a tón). Tato interpretace však není jediná možná. Například moderní model “Onset-Rime”, vycházející z nelineárních přístupů západní fonologie, s tradiční jednotkou finálu vůbec nepracuje. Jiným příkladem je přepisový systém Zhùyīn zīmǔ, který neutilizoval ani konceptu souhlásek a samohlásek, ani latinky. Článek ukazuje, že tatáž fonetická materie může být fonologicky interpretována řadou rozličných způsobů. Pokusí se předložit plastický, vícestranný pohled na čínskou slabiku a její komponenty. Výklad bere na zřetel i aspekt výuky čínské výslovnosti, přičemž se přiklání k využití tradičního modelu slabiky, potažmo pinyinu.

Klíčová slova: standardní čínština, fonologie, slabika, výuka výslovnosti

1 ÚVOD

Oldřich Švarný soustřeďoval v rámci studia zvukové stavby čínštiny svůj zájem především na prozodickou stránku řeči, tj. na suprasegmentální rovinu (např. Švarný 1991), případně na rovinu segmentů (např. Ohnesorg & Švarný 1955). Specifickým tématem struktury čínské slabiky se přímo nezabýval. Nicméně dané téma je významnou součástí popisu fonologické i fonetické struktury čínštiny. Navíc, slabika je v prozodii eminentně důležitým útvarem, neboť je v řeči nejmenší nositelkou suprasegmentálních vlastností. Věříme tedy, že by profesora Švarného naše téma zaujalo jako relevantní.

Pojem „čínština“ je v tomto článku používán ve významu „standardní čínština užívaná v ČLR“, tedy *pǔtōnghuà*. Článek v mnohém čerpá z monografie „*Segmentální struktura čínské slabiky*“ (Třísková 2012), kam odkazujeme zájemce o detailnější rozbor jednotlivých aspektů. Slabiky a slova zapsané v pinyinu uvádíme kurzívou (kromě osobních jmen a frekventovaného výrazu „pinyin“). Fonologický zápis klademe do šikmých závorek, fonetický zápis v IPA (*International Phonetic Alphabet*) do hranatých závorek. Asterisk * označuje neexistující nebo chybné formy.

1.1 Důležitost slabiky v čínštině

Slabika (*yīnjié* 音节) je zvukový útvar, který je univerzálně napříč všemi jazyky **nejmenší artikulačně-akustickou jednotkou souvislé řeči** (nejmenší zvukové jednotky, na které můžeme rozčlenit řečový signál, jsou slabiky, nikoli hlásky). V evropských ja-

zycích jako čeština nebo angličtina slabiky nevystupují jako významové jednotky (např. v českém slově *hrčí-bá-tko* nemají jednotlivé slabiky žádný sémantický obsah). V čínštině však slabika *má* přímý a systematický vztah k významu – je **hmotným nosičem morfému** (*yǐsù* 语素) (navíc má slabika i úzký vztah ke znakovému písmu: jeden čínský znak téměř vždy odpovídá jedné slabice; čínské písmo lze tedy označit za morfemografické). Z tohoto důvodu slabika vystupuje v čínštině jako jednotka zásadní důležitosti. Přitom struktura čínské slabiky je relativně jednoduchá a je omezena přísnými pravidly, následkem čehož je **inventář slabik početně chudý**, dobře přehledný a popsatelný (existuje jen něco málo přes 400 slabik o různém hláskovém složení; pokud se přidají tóny, vzniká cca 1 300 slabik, k inventáři slabik viz Trísková 2012: 349). Není proto náhodou, že se studenti čínštiny seznamují se slabikami a jejich výslovností hned na samém začátku studia (zatímco v češtině či angličtině by to nemělo žádný smysl).

Čínština, která vykazuje řadu typických rysů **izolujícího jazyka** (např. jednoslabičnost a tvarovou neměnnost morfémů), má zcela jinou povahu než evropské jazyky. Stejně tak i její **fonologická tradice**, která je dlouhá řadu staletí. Analýza na souhlásky a samohlásky v ní nenašla uplatnění. Sehnal 2000: 14 píše: „Slabika je výchozí jednotka čínské výslovnosti; dělení slabiky na menší jednotky má podobně abstraktní charakter jako dělení českého slova na morfémy.“ Analýzu čínské slabiky na hlásky nemají Číňané „v krvi“, přestože jejich vlastní prepisová abeceda pinyin¹ s ní pracuje. Pinyin je v ČLR sice všudypřítomný a děti se jej učí ve škole, ale ve skutečnosti jej Číňané v dalším životě vesměs aktivně nepoužívají (pokud nejsou např. učitelé jazyka). Nejsou tedy nacvičení k analýze slabik / slov na hlásky – na rozdíl od rodilých mluvčích jazyků, které užívají hláskového písma. Se zápisem v pinyinu mají Číňané potíže, a to někdy dokonce i se zápisem vlastního jména. Kratochvíl 1968: 48 podotýká: „Je zajímavé pozorovat, jak i vzdělání mluvčí pekingského dialektu, kterým se nedostalo určitého tréninku v lingvistické teorii, zvládají... pinyin... s nesrovnatelně většími obtížemi než cizinci s byt' velmi povrchní znalostí [pekingského] dialektu.“ Pro čínského mluvčího zůstává nejmenší pochytilnou zvukovou jednotkou slabika jako celek včetně tónu. Musí-li nějakou slabiku identifikovat (například chce někomu vysvětlit čtení neznámého znaku), nebude ji hláskovat nebo psát v pinyinu: odkáže na příslušnou výslovnost pomocí homofonního znaku.

1.2 Rozmanitost fonologických přístupů

Soubor čínských slabik je (studentům aj.) prakticky vždy prezentován skrze čínskou abecedu pinyin, která je jako základ pro výuku výslovnosti čínštiny v současné době celosvětově zcela dominující. Pinyin je vybudován na určitém fonologickém pohledu. Ovšem tento pohled není jediný možný či univerzální. Jak známo, k fonologické analýze jedné a téže zvukové materie konkrétního jazyka lze přistupovat různými způsoby. Rozmanitost řešení souvisí jak s teoretickými východisky, tak i s tím, k čemu má analýza sloužit. Yuen-Ren Chao (1934: 38) píše: “Different systems

¹ Pinyin bývá často označován jako „transkripce“. To je však nepřesné. Ve skutečnosti jde o svébytný systém zápisu jazyka, který plní rozmanité společenské funkce a nedává spolehlivý návod k výslovnosti. Proto upřednostňujeme pojem „abeceda“ (k tomu viz Trísková 2012: 34).

or solutions are not simply correct or incorrect, but may be regarded only as being good or bad for various purposes.”

Jaké jsou tedy možnosti pohledu? K interpretaci čínské slabiky lze přistupovat z pozic fonologie, která se zformovala a rozvíjela v rámci **evropských lingvistických bádání** a pracuje se souhláskovými a samohláskovými segmenty. Přitom je možno na slabiku nahlížet buď jako na lineární sekvenci hlásek připomínající „korálky na šňůře“, anebo jako na hierarchicky uspořádanou „2D“ strukturu o více rovinách, kde rovina hlásek je nejnižší. Pokud jde o souhlásky a samohlásky, nám (jako uživatelům hláskového písma) se jeví jako samozřejmé jednotky, ale pro fonologickou analýzu jazyka nejsou podmínkou nutnou. **Domácí čínská fonologická tradice**, která byla úzce napojena na zkoumání rýmů a na znakové písmo, koncept souhlásek a samohlásek neznala a pracovala s jinými jednotkami. Oba přístupy – západní i domácí čínský – se vcelku šťastně podařilo skloubit v čínské přepisové abecedě **pinyin** (přijata 1958): fonologický pohled pinyinu na čínskou slabiku na jedné straně využívá výsledků západní lingvistiky (především svojí hláskovostí a využitím latiniky), ale zároveň je pevně zakotven ve středověké čínské fonologii (analýza slabiky na iniciálu a finálu).

Jak vidno, úhlů pohledu je více. Tento článek se pokusí předestřít plastičtější obraz čínské slabiky než je všeobecně známý obraz zprostředkovaný pinyinem. Upozorní na to, že fonologický přístup uplatněný v pinyinu není „pravdou od boha“. V dalším výkladu nejprve projdeme rejstřík **zajímavých témat**, která se slabikou souvisí. Poté ukážeme dva základní způsoby, kterými se na **slabiku obecně** dívá západní fonologie (kap. 2): jako na lineární sled hlásek, anebo jako na hierarchicky uspořádanou strukturu. Následně již představíme konkrétní možné pohledy na **slabiku čínskou**: lineární pohled (kap. 3), bisekční pojetí středověké čínské fonologické tradice (kap. 4), trisekční pojetí uplatněné v systému *Zhùyīn zìmǔ* (kap. 5), model fonologů 20. století vycházející z čínské tradice a dovedený až k hláskám (kap. 6), pojetí systému pinyin (kap. 7), a konečně moderní model *Onset-Rime*, vycházející z nelineárních fonologických přístupů a nezávislý na čínské tradici (kap. 8). Provedem porovnání modelů *Initial-Final* a *Onset-Rime* (kap. 9). Nakonec odůvodníme, proč je pro výuku čínské výslovnosti vhodný tradiční model *Initial-Final* (kap. 10).

1.3 Témata k řešení

Budeme-li zkoumat vnitřní ustrojení slabiky toho či onoho jazyka, narazíme na celou řadu zajímavých otázek. Pro slabiku čínskou vyvstávají zejména následující témata:

- **škála slabičných typů** (zjišťujeme, že je o hodně chudší než např. v češtině; čínština jeví nechuť k souhláskovým skupinám, nechuť k souhláskám na konci slabiky atd.)
- **pravidla pro kombinování hlásek uvnitř slabiky** (zjišťujeme, že čínská fonotaktická pravidla jsou značně přísná)
- **vnitřní hierarchická stavba slabiky**, tj. vydělení subsylabických komponentů různých úrovní a ustavení vztahů mezi nimi (zjišťujeme, že přes poměrnou jed-

noduchost stavby i zde jsou sporné body: zejm. otázka postavení mediály/glidy (např. *xie*, *gua*) ve struktuře slabiky

- možnost využití **tradičního čínského pohledu na slabiku** a tradičních komponentů iniciála – mediála – centrála – terminála v moderním popisu čínské slabiky (mají stále platnost a adekvátnost?)
- **je samohláska povinnou složkou slabiky?** – jinými slovy: připouští čínština slabičné souhlásky? (v pinyinu musí mít každá slabika hlavní samohlásku, v řadě popisů však nikoli)
- povaha **diftongů** a **triftofongů**, možnosti jejich fonologického popisu a způsoby jejich transkripce (čínština má velké bohatství vokalizických útvarů uvnitř slabiky, přičemž různí autoři je interpretují a transkribují různě)
- **celkový inventář slabik** – zdůvodnění toho, proč je v čínštině velmi skromný, a proč určité slabiky neexistují, ač tomu systémově nic nebrání (tzv. náhodné absence v inventáři slabik)
- objasnění toho, proč v čínštině, na rozdíl od mnoha jiných jazyků, **nedochází k přeslabikování**, resylabifikaci přes hranice morfémů (např. v češtině slabiku jeme *my-šák*, nikoli **myš-ák*, avšak v čínštině k podobnému jevu nedochází)

2 „ZÁPADNÍ“ POHLED NA SLABIKU OBECNĚ

Západní fonologie nahlíží na slabiku v principu dvěma způsoby. Historicky podstatně starší z nich je lineární pohled, relativně nedávného data je pak pohled hierarchický.

2.1 Lineární pohled: konsonanty a vokály, slabičné typy

Na slabiku se lze dívat jako na sekvenci hlásek (segmentů), které po sobě následují jako korálky navlečené na šňůře. Neboli jako na určité seskupení souhláskových a samohláskových fonémů. Takovýto pohled má velmi starou historii: odráží se v hláskových písmech, jejichž vznik byl určitým typem fonologické analýzy zvukového materiálu na hlásky přímo podmíněn:

p-e-s
c-o-ó-a-k-a

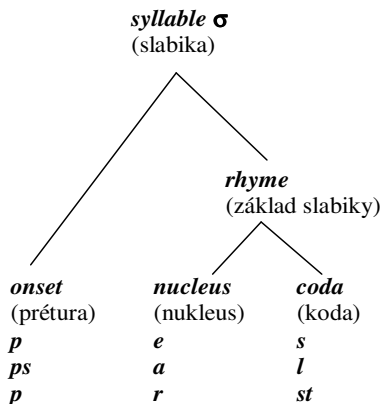
Protože se fonémy více či méně systematicky odrážejí v hláskovém písmu, pro mluvčí evropských jazyků je foném intuitivně snadno přijatelná jednotka (což pro Číňany rozhodně neplatí). Nikoli náhodou se standardní popisy zvukové stavby evropských jazyků jako jsou angličtina, němčina, francouzština či čeština odvíjejí od výkladu jejich segmentálního inventáře. Každý jazyk má k dispozici svůj specifický **inventář souhláskových a samohláskových fonémů**. Každá slabika může být zapsána jako určitý vzorec, uspořádání souhlásek, konsonantů (C) a samohlásek, vokálů (V). Taková upořádání se označují jako **slabičné typy**. Například české slovo *já* je CV, *mrak* je CCVC apod. Každý jazyk má přitom své přípustné slabičné typy

(„optimální“ slabičný typ CV mají všechny jazyky světa; některé jazyky jako havajština neznají zavřené slabiky končící souhláskou atd.). Tyto abstraktní slabičné typy se pak podle určitých pravidel naplňují konkrétními C a V. **Fonotaktická pravidla** pro kombinování fonémů ve slabice jsou opět pro každý jazyk různá. Například mohou zakazovat kombinování hlásek určitého typu uvnitř slabiky (např. *nf* v češtině), stanovují, které souhlásky či souhláskové skupiny se smějí objevit na začátku slabiky, které v jádře slabiky, a které na konci slabiky – pokud vůbec, kolik jich smí maximálně být apod. (např. v angličtině se souhlásková skupina *sl* může objevit jen na začátku slabiky: *slot*, kdežto na jejím konci nikoli, atd.). Pokud jde o čínštinu, lineární pohled na čínskou slabiku probereme v kapitole 3.

Nevýhodou lineárního pohledu na slabiku je to, že zde nejsou patrné **vztahy mezi jednotlivými komponenty** (je-li např. vztah mezi počáteční souhláskou a jádrem slabiky těsnější či naopak volnější než vztah mezi jádrem a koncovým konsonantem). Lineárnímu pohledu se nedařilo osvětlit všechny důležité rysy slabiky (ať již slabiky čínské, nebo jiné). Možnosti adekvátnějšího vystižení její stavby se otevřely až v 2. pol. 20. stol. s příchodem nelineárních modelů do fonologie.

2.2 Hierarchický pohled

Na slabiku lze dívat i dvojrozměrně: jako na určitou **hierarchickou strukturu**, ve které jsou hlásky uspořádány do jednotek, konstituentů ve více úrovních. Popis slabiky pomocí hierarchického modelu se prosadil až po příchodu **nelineárních fonologických přístupů**, které se začaly objevovat od druhé poloviny 70. let 20. století. Slabika se v nich stala důležitou jednotkou popisu a předmětem zájmu fonologů (zatímco standardní generativní fonologie se o ni valně nezajímala). Nejčastěji přijímaný obecný model slabiky s hierarchickou strukturou je znázorněn na obr. 1 (viz např. Clark & Yallop 2000:411); příklady českých slabik jsme přidali. K českým termínům viz např. Palková 1994:153.

Obr. 1: Běžně přijímaný hierarchický model slabiky

Složka **onset**, česky **prétura**, představuje souhláskový začátek slabiky. Po ní následuje **nucleus**, tj. **jádro slabiky**, které je nejčastěji samohláskové povahy. Slabiku uzavírá souhlásková **koda**. Tyto tři komponenty se mezi sebou nespojují stejně těsně: vztah mezi nukleem a kodou je těsnější, než je vztah mezi nukleem a préturou. Nucleus a koda se proto v modelu sdružují do jedné jednotky – **rhyme**, česky **základ slabiky** (je tou částí slabiky, která bývá v jazycích zodpovědná za básnický rým). Proto, že vztah mezi nukleem a kodou je maximálně těsný, existují četné argumenty, například náchylnost k fonetické fúzi.

Pokud jde o čínštinu, pohled na slabiku jako na hierarchickou strukturu je implicitně přítomen v mnohasetleté čínské fonologické tradici. Lingvisté 20. století jej přejali a dovedli analýzu až na nejnižší úroveň hlásek, přičemž respektovali tradiční komponenty (viz kap. 6). Později, po příchodu nelineárních modelů, se uplatnily jiné typy hierarchické analýzy, které byly na tradičním čínském pohledu nezávislé (viz kap. 8).

3 Čínská slabika jako sled konsonantů a vokálů

Pohled na čínskou slabiku jako na **lineární sekvenci fonémů** (*yīnwèi* 音位) v domácí fonologické tradici není vůbec přítomen. Začaly jej uplatňovat až moderní analýzy čínštiny, které reflektovaly starší přístupy západní jazykovědy 20. století (např. Chao 1934, 1968, Hartman 1944, Hockett 1947). Vycházely z inventářů vokalických a konsonantických fonémů, poté se zajímaly o fonotaktické principy, podle nichž se organizace fonémů v čínské slabice děje.

3.1 Inventář čínských souhláskových a samohláskových fonémů

Názory na fonematický inventář *pǔtōnghuà* se u různých autorů různí (k fonematickému inventáři čínštiny viz Trísková 2012:62, 92, 193). Ani sami čínští lingvisté nejsou zcela jednotní. Debata o inventáři fonémů byla v ČLR zahájena v 50. letech v souvislosti s přípravou přepisové abecedy. Tak např. Fu Maoji 1956 má **19** souhláskových fonémů a **52** (sic!) samohláskových fonémů. Debata pokračovala i po přijetí pinyinu v roce 1958. Problém totiž nebyl vyřešen – oficiální dokument *Hànyǔ pīnyīn fāng'àn* (zkracujeme HPF) inventář fonémů explicitně nestanovuje. Například tedy Xu Shirong 1958 ve své knize "*Putonghua yuyin jianghua*" vydané dva měsíce po schválení pinyinu píše: „Máme-li se učit *putonghua*, je nezbytné vyjasnit, jaké jsou fonémy zvukového systému pekingštiny“. Xu (str. 122) uznává celkem **25 fonémů**: **19** souhlásek, **6** samohlásek. Pinyinové iniciály **j, q, x** pokládá za alofony velár /g/, /k/, /h/. Samohlásku [o] považuje za alofon fonému /e/. Přitom upozorňuje, že jeho návrh je provizorní a že existuje řada nedořešených problémů. Polemika byla na řadu let přerušena „kulturní revolucí“, později probíhala ještě i v 80. letech. Například Li Yanrui 1984 přijímá **29 fonémů**. Má **22** souhláskových fonémů (což odpovídá jedenadvaceti iniciálám pinyinu, plus koncové /ŋ/). Samohláskových fonémů má **7**.

Kanonický, všeobecně přijímaný inventář fonémů *pǔtōnghuà* není dodnes k dispozici. Pro publikace zaměřené na potřeby jazykové výuky to ovšem není fatální

problém, neboť se bez fonémů hladce obejdou. Při výuce výslovnosti vystupují jako základní jednotky iniciály a finály; pro studenta je klíčové vědět „jak se pinyinová písmena čtou“ – a ne „jaké fonémy reprezentují“. Informace o abstraktním inventáři čínských fonémů má pro praktické účely poměrně omezenou hodnotu. Seznam fonémů s alofony je tak v jazykových přehledech a učebnicích spíše vyjímečnou záležitostí. Takovouto výjimkou jsou např. Huang & Liao 2002:117, kteří uvádějí

32 fonémů:

samohlásky (10 fonémů): /a/, /o/, /ə/, /e/, /i/, /u/, /z/, /ɿ/, /ʅ/, /ə/

souhlásky (22 fonémů): /p/, /pʰ/, /m/, /f/, /t/, /tʰ/, /n/, /l/, /k/, /kʰ/, /ŋ/, /x/, /tɕ/, /tɕʰ/, /ɕ/, /tɕʰ/, /tɕʰ/, /ɕ/, /ts/, /tsʰ/, /s/

Fonémy jsou zde zapsány v IPA. Pokud bychom je chtěli zapsat pomocí písmen pinyin, narazíme na určité problémy, protože jednotlivá písmena nemusí nutně reprezentovat fonémy. Jedno písmeno (např. **u**) může zapisovat dva fonémy: *su* = /su/, *xu* = /ɕy/. Nebo dvě různá písmena (např. **u**, **o**) mohou zapisovat tentýž foném: *su* = /su/, *sao* = /sau/. Jinými slovy, mezi písmeny pinyin a fonémy *pǔtōnghuà* není jednoznačná a transparentní korespondence, jak už tomu v hláskových písmenech bývá (k pravopisu pinyin viz Trísková 2012: 269).

3.2 Slabičné typy čínštiny

Pokud budeme na čínskou slabiku pohlížet jako na sled konsonantických / vokálních fonémů, a to prizmatem fonologického systému pinyin (!), vypočítáme následující zákonitosti:

- Slabika obsahuje **maximálně čtyři fonémy** (např. *kuai*). To je ve srovnání s českou málo: česká slabika může mít až šest fonémů (*skvost*, *pštros*).
- **Samohláska je povinnou složkou slabiky** (v jádře slabik *zi*, *ci*, *si*, *zhi*, *chi*, *shi*, *ri* vystupují tzv. „apikální samohlásky“). V tomto pojetí pak čínština nemá nic podobného českým slovům *vlk*, *brk*, která mají slabičnou souhlásku (některé modely však ji pro čínštinu připouštějí – týká se to sedmi výše uvedených slabik).
- **Souhlásky** jsou přípustné jak na začátku slabiky (v přetůře), tak i na konci slabiky (v kodě). Avšak zatímco na začátku slabiky se smí objevit skoro všechny souhlásky (kromě /ŋ/, tj. *ng*), na jejím konci jsou přípustné pouze dvě: nosovky /n/, /ŋ/ (např. slabiky /pan/, /paŋ/). Kromě slabik ukončených na /n/ nebo /ŋ/ jsou tedy všechny čínské slabiky otevřené.
- **Souhláskové skupiny** nejsou přípustné – ani v přetůře (* /span/), ani v kodě (* /pans/). Čínština tak nemá žádné slabiky typu českého *zpěv*, *kost* apod.
- Kombinace **vokálních elementů uvnitř slabiky** naopak přípustné jsou: čínština má diftongy klesavé (V^v, např. /ai/), diftongy stoupavé (V^vV, např. /ia/), i triftongy (V^vV^v, např. /uai/).

Když uplatníme tato omezení a zapíšeme slabiku jako uspořádání elementů **V** (vokály), **C** (konsonanty), dospějeme k **10 slabičným typům** (viz např. Lin & Wang 1992:102). Shrnujeme je v tabulce níže. U každého typu je příklad slabiky: v šikmých závorkách je její fonologický zápis, v kulatých závorkách zápis v pinyinu.

slabičné typy s jednoduchou samohláskou		slabičné typy ostatní	
V	/a/ (<i>a</i>)	VV	/au/ (<i>ao</i>), /ia/ (<i>ya</i>)
CV	/la/ (<i>la</i>)	CVV	/lau/ (<i>lao</i>), /lia/ (<i>lia</i>)
VC	/an/ (<i>an</i>)	VVV	/iau/ (<i>yao</i>)
CVC	/lan/ (<i>lang</i>)	CVVV	/liau/ (<i>liao</i>)
		VVC	/ian/ (<i>yan</i>)
		CVVC	/lian/ (<i>lian</i>)

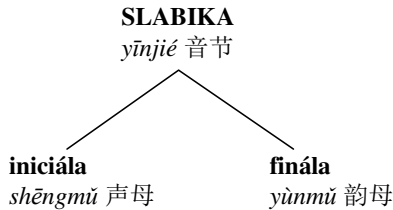
Obr. 2: Tabulka slabičných typů čínštiny

Jak si stojí čínština v porovnání s češtinou? Počet slabičných typů v češtině je, pravda, o dost větší než v čínštině – **18 českých typů** (Palková 1994: 272, dle Ludvíkové 1987) oproti **10 čínským** (na bohatství celkové škály českých slabičných typů se významně podílí přípustnost souhláskových skupin). Když však vezmeme v úvahu frekventovanost typů, získáme jiný obraz. Téměř **90 %** ze všech výskytů slabik v českém textu spadá pod pouhé tři slabičné typy: **CV** (*má*) 60 %, **CVC** (*máš*) 17 %, **CCV** (*tři*) 10 %. Zbytek výskytů tvoří V (*a*), CCVC (*stát*), VC (*on*) a zcela okrajové CCCV, CVCC, CCVCC, CCCVC (*sklo, most, sjezd, pštros*). V čínštině bude distribuce slabičných typů v textu zřejmě méně nerovnoměrná. Dále: v čínštině je inventář slabičných typů redukován skutečností, že výskyt souhlásek je podroben výrazným omezením – je to především neexistence souhláskových skupin. Protože v naprosté většině jazyků včetně čínštiny je počet konsonantů větší než počet vokálů (Duběda 2005: 44), omezení kombinatoriky souhlásek má kromě omezení počtu slabičných typů za následek také skromnější celkovou množinu konkrétních čínských slabik (podepisuje se na ní mj. fakt, že v kodě jsou přípustné pouhé dvě souhlásky – /n/, /ŋ/).

4. Tradiční čínský model slabiky: bisekce

Středověká čínská fonologie dělila slabiku na dva komponenty: iniciála + „zbytek slabiky“, který je nositelem tónu. Zatímco koncept **iniciály** (*shēngmǔ* 声母) je v tradiční čínské filologii doložitelný po dlouhá staletí, tak **finála** (*yǐnmǔ* 韵母) nebyla starými fonology explicitně pojmenována; lze ji negativně vymezit jako „to, co zůstává po odtržení iniciály“. Další jednotkou, která (vedle iniciály) v čínské fonologii nezpochybnitelně existovala po řadu staletí, je **yǔn** (韵) – tj. ta část slabiky, která nese rým (viz kap. 6). V moderní době byla vymezena jako spojení hlavní samohlásky a koncového elementu; my ji níže označíme termínem **subfinála**. Iniciála, finála

a tón se vzájemně kombinují v konkrétní slabiky. Tón je fonologicky vlastností celé slabiky, foneticky se ovšem realizuje na finále. Pokud tón necháme stranou, schéma slabiky bude vypadat takto:

Obr. 3: Základní tradiční model čínské slabiky (bez tónu)

Dělení slabiky na dvě části – **bisekce slabiky** – se odráží v prastaré metodě *fǎnqiè* 反切, která byla od prvních staletí našeho letopočtu užívána k udání výslovnosti znaků (nejraněji je doložena v rýmovníku *Qièyùn* 切韵 z r. 601). Výslovnost neznámého znaku se vymezila pomocí dvou znaků známých. První odkazoval na počáteční souhlásku výslovnosti cílového znaku, druhý na zbytek slabiky včetně tónu. Tak např. znak 東 se čtením *dōng* by byl reprezentován takto:

東	德 紅反
<i>dōng</i>	<i>dé hóng fǎn</i>

Čteme: „*dōng* vzniká z *dé* + *hóng*“ (tóny uvedené v pinyinovém zápisu neodpovídají, neboť dnešní tóny jsou jiné, než byly ve střední čínštině).

Mediálu (k ní viz kap. 6) staří čínští fonologové jakožto jednotku v rámci finály explicitně nevymezili. Pro tradiční rýmy nebyla relevantní, důležitá byla pouze subfinála, *yùn* 韵. Zřetelně byla mediála vytyčena až v přepisovém systému *Zhùyīn zìmǔ* (viz kap. 5). Určité povědomí o tomto komponentu však je implicitně obsaženo v kategoriích *sì hū*.

Kategorie finál *sì hū* 四呼, tj. „čtyři *hū*“ jsou důležitým tradičním konceptem, který se vztahuje k finálám. Ve středověké čínské fonologii (od 17. stol. v rýmovnících dynastie *Qīng*) se finály klasifikovaly podle svého složení na čtyři skupiny. Co je kritériem klasifikace? Rozhodující je **počáteční element finály** – v moderní terminologii tedy to, zda se jedná o **samohlásku vysokou** ([i], [u], [y]), nebo **nevysokou** (ostatní). Je-li pak prvním elementem samohláska vysoká, tak o kterou ze tří možných se jedná. Čínské pojmenování kategorií *hū* je motivováno tvarem úst (resp. rtů) při vyslovení této první složky finály. Důležitým orientačním bodem je, zdali má finála mediálu, či nikoli: v prvním *hū* jsou výhradně finály bez mediály. Ovšem originální podoba této klasifikace o komponentu, který by odpovídal mediále, explicitně nehovoří.

- *kāikǒu hū* 开口呼 „otevřená ústa“
finály, které nemají mediálu, a jejichž hlavní samohláskou přitom není [i], [u]. [y]
(např. pinyinové finály -a, -o, -e, -ai, -ao, -ou, -an, -eng)
- *qíchǐ hū* 齐齿呼 „srovnané zuby“
finály, které mají mediálu [i], nebo jejichž hlavní samohláskou je [i]
(např. pinyinové finály -i, -in, -ing, -ie, -iao, -ian, -iang)
- *hékǒu hū* 合口呼 „sbližené rty“
finály, které mají mediálu [u], nebo jejichž hlavní samohláskou je [u]
(např. pinyinové finály -u, -un, -uo, -uai, -uan, -uang)
- *cuōkǒu hū* 撮口呼 „našpuhlené rty“
finály, které mají mediálu [y], nebo jejichž hlavní samohláskou je [y]
(např. pinyinové finály -ü, -ün, -üe, -üan)

Zatímco iniciála je vždy jediná souhláska, finála může být útvarem složitým, který obsahuje ne jednu, ale i dvě či dokonce tři hlásky. K **plnému dokonální analýze slabiky na segmenty** (tj. na iniciálu – mediálu – centrálu – terminálu, viz kap. 6) ovšem Číňané dospěli až v moderní době, a to v souvislosti s pokusy o latinkový zápis čínštiny a pod vlivem západní fonologie. Až do konce 19. století tak byla metoda *fǎnqiè* jediným způsobem udávání informace o výslovnosti znaku ve slovnících a filologických pojednáních. Proč tradiční čínská fonologie nikdy nedospěla k analýze slabiky na hlásky? Zatímco u kolébky hláskových písem nutně stál analytický přístup ke zvukům jazyka a zájem o zvukovou materii, tak čínské znakové písmo samo o sobě takovou potřebu nevytvářelo (je morfografické). Systematické analýze na segmenty se tak Číňané víceméně vyhnuli. Byli k ní donuceni až v době historicky relativně nedávné. Kratochvil k tomu poznamenává:

„...Ovšem cena se v dlouhodobé perspektivě ukazuje jako velmi vysoká. Postupně rostoucí uvědomění si funkčního charakteru hlásek, které je typické pro komunity užívající fonemické systémy písma, bylo v čínské vědecké literatuře až donedávna příznačně slabé. To mohlo být jednou z příčin, proč evropský typ lingvistiky, stavící na [řeckých,] indických i pozdějších tradicích, neměl v Číně žádný ekvivalent, dokud tam nebyl importován v průběhu moderní evropské kulturní invaze. Elementární fonetické a fonemické pojmy jako např. ‚hláska‘, ‚slabika‘, ‚intonace‘ apod., které se staly [v Evropě] součástí všeobecného vzdělání, doposud nejsou v Číně mezi vzdělanými ne-lingvisty všeobecně známy. Matení písma s jazykem je zde mnohem větší, než u Evropanů se srovnatelným vzdělanostním zázemím.“ (Kratochvil 1968:48)

Souhrnně lze říci, že tradiční čínské fonologické učení nedosáhlo sofistikovanosti analýz např. staroindických fonologů – respektive jeho sofistikovanost byla zcela jiného typu.

5 Systém Zhuyin zimu: trisekce

Když po vzniku Čínské republiky r. 1912 vyvstala společenská potřeba pevně kodifikovaného jazykového standardu s novou naléhavostí, bylo nutno mít efektivní nástroj pro zápis standardní výslovnosti. Postupně vzniklo několik systémů. První z nich byl **nelatinkový přepis Zhùyīn zìmǔ** (注音字母, doslova „abeceda pro označování zvuků“), který byl vytvořen za podpory oficiálních míst r. 1913, schválen pak r. 1918.

Zhùyīn zìmǔ byl, podobně jako některé dřívější systémy, založen na grafice čínských znaků (též se částečně inspiroval japonskou katakanou). Je založen na **trisekci slabiky** (iniciála + mediála + subfinála *yǎn*). Pro každou subfinálu (ať už se skládá z jedné hlásky, nebo ze dvou) existuje jediný grafický symbol: např. *-a* = ㄚ, *-e* = ㄜ, *-en* = ㄣ, *-ang* = ㄤ, *-ai* = ㄞ. Tři symboly ㄌ, ㄡ, ㄣ (odpovídající pinyinověmu *l*, *u*, *ü*) mohly reprezentovat jak hlavní samohlásku, tak i mediálu. Seznam symbolů Zhùyīn zìmǔ (v porovnání se zápisem v pinyinu) je v tabulkách na obr. 4. V první tabulce jsou symboly pro iniciály, ve druhé symboly užívané pro zápis finál:

PY	b	p	m	f	d	t	n	l	z	c	s	zh	ch	sh	r	j	q	x	g	k	h
ZY	ㄅ	ㄆ	ㄇ	ㄈ	ㄉ	ㄊ	ㄋ	ㄌ	ㄗ	ㄘ	ㄙ	ㄓ	ㄔ	ㄕ	ㄖ	ㄗ	ㄘ	ㄙ	ㄍ	ㄎ	ㄏ

PY	i	(ǐ)	u	ü	a	o	e	ê	er	ai	ei	ao	ou	an	en	ang	eng
ZY	ㄧ	ㄨ	ㄩ	ㄩ	ㄚ	ㄛ	ㄜ	ㄝ	ㄝ	ㄞ	ㄟ	ㄠ	ㄡ	ㄢ	ㄣ	ㄤ	ㄥ

Obr. 4: Symboly užívané v systému Zhùyīn zìmǔ

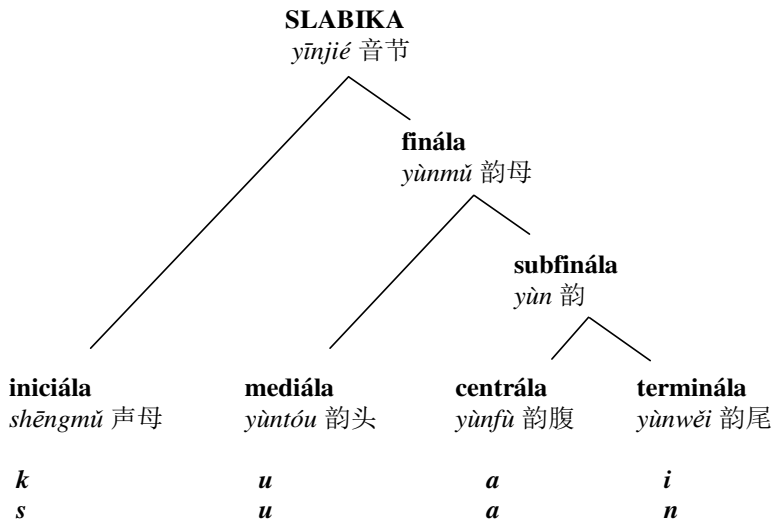
Systém Zhùyīn zìmǔ představoval zásadní pokrok směrem k analytičtějšímu pojetí slabiky, neboť (v rámci finály) vyděloval samostatnou značku pro **mediálu**. Zbývajíc složka *yǎn* už nebyla dále analyzována: jak už jsme řekli, měla vždy jednu značku. Zhùyīn zìmǔ tedy aplikoval **trisekci slabiky** (iniciála – mediála – subfinála, např. ㄌㄞㄢ = *l-u-an*). Zhou Youguang 1996:12 hovoří přímo o „revoluci“ oproti dosavadní **bisekční** tradici ztělesněné v systému *fānqiè*. Zhou však lituje, že tato revoluce nebyla dotažena do konce. Pokud by se bylo postoupilo ještě o krok, tedy k analýze slabiky na **čtyři komponenty**, píše Zhou, šlo by už v plné míře o fonematický zápis. Stačilo přitom do inventáře přidat jedinou značku: pro **ng**! Naopak by bylo možno odstranit všech 8 značek pro složené *yǎn*. K tomu však nedošlo.

6 současný model v duchu čínské tradice: až k hláskám

6.1 Podoba modelu

Četní fonologové 20. století, jak čínští, tak i někteří západní, přijali tradiční čínský model a jeho komponenty, přičemž jej dovedli až k rovině hlásek. Model je znázorněn na obr. 5. Můžeme jej pokládat za autentickou reflexi čínské tradice. Zastává jej většina současných fonologů z ČLR (např. Xu 1999, Lin & Wang 2003). Též Hsüeh 1986:6, podle nějž je třeba analýzu čínštiny opírat o tradiční pohled,

protože ten je ztělesněním citu rodilého mluvčího. Na tomto modelu jsou postaveny i novodobé latinkové prepisové systémy včetně pinyinu.

Obr. 5: Současný model čínské slabiky, vycházející z tradiční čínské fonologie

Všimněme si, že schéma dosti připomíná obecný model slabiky na obr. 1: iniciála v zásadě odpovídá složce *onset*, kdežto finála zhruba odpovídá složce *rhyme*² („navíc“ je zde komponent mediála). Není tedy zjevně náhodou, že tradiční čínská fonologie chápala spojení hlavní samohlásky slabiky s koncovým elementem jako jedinou jednotku *yùn*.

Na nejnižší úrovni schématu vidíme čtyři strukturní, funkční složky, odpovídající **jednotlivým hláskám**. Jsou to iniciála, mediála, centrála, terminála.

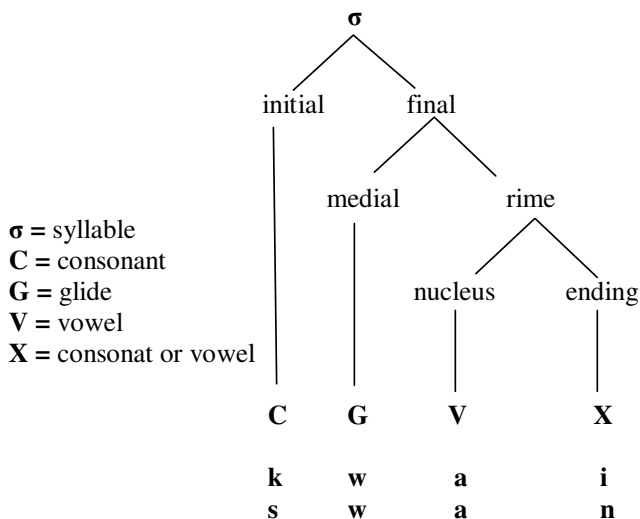
iniciála, *shēngmǔ* 声母 („matka zvuku“) je iniciální souhláska. Například /kuai/.
mediála, *yùntóu* 韵头 („hlava finály“), moderněji *jièyīn* 介音 („mezihláska“), je neslabičná samohláska, též někdy zvaná „polosamohláska“ (angl. *glide*), která předchází hlavní samohlásce. Například /kuai/.
centrála, *yùnfù* 韵腹 („břicho finály“) je hlavní samohláska slabiky. Například /kuai/.
terminála, *yùnwěi* 韵尾 („ocas finály“) je koncový element – buď je vokální (např. /kuai/, /liau/), nebo nosový (např. /kuan/, /kuaŋ/).

² Všimá si toho např. Blevins 1995:212; upozorňuje, že jeden ze současných modelů objevujících se v obecné teorii slabiky – autorka jej označuje jako „*binary branching with rime*“ a sama jej pokládá za nejvíce podložený ze všech modelů – v mnohém koresponduje právě s čínskými představami o slabice.

K terminologii dodejme následující: termíny *central*, *terminal*, *subfinal* pocházejí od ruských lingvistů (vznikly již v 60. letech 20. stol.). Objevují se např. v publikaci Kasevič 1983:130 nebo v učebnici Spěšněv 1972, Spěšněv 2003. Anglické verze *central*, *terminal*, *subfinal* najdeme v článku Kasevich & Speshnev 1970:365. My pokládáme tyto termíny za výhodné, neboť jednoznačně odkazují k *čínským* komponentům slabiky – na rozdíl od obecných anglických termínů *nucleus* (= centrála), *ending* (= terminála), *rhyme*, příp. *rime* (= subfinála). Kasevich & Speshnev 1970:364, kteří se přiklánějí k analýze Dragunovových (viz níže), píšou: „Pokud jde o monosylabické jazyky [jako je čínština], tak morfologická, morfonologická a fonetická fakta nás vedou k přesvědčení, že funkční segmentace v těchto jazycích se uplatňuje na větším počtu úrovni než na úrovni jediné.“ Zároveň poukazují na to, že jednotky na úrovni fonémů mají z funkčního hlediska v čínštině značně omezenou roli.

Model respektující čínský pohled na slabiku byl přejat mnohými západními lingvisty. Dokládá to, že postřehy středověkých čínských fonologů ohledně struktury slabiky mají i nadále svoji hodnotu. Zastánci tradicionalistického modelu jsou např. Robert Cheng 1966:139, C. C. Cheng 1973, Norman 1988, Halliday 2005b. Těž ruští autoři Dragunov & Dragunova 1955 (viz kap. 6.2) či výše zmínění Kasevich & Speshnev 1970:365 nebo Spěšněv 2003:12.

Tradiční model v současném „terminologickém hávu“ může být znázorněn takto (naše schéma je převzato z Lin 2007:107, která jím tradiční model ilustruje, aniž jej ovšem sama zastává; příklady slabik jsme přidali):

Obr. 6: Moderní model slabiky vycházející z tradiční čínské fonologie

Jak je patrné, struktura slabiky znázorněná na obr. 6 je stejná jako v modelu na obr. 5, liší se pouze označení některých komponentů. Komponenty na nejnižší úrovni **C** (= *initial consonant*), **G** (= *glide*), **V** (= *nucleus*,³ *main vowel*), **X** (= *ending*) odpovídají komponentům iniciála – mediála – centrála – terminála.

C, G, V, X jsou komponenty na úrovni hlásek. V kapitole 3 jsme představili slabičné typy, které také pracují s komponenty na úrovni hlásek, avšak jiného typu: souhláskami a samohláskami. Zdůrazněme, že obě pojetí sice pracují s hláskami, ale **není mezi nimi přímočará korespondence** (např. slabiky *an*, *ai* ve formuli CGVX jsou obě VX, avšak *an* je slabičný typ VC, kdežto *ai* je VV). Tato „nekorrespondence“ má dva důvody: jednak tradiční čínské pojetí slabiky (potažmo formule CGVX) principiálně neodlišuje vokalicickou a nosovou terminálu, obě spadají pod X (VX je buď VV: *ai*, nebo VC: *an*). Dále pak ve standardních slabičných typech nejsou rozlišeny stoupavé a klesavé diftongy: oboje je VV. Do formule CGVX se však promítají různě: stoupavé diftongy jako GV, klesavé diftongy jako VX.

C. C. Cheng 1973 předkládá tradiční model v podobě tabulky (v závorce přidáváme čínské termíny):

tone (<i>shēngdiào</i> 声调)				
initial (<i>shēngmǔ</i> 声母)	final (<i>yùnmǔ</i> 韵母)			
	medial (<i>yùntóu</i> 韵头)	rime (<i>yùn</i> 韵)		
		nucleus (<i>yùnfù</i> 韵腹)	ending (<i>yùnwěi</i> 韵尾)	
			vocalic	consonantal

Obr. 7: Moderní model čínské slabiky vycházející z tradiční čínské fonologie v podobě tabulky (C. C. Cheng 1973:11)

Autoři zastávající tradiční model mají pro prvotní „řez“ slabiky na **iniciálu a finálu** po ruce jako pádný argument metodu *fǎnqiè*. Ta podle nich jednoznačně legitimizuje ustavení finály jako fonologické jednotky, neboť prokazuje dávnou existenci tohoto subsylabického komponentu v čínské fonologii (další krok – rozdělení finály na mediálu a *rime* – zase opravňuje tradiční rýmy, pracující s jednotkou *yùn*, tj. subfinálou). Avšak Li Wen-Chao 1999:79 **historickou existenci konceptu finály zpochybňuje**. Zatímco totiž jednotky iniciála a *yùn* se frekventovaně objevovaly po dlouhá staletí, tak finála *nebyla* vymezena jako svébytná jednotka – byla pouze tím, co ze slabiky „zbude“ po oddělení iniciály. Li připomíná, že jednotka na úrovni dnešní finály se objevuje teprve v pokusu o latinizaci čínštiny z pera jezuitského misionáře Mattea Ricciho (1605). Li poznamenává, že už sám fakt, že autorem kon-

³ Pozor, „nukleus“ (*nucleus*, *main vowel*) v tomto modelu je třeba odlišovat od „nukleu“ v obecném schématu slabiky – ten může být totiž představován jednoduchou samohláskou, diftongem, nebo slabičnou souhláskou.

ceptu finály je Ital, číní status této jednotky v myslí čínského mluvčího podezřelým. Následně Li tradiční model *Initial-Final* odmítá a spolu s mnoha jinými současnými autory přijímá model *Onset-Rime*. Pojďme o něm v kapitole 8.

6.2 Inventáře složek na nejnižší úrovni hlásek

Čtyři složky na úrovni hlásek – **iniciála, mediála, centrála, terminála** neboli **C, G, V, X** jsou vlastně **čtyři pozice**, „boxy“, do nichž se vsouvají konkrétní hlásky. V každé pozici přitom smí být maximálně jedna hláska. Do každé pozice smějí vstupovat jen přesně vymezené hlásky: každá pozice má svůj vlastní, přísně daný **inventář hlásek** (viz např. Kasevich & Speshnev 1970:364). Pokud se budeme pohybovat na půdě pinyinu, inventáře budou vypadat takto:

iniciály (C)	mediály (G)	centrály (V)	terminály (X)
<i>b, p, m, f</i> <i>d, t, n, l</i> <i>z, c, s</i> <i>zh, ch, sh, r</i> <i>j, q, x</i> <i>g, k, h</i>	<i>i, u, ü</i>	<i>a, o, e, i, u, ü, (ê), (er)</i>	<i>i, u</i> <i>n, ng</i>

Obr. 8: Inventáře segmentů pro jednotlivé pozice, přijímané pinyinem

Iniciály (*shēngmǔ* 声母) jsou výhradně souhlásky.

Mediály (*yùntóu* 韵头 nebo *jièyīn* 介音) se píšou samohláskovými písmeny (např. *miao*, *duan*, *lue*) a fonologicky jsou pokládány za samohláskové fonémy, ovšem realizují se jako souhlásky, aproximanty [**j**], [**w**], [**y**].

Centrály (*yùnfù* 韵腹) jsou výhradně samohlásky. Všimněme si, že v inventáři centrál nefigurují tzv. „apikální samohlásky“, objevující se v sedmi slabikách *zi*, *ci*, *si*, *zhi*, *chi*, *shi*, *ri*. Pinyin je pokládá za pouhé poziční varianty samohlásky /**i**/, pokud ta se objeví po apikálních sibilantách. Dvě položky uvedené v závorce: (**ê**), (**er**) HPF nepřijímá jako samostatné centrály (tím pádem je nenajdeme v tabulce finál HPF, viz obr. 12).

Terminály (*yùnwěi* 韵尾) jsou čtyři: dvě samohlásky a dvě nosové souhlásky. Pozor, terminála /**u**/ ve finálách *-ao*, *-iao* se zapisuje písmenem „**o**“.

Jak vidno, každý inventář je jiný, vzájemně se nepřekrývají – až na čtyři položky. Jinými slovy, existují pouze **4 hlásky**, které se objevují **ve více pozicích** než jedné: jsou to **i, u, ü, n** (tj. /**i**/, /**u**/, /**y**/, /**n**/). Například **i** může vystupovat jako mediála, centrála i jako terminála. Nebo **n** může vystupovat jako iniciála, či jako terminála. V závislosti na své pozici mají značně odlišnou výslovnost – podrobněji viz následu-

jící kap. 6.3. Při zkoumání inventářů zjistíme další důležitý fakt: v pozici **terminály** se může objevit **jak souhláska, tak samohláska**. Terminála může být vokalická (např. *kuaí*), nebo nosová (např. *kuan*). Nelze proto plošně říci, že každá ze čtyř pozic může přijmout jen segment určité povahy – souhláskové nebo samohláskové. Takový výrok „narušuje“ právě terminála. Ukazuje se, že terminála je zjevně jiný koncept než koda.

6.3 Výslovnost složek na nejnižší úrovni hlásek

Fonetická podoba hlásky se **významně liší v závislosti na její pozici** (funkci) ve slabice.⁴ Například /i/, pokud je centrálou, realizuje se jako vysoké napjaté [i] (např. v /lin/ [lin]). Pokud je mediálou, realizuje se jako aproximanta [j] (např. v /lie/ [lje]). Konečně terminální /i/ má podobu nenapjatého, centralizovaného [ɪ] (např. v /lai/ [lai]). Všechna tři /i/ jsou jak svou funkcí, tak i fonetickou povahou „něco jiného“. Jiný příklad: /n/ má odlišné vlastnosti jakožto iniciála (např. v /nei/) a jakožto terminála (např. v /man/). Naopak pozorujeme, že **hlásky v určité pozici vykazují spřízněné vlastnosti**, které mohou jít napříč kategoriemi konsonant–vokál. Například nosová terminála /n/ (např. v /man/) a vokalická terminála /i/ (např. v /mai/) mají z hlediska své artikulace a akustické stavby leccos společného. Neboli: vokalické terminály /i/, /u/ nejsou něco principiálně odlišného od terminál konsonantických /n/, /ŋ/ (opět připomeňme, že stará čínská fonologie neznala koncept vokálů a konsonantů). Souvisí to mj. s faktem, že čínské koncové nosovky /n/, /ŋ/ postrádají některé vlastnosti „řádných“ souhlásek a jsou v mnohém blízké samohláskám: např. vyslovují se velmi nenapjatě; mívají oslabený či dokonce žádný závěr; pokud závěr je, konec artikulace není ukončen explozí; mohou se realizovat jako pouhá nosovost předcházející samohlásky. Kromotoho – jako všechny nosovky – /n/, /ŋ/ patří ke skupině sonor, kam náleží i veškeré samohlásky.

Shrneme-li, pozice hlásky ve slabice je pro její výslovnost velmi zásadní. Na tomto místě je vhodné připomenout tzv. „**polysystemický**“ přístup k fonologii, jenž byl předzvěstí pozdějších autosegmentálních modelů. Jeho představitelem byl zakladatel tzv. Londýnské školy **J. R. Firth**. Počítal s tím, že fonémy jazyka nepředstavují jediný nediferencovaný soubor, ale vytvářejí **jednotlivé subsystémy** podle toho, v jaké pozici uvnitř slabiky nebo slova se vyskytují. Například že systém elementů fungujících jako slabičné jádro je odlišný od systému elementů fungujících na okrajích slabiky. Sampson 1985:216 v rámci svých úvah o Firthově polysystemickém přístupu píše: „Tak např. Číňané, kteří mají pro zachycení výslovnosti slov velmi starobylou terminologii, by nikdy nebyli popsali slabiku, kterou my přepíšeme [nán], jako sekvenci složenou ze tří segmentů, kde první a třetí segment jsou totožné.“ Sampson dále zdůrazňuje adekvátnost Firthova přístupu pro čínštinu a problematičnost uplatňování „západního“ přístupu univerzálně ke všem jazykům: „Firth se domnívá – a podle mě se nemýlí – že [západní] fonologové jsou zavedeni na scestí charakterem evropských systémů písma [která jsou hlásková]... Orientální kultury však mají písma, jež jsou

⁴ Podmíněnost fonetické podoby hlásky její rolí ve slabice není specialitou čínštiny, sledujeme ji i v ostatních jazycích. V čínštině je ale tento jev velmi výrazný, systematický a dobře přehledný.

mnohdy založena na principech jiných. Jejich filologické tradice byly na evropském myšlení nezávislé... Je tedy přirozené, že vědci zabývající se orientálními jazyky se budou zdráhat povýšit systém zápisu řeči svého vlastního klanu na vědecký axiom“.

Mezi západní autory, kteří se odvolávají na čínskou tradici a zároveň se hlásí k Firthovi a jeho *prosodies*, patří také Halliday: „Zde je zřejmě na místě dodat – vzhledem k poněkud jednostrannému obrazu lingvistiky 20. století, jenž dnes všeobecně převládá – že teoretické základy naší studie čerpají ze dvou zdrojů: z tradiční čínské fonologie, tak jak je interpretována Luo Changpeiem a Wang Liem, a z prozodické fonologie vyvinuté J. R. Firthem a jeho kolegy v Londýně. Tyto dva přístupy jsou naprosto kompatibilní a je jim společný vysoce abstraktní přístup k fonologii.“ (Halliday 2005:294, původní článek je z r. 1992).

6.4 Model Dragunových

K nečínským autorům staršího data, kteří snad nejdůsledněji vycházejí z čínské fonologické tradice, patří manželé Dragunovovi. Jejich ruský článek Dragunov & Dragunova 1955 vyšel v čínském překladu o dva roky později (viz Long & Long 1957). Sami zdůrazňují, že čínskou slabiku nerozebírají z pohledu evropské lingvistiky, nýbrž na základě specifik čínského jazyka, přičemž vycházejí z tradice čínské filologie (což u nich kladně oceňuje Hsüeh 1986:19). Jejich východiskem není inventář samohláskových a souhláskových fonémů, nýbrž tradiční model uvedený na našem obr. 5. Dragunovovi přijímají pouze tři centrály: /a/, /ə/, /Ø/ (tj. „fonologická nula“). K prvním dvěma se připojují čtyři terminály (= čtyři rohy čtverce). K /Ø/ se nepřipojuje nic ([z], [ʒ] odpovídají v pinyin „apikálním samohláskám“). Tak jsou ustaveny tři série tzv. základních finál:

série s centrálou /a/	série s centrálou /ə/	série s centrálou /Ø/													
<table> <tr> <td>-ai</td> <td>-au</td> </tr> <tr> <td>-a</td> <td></td> </tr> <tr> <td>-an</td> <td>-aŋ</td> </tr> </table>	-ai	-au	-a		-an	-aŋ	<table> <tr> <td>-əi</td> <td>-əu</td> </tr> <tr> <td>-ə</td> <td></td> </tr> <tr> <td>-ən</td> <td>-əŋ</td> </tr> </table>	-əi	-əu	-ə		-ən	-əŋ	<table> <tr> <td>-Ø [z], [ʒ]</td> </tr> </table>	-Ø [z], [ʒ]
-ai	-au														
-a															
-an	-aŋ														
-əi	-əu														
-ə															
-ən	-əŋ														
-Ø [z], [ʒ]															

Obr. 9: Základní finály Dragunových

Položky umístěné ve čtvercích jsou **subfinály** (subfinála je pro Dragunovy jediným samohláskovým (!) fonémem – ať už je tvořena samotnou centrálou, nebo centrálou + terminálou). Subfinály dále kombinují se čtyřmi **mediálami** (= čtyři rohy každého čtverce, viz níže). Souhrn všech takto vzniklých sekvencí pak vytváří inventář finál. Pro ilustraci uvádíme tři mikrosystémy finál, vzniklé z finál základních obohacením o mediálu /i/ (symbol --- značí neexistující finálu; hláska [i] ve třetím čtverci je mediála *vystupující v roli centrály*).

série s centrálou /a/	série s centrálou /ə/	série s centrálou /Ø/
--- -ia -ian -iau -iaŋ	--- -iə -iən -iəu -iəŋ	-Ø [i]

Obr. 10: Základní finály obohacené mediálou /i/

Analýza Dragunovových (podrobněji viz Třísková 2012:225) je fonologicky velmi úsporná. Přispívá k tomu zejména fakt, že **vysoké samohlásky se nepřipouštějí jako centrály** – interpretují se jako mediály, které *fungují* coby centrály (nutným předpokladem tohoto řešení je ovšem přijetí fonologické nuly /Ø/ do inventáře centrál (mediála a terminála mohou být neobsazené, nejde však o foném /Ø/)). Nulovou centrálu /Ø/ mají Dragunovovi ve slabikách, které pinyin zapisuje jako *zi, ci, si, zhi, chi, shi, ri* (a za centrálu zde považuje „apikální samohlásku“). Nositelem slabičnosti v těchto slabikách je podle Dragunovových slabičné protažení iniciály, tedy **slabičná souhláska** (se zápisem výslovnosti [z], [ʃ]). To znamená, že v jejich modelu vokál není povinnou složkou slabiky – na rozdíl od pinyinů a v souladu se systémem *Zhùyin zimù*.

7 Pinyin a jeho předchůdci

7.1 Čínské latinkové systémy do vzniku pinyinu

Než se budeme věnovat pinyinu, zmíníme některé jeho „předskokany“. Prvním oficiálně přijatým latinkovým systémem se v Číně stal **Gwoyeu Romatzyh**, *Guóyǔ luómǎzì* 国语罗马字 (doslova „romanizace pro národní jazyk“). Ten již byl důsledně fonematičtý. *Guóyǔ luómǎzì* byl sice obtížný k naučení, ale měl své nesporné výhody. Jedním z jeho charakteristických rysů byl zvláštní způsob zápisu tónů: nepoužíval žádné diakritické značky, ale inkorporoval tón do latinkového zápisu slabiky, takže byl od slabiky fakticky neoddělitelný (*mā* = mha, *má* = ma, *mǎ* = maa, *mà* = mah). Přepis vytvořila skupina lingvistů, jejímiž členy byli mj. Yuen-Ren Chao (*Zhao Yuenren*) a Lin Yutang. Roku 1928 byl přijat jako oficiální latinizační systém, užívaný paralelně s předchozím systémem *Zhùyin zimù*.

O několik let později vznikl o mnoho jednodušší **Latinxua Sin Wenz**, *Lǎdīng-huà xīn wénzì* 拉丁化新文字 (doslova „nové latinizační písmo“). Byl vypracován r. 1931 ve spolupráci se sovětskými lingvisty, mezi jinými A. A. Dragunovem. Byl vyvinut přímo v Sovětském svazu pro potřeby šíření gramotnosti mezi čínskými imigranty na Dálném východě; díky nevyznačování tónů byl relativně jednoduchý (k tomu Norman 1988:260). Tento systém tedy vznikl jako produkt jiného, neoficiálního proudu propagujícího jazykovou standardizaci. Nedostalo se mu sice uznání příslušných míst, avšak v praxi byl mnohem rozšířenější než systém *Guóyǔ luómǎzì*, který byl kvůli své složitosti neoblíbený.

Ojedinělou analýzu předložil **Fu Maoji** (Fu 1956). Fu tón fonologicky vkomponoval do finály, takže např. -ái, -ǎi, -ài pro něj byly tři různé finály. Erizované finály

navrhoval pokládat za samostatný soubor finál, tj. nevyděloval erizační element jako zvláštní fonologický element. Tím obojím mu ovšem dramaticky narostl inventář finál – na 136! Jeho řešení má sice své problémy, avšak výstižně dokládá čínské vnímání tónu jako inherentní součásti slabiky, což je pro mluvčí netónových jazyků obtížně pochopitelné. Fuův článek vyvolal četné reakce na stránkách odborných časopisů, a to mnohdy kritické. Například proti němu vystoupil **Shi Cunzhi** (Shi 1957) – zdůrazňoval, že tón je třeba analyzovat odděleně od segmentální slabiky, a že erizované finály nepředstavují samostatný druh finál, nýbrž spojení neerizované finály s erizujícím elementem (Shi sám nabízel alternativní pohled na slabiku *putonghua*: domnívá se, že subfinála nemá být analyzována na fonémy; tato myšlenka je v souladu s čínskou tradicí).

7.2 Pinyin

Také abeceda pinyin je vybudován na tradičním modelu slabiky. Vznikla v rámci jazykové reformy zahájené po r. 1949 a úředně byla přijata r. 1958 pod názvem *Hànyǔ pīnyīn fāng'àn* 汉语拼音方案 (HPF), doslova „Projekt fonetizace pro čínštinu“ (viz Trísková 2012:25).⁵ Oficiální podoba HPF je značně stručná a žádné schéma slabiky ani verbální popis její struktury neobsahuje. Komponenty slabiky v HPF explicitně zmíněné jsou **iniciála**, **finála** a **tón**. Další strukturní informace však lze vyčíst z tabulky finál, jak uvidíme níže.

Tabulka iniciál má 21 položek a nepotřebuje dalšího komentáře:

二、声母表

b	p	m	f	d	t	n	l
ㄅ 玻	ㄆ 坡	ㄇ 摸	ㄈ 佛	ㄉ 得	ㄊ 特	ㄋ 讷	ㄌ 勒
g	k	h		j	q	x	
ㄍ 哥	ㄎ 科	ㄏ 喝		ㄐ 基	ㄑ 欺	ㄒ 希	
zh	ch	sh	r	z	c	s	
ㄓ 知	ㄔ 蚩	ㄕ 诗	ㄖ 日	ㄗ 资	ㄘ 雌	ㄙ 思	

在给汉字注音的时候为了使拼式简短, zh ch sh 可以省作 $\hat{z}$ $\hat{c}$ $\hat{s}$ 。

Obr. 11: Tabulka iniciál HPF

Tabulka finál má 35 položek. Je organizována způsobem, který odpovídá tradičním představám o finále a tradičním kategoriím *si hū*. Komponenty mediála, centrála, terminála ani subfinála se sice výslovně nezmiňují, avšak **mediální komponent** je patrný ze sloupců tabulky, které odpovídají jednotlivým *hū*. V řádcích tabulky jsou

⁵ Procesem vzniku pinyin, jeho historickými kořeny i nejrůznějšími obecnými aspekty latinizace se podrobně zabývá čínsky psaná monografie badatele Zhou Youguanga (Zhou 2007), který je pokládán za „otce pinyin“.

pak vidět jednotlivé **subfinály**: finály v téže řádce sdílejí stejnou subfinálu (tj. mají stejnou centrálu a terminálu). Konečně lze z tabulky odečíst i **terminály**: řádek 1–4: nulová terminála, řádek 5–9: vokalická terminála, řádek 9–13: nosová terminála.

三、韵母表

	i 衣	u ㄨ 乌	ü ㄩ 迂
a ㄚ 啊	ia 呀	ua ㄨ 哇	
o ㄛ 喔		uo ㄨ 窝	
e ㄜ 鹅	ie 耶		üe ㄩ 约
ai ㄞ 哀		uai ㄨ 歪	
ei ㄟ 欸		uei ㄨ 威	
ao ㄠ 熬	iao 腰		
ou ㄡ 欧	iou 忧		
an ㄢ 安	ian 烟	uan ㄨ 弯	üan ㄩ 冤
en ㄣ 恩	in 因	uen ㄨ 温	ün ㄩ 晕
ang ㄤ 昂	iang 央	uang ㄨ 汪	
eng ㄥ 亨的韵母	ing 英	ueng ㄨ 翁	
ong (ㄨ ㄥ) 轰的韵母	iong 雍		

Obr. 12: Tabulka finál HPF

Finála **-i** ve slabikách *zi, ci, si, zhi, chi, shi, ri*, retroflexní finála **-er** a slabika *ê* jsou okomentovány v poznámkách HPF (zde je neuvádíme).

Finály HPF bývají v učebnicích zorganizovány do následujícího přehledu.

1. jednoduché samohlásky (*dān yùnmǔ* 单韵母)

-a, -o, -e, -i, -u, -ü

2. dvojhlásky a trojhlásky (fù yùnmǔ 复韵母)

-ai, -ei, -ao, -ou, -ia, -ie, -ua, -uo, -üe, -iao, -iou, -uai, -uei

3. nosové finály (bí yùnmǔ 鼻韵母)

-an, -en, -ang, -eng, -in, -ing, -ong, -ün,
-ian, -iang, -uan, -uang, -uen, -ueng, -üan, -iong

Tato klasifikace bohužel nereflektuje vnitřní fonologické ustrojení finál. Například si všimněme, že strukturně odlišné dvojhlásky klesavé (-ai) a dvojhlásky stoupavé (-ia) spadají do téže skupiny; naopak strukturně spřízněné finály -ai, -an se nacházejí v různých skupinách. Alternativní klasifikaci finál, která strukturu zohledňuje, nabízí Třísková 2012:275.

7.3 Alternativní pohledy

Přestože v ČLR pinyin během více než půlstoletí své existence zcela ovládá fonologický terén, vznikly i některé konkurenční analýzy. Pozornost si zaslouží zajímavý článek You Rujie et al. 1980. Autoři se domnívají, že pro čínštinu není nutně vhodné při vymezování fonémů vycházet z konceptů „samohlásková“ a „souhlásková“ a ustavovat samohláskové a souhláskové fonémy, jak se to standardně činí pro indoevropské jazyky. Doporučují vycházet z tradičních konceptů **iniciála – finála – tón**. V nich se totiž zrcadlí specifika čínské slabiky, myšlenky tradiční čínské filologie (včetně systémů *fǎnqiè* a *sì hū*) i cit rodilého mluvčího. Zavádějí tři druhy fonologických jednotek:

- *shēngwèi* 声位, což lze přeložit jako „**inicialémý**“
- *yùnwèi* 韵位, což lze přeložit jako „**finalémý**“
- *diàowèi* 调位, což lze přeložit jako „**tonémý**“

„Inicialémý“ a „tonémý“ necháme stranou. Věnujme se zajímavému konceptu „finalémů“ (důležité čínské termíny: *yīnsù* 音素 = hláska/fón/sound, *yīnwèi* 音位 = foném). „**Finalémý**“ jsou podle své výslovnosti rozděleny na dva typy:

- 1) **jìng yīnsù** 静音素, do angličtiny autory překládáno jako *static speech sounds*, např. [a], [i]
- 2) **dòng yīnsù** 动音素, do angličtiny autory překládáno jako *kinetic speech sounds*, např. [a'], [a'']

První, „statický“ typ jsou jednoduché samohlásky. Pod druhý, „kinetický“ typ finalémů spadají jednak klesavé dvojhlásky, např. /a'/, jednak spojení vokálu s nosovou terminálou, např. /a''/. Jak „statický“, tak i „kinetický“ typ představují jediný „finalém“, resp. jedinou fonologickou jednotku. Naproti tomu stoupavé dvojhlásky, např. /ia/, představují spojení dvou „finalémů“ /i/ + /a/, resp. dvou „statických yīnsù“. Složené finály jako /ua'/, /ua''/ jsou také spojením dvou „finalémů“, resp. jednoho „statického yīnsù“ a jednoho „kinetického yīnsù“, tedy /u/ + /a'/, resp. /u/ + /a''/.

Přijetím „kinetického *yīnsù*“ jako jediné fonologické jednotky autoři navazují na Shi Cunzhiho 1957 (viz výše). Argumentují mj. tím, že **terminála** (jak vokalizká, tak nosová) má oslabenou artikulaci, naznačuje pouze *směr* artikulačního pohybu a „ve skutečnosti vůbec není plnou artikulační jednotkou“. Podotkneme, že tento argument je zcela na místě, a že procvičování neplnohodnotné artikulace terminál by rozhodně mělo patřit do výuky čínské výslovnosti. Stojí za povšimnutí, že s obdobným řešením přišli již o třicet let dříve Dragunov & Dragunova 1955: „finalémy“ jsou velmi podobné fonologickým subfinalám Dragunovových. Nevíme ovšem, zda You et al. z Dragunovových čerpali (každopádně je necitují).

You Rujie et al. dále zdůrazňují (str. 330), že přijetím „finalémů“ se výrazně zjednoduší **problém s alofonickými variacemi samohlásek** (v čínské slabice totiž dochází k asimilaci hlásek především uvnitř základu slabiky, subfinaly, tj. uvnitř „kinetického *yīnsù*“). Pripomínají, že zatímco analýzy pracující se samohláskovými fonémy musí komplikovaně objasňovat vznik dlouhé řady alofonů pro několik málo samohláskových fonémů (např. Fu Maoji 1956 má pro svých 5 vokalizkých fonémů 17 alofonů), tak u předkládané analýzy se problém vyřeší v rámci 18 „finalémů“ (8 *jīng yīnsù*, 10 *dòng yīnsù*). I tento argument má nepopiratelnou váhu. Je však třeba připomenout, že k řešení jim zůstávají alofonické variace vysokých samohlásek /i/, /u/, /y/ v roli centrály oproti roli mediály.⁶

Analýzu, kterou představili You et al., podporuje i Li Yanrui 1984; pokládá ji za velmi vhodnou pro čínštinu. Odvolává se přitom na Chaŕv článek z r. 1934, který se zastává možné rozmanitosti fonologických přístupů podle jejich účelu. Li píše: „Ustavení fonémů *pŭtōnghuà* na základě systému iniciála – finála – tón odpovídá tradičnímu úzu ve fonologické analýze čínštiny; fonologický systém se tak stává poměrně jednoduchý. Takový pohled má své výhody i v procesu výuky výslovnosti *pŭtōnghuà*. Mělo by mu být dovoleno existovat“. Li tím evidentně myslí „existovat paralelně se „západním“ typem analýzy čínštiny“. Ten má samozřejmě také svoje opodstatnění, připomíná Li – bylo jej využito např. při tvorbě abecedy pinyin.

8 Moderní nelineární model: Onset-Rime

Jak jsem ukázali, v čínské lingvistice má hierarchický pohled na slabiku hluboké kořeny. Západními lingvisty však nebyl v popisu čínské slabiky po dlouhou dobu vesměs uplatňován (pokud se autoři přímo nehlásili k tradičnímu čínskému modelu – jako např. Dragunovovi). Teprve s příchodem **nelineárních fonologických analýz** na přelomu 70. a 80. let 20. stol. se zájem západních lingvistů obrátil k fonologické reprezentaci čínské slabiky v novém rámci. Jejich modely se snaží popsat **vnitřní strukturu slabiky**, tj. osvětlit způsob, jakým se hlásky sdružují v subsylabické

⁶ Daná analýza totiž centrálu a mediálu v principu nerozlišuje. Tři vysoké centrály /i/, /u/, /y/ (nenásledované terminálou) jsou pro ni týmiž „finalémy“ jako tři mediály /i/, /u/, /y/. Na-příklad samohláska **u** ve slabice /**ku**/ je „finalémem“ /u/, ve slabice /**kua**/ je taktéž „finalémem“ /u/ (obdobně tomu bylo v systému *Zhuyin zimü*; značka **×** mohla představovat jak centrálu **u**, tak mediálu **u**: **ㄅ** **×** = /**ku**/, **ㄅ** **×** **ㄩ** = /**kua**/). Problém je však v tom, že fonetická realizace vysoké samohlásky ve funkci centrály se významně liší od její realizace ve funkci mediály. Touto otázkou se článek nezabývá, což mu lze případně vytknout.

komponenty vyšších úrovní, a jaké jsou hierarchické vztahy mezi nimi. Zajímají se též o **obligatornost / fakultativnost** komponentů. Model čínské slabiky se přitom snaží budovat ve světle moderní teorie slabiky, která usiluje o postižení jazykových univerzálií. Li Wen-Chao 1999:75 k tomu píše: „[téma struktury slabiky] je v posledních deseti letech předmětem vzrušených diskusí, zatímco dříve bylo zanedbáváno. Klíčovým předmětem sporů je to, zdali má být mediála přičleněna k *rime* [tj. k základu slabiky], anebo k iniciále.“

8.1 Podoba modelu

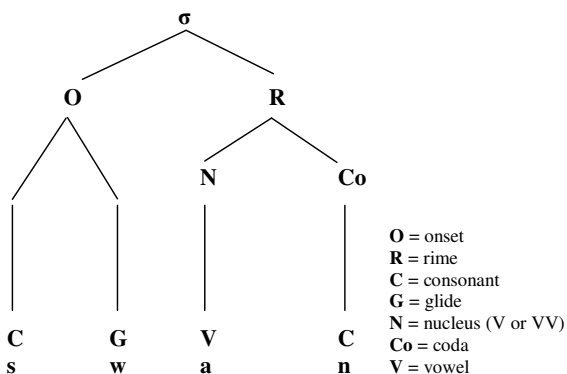
Podívejme se nyní na moderní hierarchický model čínské slabiky, který Li Wen-Chao 1999 nazývá *Onset-Rime*, a který stojí v kontrastu k tradičnímu modelu *Initial-Final* (označení přejímáme od Lia 1999:75, nepřekládáme je). Model *Onset-Rime* přijímají např. Bao 1990, 1995, 1996, Duanmu 1990, 2002, Li 1999, Lin 2007. Jeho varianty jsou graficky znázorněny v kap. 8.2, 8.3. Zásadní odlišnost od modelu tradičního tkví v tom, že v modelu *Onset-Rime* **není přítomna jednotka na úrovni finály**. Prenukleární **glida** (odpovídající mediále), se **včleňuje do prétury** (*onsetu*). Préturu tedy společně sdílí iniciální souhláska a glida (připomeňme, že v tradičním modelu iniciální souhláska obsazovala préturu samostatně, kdežto mediála patřila do finály). Ruší se tak bezvýhradná korespondence prétury s iniciálou. Zbývající část slabiky tvoří základ slabiky, *rime*. Tradiční jednotka „finála“ tedy z modelu mizí; v případě potřeby může být ovšem finála reprezentována jako sled elementů GVX, (čehož využívá např. Dunamu 2002:61 – z toho je patrné, že mu jednotka na úrovni finály poněkud „chybí“). Další odlišností je, že v modelu *Onset-Rime* lze přijmout jen klesavé diftongy; není zde prostor pro koncept stoupavých diftongů ani trifitongů.

Jako jedna z hlavních opor daného modelu je uváděna analýza řečových chyb rodilých mluvčích – při chybách bývá zaměňováno celé spojení iniciální souhláska + glida (mediála), nikoli samotná iniciála. Duanmu 1990:25 předkládá šest dalších argumentů pro včlenění glidy do prétury: např. akustický – že totiž glida, přestože je foneticky schopna účastnit se nesení tónu, takto nefunguje; tón se nakládá až na hlavní samohlásku a případné následující segmenty. Dále rýmy, jazykové hry aj. Jiní autoři však jeho argumenty vyvracejí.

8.2 Je glida samostatná hláska?

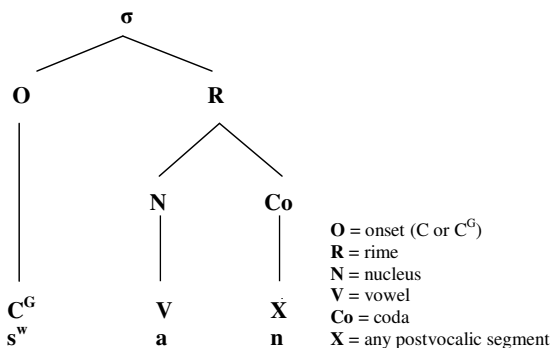
Zastánci modelu *Onset-Rime* sice jednomyslně kladou glidu do prétury, ale nejsou zajedno v tom, jestli se má glida (**G**) pokládat za samostatný zvukový segment, anebo za sekundární artikulaci k iniciální souhlásce (**C**). Podívejme se na jejich modely blíže:

- Většina autorů pokládá glidu za **samostatný segment** a přiděluje jí v prétuře (*onsetu*) samostatnou pozici. Kombinace **CG** pak vytváří souhláskovou skupinu. Takové pojetí nabízí např. Lin 2007:108:

Obr. 13: Model *Onset-Rime*, ve kterém glida má samostatnou pozici (Lin 2007:108)

- Naproti tomu Duanmu 2002:28, 80, 84 glidě upírá samostatnou pozici ve struktuře slabiky. Glidu chápe jako **sekundární artikulaci k iniciální souhlásce**. Celý zvukový útvar zapisuje jako C^G (podkladově však jako dva segmenty CG). Například slabiky *suan*, *bian*, *nüe* Duanmu transkribuje jako [s^wan], [p^jan], [n^e]. Tohoto modelu se zastává také Li 1999. Schéma slabiky lze pak znázornit takto (Li 1999:83; Wu Yuwen 1994:14):

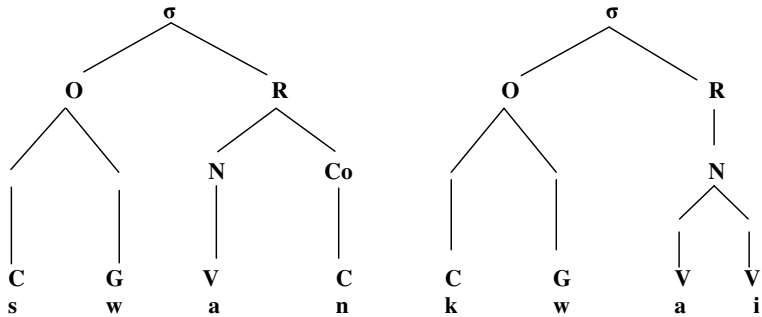
Obr. 14: Model *Onset-Rime*, ve kterém glida nemá samostatnou pozici (Li 1999:83)

Duanmu se svoje stanovisko snaží podpořit řadou argumentů fonetických i fonologických. Zdůrazňuje například, že kombinace CG se realizuje jako jediný zvuk artikulovaný naráz: např. v čínské slabice *suan* nastupuje zaokrouhlení rtů hned od začátku artikulace – na rozdíl od anglického *sway*, kde nastupuje později. Duanmu také připomíná, že přítomnost **G** neprodlužuje znatelným způsobem trvání slabiky. Pro

nazírání **CG** jako jediné fonetické hlásky tedy existují určité argumenty. Avšak z hlediska fonologie je zřejmé, že přijetím **CG** jako jednoho fonologického segmentu by značně narostl počet iniciálních konsonantů. Proti takovému řešení tedy mluví jeho neúspornost. Duanmu se dalšími kroky snaží tuto překážku odstranit. Do detailů se nebudeme pouštět, jen dodejme, že jeho řešení je poměrně neobvyklé.

8.3 Kam patří koncový element?

Další nejednota mezi analýzami se týká **koncového komponentu X**, který odpovídá **terminálu** z tradičního modelu. Připomeňme, že může být buď nosový, nebo vokalicový (např. ve slabikách /man/, /mai/). Otázkou je, které strukturní části slabiky odpovídá – zdali patří do nukleu slabiky, nebo do kody, nebo tam či tam podle svého typu. Někteří autoři **oba typy terminály** (nosovou i vokalicovou) umísťují **do kody**. Pro vokalicovou terminálu je to sice poněkud v rozporu s obecným modelem slabiky, kde koda je vždy konsonantická, ovšem čínština k takovému řešení vybízí – je to v souladu s tradičním přístupem, který mezi vokalicovou a nosovou terminálou nečinil principiální rozdíl. V těchto modelech je tedy koda identifikována s terminálou. Toto řešení přijímá např. Duanmu 2002:81. Jiné popisy řadí **nosové zakončení do kody**, kdežto **vokalické do nukleu slabiky**, kde spolu se slabičnou samohláskou vytváří klesavý diftong. Tak postupuje např. Lin 2007:66, 108, jak vidno na následujícím obr. 15. Schéma vlevo ukazuje slabiku, která je ukončena nosovkou, jež je přisouzena kodě. Schéma vpravo ukazuje slabiku s koncovým vokalickým elementem, který je včleněn do nukleu; koda zůstává neobsazena, proto se ve schématu ani neobjevuje:

Obr. 15: Model slabiky, který umísťuje koncovou nosovku do kody, kdežto koncový vokalicový element do nukleu slabiky (dle Lin 2007:108)

V modelu, který přijímá Lin, se **ruší korespondence mezi kodou a terminálou**. Tím, že se nosovému a vokalicovému zakončení přisoudí odlišné strukturní vlastnosti, je znemožněna existence terminály jako fonologické jednotky. Také se **ruší korespondence mezi nukleem a centrálou**: nukleus může být tvořen buď samotnou centrálou, anebo klesavým diftongem, tj. spojením centrály s vokalicovou terminálou.

Někteří zastánci modelu *Onset-Rime* v nukleu připouštějí nejen samohlásku, ale i **slabičnou souhlásku** (týká se to sedmi slabik, zapisovaných v pinyinu jako *zi, ci, si, zhi, chi, shi, ri*). Tak postupují např. Lin 2007:169 nebo Duanmu 2002:36. V takové analýze není samohláska povinnou složkou čínské slabiky.⁷

9 Porovnání modelů

Srovnáme-li výše uvedené analýzy, pozorujeme následující shody a rozdíly:

- Bez ohledu na svá teoretická východiska se drtivá většina autorů shoduje na tom, že čínská slabika je podkladově tvořena čtyřmi pozicemi. Tyto pozice odpovídají **čtyřem strukturním komponentům na úrovni hlásek**, z nichž každý má ve slabice odlišnou funkci. Jsou to konkrétně: **1.** iniciální souhláska, **2.** neslabičná samohláska, realizovaná jako glida, **3.** hlavní samohláska, **4.** koncový element. Tyto čtyři komponenty jsou běžně označovány jako **C, G, V, X**. Mnohdy (ač ne vždy) bývají ztotožňovány se čtyřmi tradičními komponenty čínské slabiky: **iniciála – mediála – centrála – terminála**. Korespondence mezi **C, G, V, X** a tradičními komponenty v některých modelech nefunguje, nicméně shodu na počtu komponentů a jejich charakteru lze prohlásit za **téměř univerzální** pro všechny pohledy na čínskou slabiku.
- Drtivá většina analýz přijímá princip, že v jedné pozici smí být **maximálně jedna hláska**. Zvláštním případem je tzv. sufix **-r**, který se může objevit na konci slabiky, např. ve slabikách *banr, gair* (tzv. „erizované slabiky“), a de facto nahrazuje terminálu. Tato situace bývá řešena různě.
- Souhlas panuje v tom, že v roli jednotlivých komponentů **C, G, V, X** se smí objevit **přesně vymezený inventář hlásek**. Ovšem názory na konkrétní inventáře, a také na obligatornost komponentů, resp. v kterém z inventářů se smí objevit nula, jsou u různých autorů různé.
- Odlišné jsou názory na **postavení mediály (G)** ve struktuře slabiky. Ty se promítají do dvou typů modelů: tradičního *Initial-Final* a moderního *Onset-Rime*.
- Všechny modely přijímají subsylabický komponent, který je tvořený spojením hlavní samohlásky a koncového elementu. V současných modelech se nazývá **rime / rhyme (VX)**, v tradičním modelu **subfinála**, ve středověké čínské fonologii **yùn**. Všechny modely dále přijímají **klesavé diftongy**, které odpovídají tomuto **rime / subfinále / yùn**. Jednotka **rime** je všeobecně uznávána jako doména důležitých fonologických i fonetických procesů.
- Různí se názory na to, zdali je **samohláska povinnou složkou** čínské slabiky – některé modely počítají se slabičnými souhláskami, některé nikoli.

Představili jsme dva principiálně odlišné pohledy na čínskou slabiku – tradiční model *Initial-Final*, a moderní model *Onset-Rime*. Každý z nich má své argumenty

⁷ Přijetí slabičných souhlásek ovšem není specialitou modelů *Onset-Rime* – setkáme se s ním i u některých autorů pracujících s modelem tradičním (Dragunov & Dragunova 1955).

a své přednosti, které je třeba posuzovat v závislosti na účelu analýzy. Nás nyní zajímá to, který se jeví jako vhodnější pro výuku čínské výslovnosti.

10 Výhody tradičního modelu pro výuku

Pinyin, potažmo i jazykové učebnice publikované v ČLR (a nejen tam), přijímají tradiční model slabiky. V realitě asi sotva hrozí, že by byl ve výuce čínštiny opuštěn pinyin jakožto její hlavní nástroj, a byl nahrazen přístupem založeným na modelu *Onset-Rime*. Nicméně nezaškodí, když zrekapitulujeme výhody modelu *Initial-Final* pro výuku. Tento model přijímá jednotku finála (zatímco model *Onset-Rime* s ní nepracuje). Tradiční jednotka finála má četné výhody:

- Umožňuje přijetí konceptu **stoupavých diftongů a triftongů**. Ty jsou – minimálně v pedagogické praxi – velmi užitečné. V modelech *Onset-Rime* je místo pouze pro klesavé diftongy.
- Finála (včetně svých složek) představuje doménu (*domain*), v jejímž rámci je možný transparentní, dobře pochopitelný **výklad rozličných fonetických a fonologických procesů** probíhajících v čínské slabice (např. znatelná je asimilace centrály k terminále, jako *ban* → [ban], *bang* → [baŋ] apod., zatímco asimilace centrály k mediále není výrazná). Zlikvidováním jednotky na úrovni finály však daná doména mizí. Je pak nutno pracovat buď s menší doménou – slabičným základem, *rime*, anebo rovnou s doménou celé slabiky. To je méně přehledné a efektivní.
- Lze pracovat s **tradičními kategoriemi finál *si hū***. Ty umožňují přehledně zmapovat kombinatoriku iniciálních konsonantů s finálami. Tato kombinatorika má své diachronní zdroje a je výrazně pravidelná: její vzorec je narysován právě kategoriemi *si hū*. Například iniciály **z, c, s** se nemohou pojit s finálami typů *qíhī hū* a *cuōkōu hū*, iniciály **j, q, x** se naopak nemohou pojit s finálami typu *kāikōu hū* a *hékōu hū*, takže obě řady jsou v komplementární distribuci. Tímto způsobem lze získat představu o komplementární distribuci rozličných řad iniciálních souhlásek, přehled o inventáři čínských slabik a postihnout logiku absencí v tomto inventáři. Modely *Onset-Rime* takovýto nástroj nemají.
- Kategorie finál *si hū* se odvíjejí od prvního elementu finály (ať už je jím mediála, nebo centrála). Umožňují tak **zobecnit modifikace výslovnosti iniciálních souhlásek** v závislosti na prvním elementu finály. Například lze říci: „před finálami typu *hékōu hū* a *cuōkōu hū* [které začínají na zaokrouhlenou samohlásku] dochází k labializaci iniciální souhlásky“ (např. *suān* [sʷan] oproti *sān* [san]). Nebo: „Povaha aspirace u čínských souhlásek je ovlivňována kategorií *hū*, k níž patří následující finála.“ (např. aspirační šum u souhlásky /tʰ/ má znatelně jinou povahu ve slabikách *tā* [tʰa:] a *tí* [tʰi:]; viz Tříšková 2014).

Hlavní myšlenka, kterou chceme naznačit, je tato: případné odvržení modelu *Initial-Final* v oblasti výuky výslovnosti by mělo problematické důsledky, které by musely být zváženy.

11 Závěr

Rozbor struktury čínské slabiky se sice může jevit jako značně abstraktní a odtažitě téma, avšak ve skutečnosti hlubší znalost stavby slabiky přináší užitečné výhody, mimo jiné ve výuce čínské výslovnosti. Umožňuje například hlouběji pochopit fonetickou tvářnost jednotlivých funkčních komponentů slabiky. Připomeňme například (kap. 6.3): centrála /i/ se realizuje jako vysoké napjaté [i] (např. v *lin* [lin]), mediála /i/ se realizuje jako aproximanta [j] (např. v *lie* [lje]), a terminála /i/ se realizuje jako nenapjaté, centralizované [ɨ] (např. v *lai* [lai]). Tento moment je pro výuku výslovnosti velmi důležitý, protože studenti se často mylně domnívají, že „to, co se píše stejným písmenem, se i stejně vyslovuje“. Tím pádem si např. neuvědomují zásadní rozdíl ve výslovnosti klesavých (-ai) a stoupavých (-ia) diftongů. Při nerespektování specifických vlastností mediál u studenta hrozí „roztržení“ slabiky na dvě: *lie* → *[li. je]. Při nerespektování specifických vlastností vokálních terminál zase hrozí jejich nepřirozená, příliš napjatá výslovnost: *mai* → *[maj]. Analogicky též hrozí napjatá, „přeartikulovaná“ výslovnost nosových terminál s nepatřičnou explozí na konci: *mang* → *[mank]. Dalším okruhem, kde je znalost struktury slabiky užitečná, je pochopení asimilačních procesů, které probíhají uvnitř maximálně těsného spojení centrály a terminály (tj. uvnitř subfinály): *ban* → [pan], případně [pā]; *ban* → [paŋ], případně [pā]. Z těchto důvodů se přimlouváme, aby byl do výuky čínské výslovnosti standardně začleněn nejen teoretický výklad struktury slabiky přijímaný v pinyinu (obr. 5), ale i jeho praktická aplikace do procvičování výslovnosti. Je přitom samozřejmě na místě studentům připomenout, že existují i jiné možné analýzy než je přístup pinyinu.

Literatura

- BLEVINS, Juliette: The syllable in phonological theory. In: John Goldsmith ed. *The Handbook of Phonological Theory*. Cambridge (Mass.), Oxford 1995, ss. 206–244.
- CLARK, John – YALLOP, Colin: *An Introduction to Phonetics and Phonology / Yuyinxue yu yinxue rumen*. Beijing 2000. Čínské vydání publikace Clark a Yallop: *An Introduction to Phonetics and Phonology*. Oxford 1990, 1995.
- DRAGUNOV, Alexandr Alexandrovič – DRAGUNOVA, Jekatěrina Nikolajevna: Struktura sloga v kitajském nacional'nom jazyke. In: *Sovetskoje vostokovedeni-je* 1. Moskva 1955, ss. 57–74. Čínská verze viz Long Guofu.
- DUANMU San: *The Phonology of Standard Chinese*. Oxford 2002.
- DUANMU San: *Syllable Structure – the Limits of Variation*. Oxford 2009.
- DUBĚDA, Tomáš: *Jazyky a jejich zvuky. Univerzálie a typologie ve fonetice a fonologii*. Praha 2005.
- FU Maoji: Beijinghua de yinwei he pinyin zimu [fonémy pekingštiny a písmena pinyinu]. *Zhongguo yuwen* 1956, č. 5, ss. 3–12.

- HALLIDAY, Michael A. K.: A systemic interpretation of Peking syllables. In: Jonathan Webster ed. *Studies in Chinese Language. The Collected Works of M. A. K. Halliday*, Vol. 8. London 2005. ss. 294–320.
- HARTMAN, Lawton: The segmental phonemes of the Peiping dialect. *Language* 1944, 1, ss. 28–42.
- HOCKETT, Charles Francis: Peiping phonology. *Journal of the American Oriental Society* 1947, 4, ss. 253–267.
- HUANG Borong – Liao Xudong: *Xiandai hanyu* [současná čínština] I.–III. Beijing 2002.
- HSÜEH, Frank [Xue Fengsheng]: *Beijing yinxi jixi* [fonologický systém pekingštiny]. Beijing 1986.
- CHAO Yuen-Ren: The non-uniqueness of phonemic solutions of phonetic systems. *Bulletin of the Institute of History and Philology, Academia Sinica* 1934, 4, ss. 363–397.
- CHAO Yuen-Ren: *Mandarin Primer*. Cambridge (Mass.) 1948.
- CHAO Yuen-Ren: *A Grammar of Spoken Chinese*. Berkeley 1968.
- CHENG Chin-Chuan [Zheng Jinquan]: *A Synchronic Phonology of Mandarin Chinese*. The Hague 1973.
- CHENG, Robert L. [Zheng Liangwei]: Mandarin phonological structure. *Journal of Linguistics* 1966, 2, ss. 135–138.
- KASEVIČ, Vadim B.: *Fonologičeskije problemy obščego i vostočnogo jazykoznanija*. Moskva 1983.
- KASEVICH, V. B. – Speshnev, N. A.: Zero in phonological description: Chinese and Burmese. *Word* 1970, 3, ss. 362–372. Přetištěno In: N. A. Spěšnëv: *Kitajskaja filologija. Izbrannyje stati*. Sankt Peterburg 2006, ss. 52–59.
- KRATOCHVIL, Paul: *The Chinese Language Today*. London 1968.
- LI Wen-Chao: *A Diachronically Motivated Segmental Phonology of Mandarin Chinese*. New York 1999.
- LI Yanrui: Putonghua yinwei yanjiu shuping [komentář k výzkumu fonémů standardní čínštiny]. *Zhongguo yuwen* 1984, 4, ss. 254–260.
- LIN Tao – WANG Lijia: *Yuyinxue jiaocheng* [kurs fonetiky]. Beijing 2003.
- LIN Yen-Hwei: *The Sounds of Chinese*. Cambridge 2007.
- LONG Guofu – Long Guowa [Dragunov – Dragunova]: Hanyu putonghua yinjie de jieou [struktura slabiky ve standardní čínštině]. *Zhongguo yuwen* 1958, 11, ss. 513–521.
- NORMAN, Jerry: *Chinese*. Cambridge 1988.
- OHNESORG, Karel – Švarný, Oldřich: *Études expérimentales des articulations Chinoises*. Rozpravy Československé akademie věd 1955, sešit 5. Praha 1955.
- PALKOVÁ, Zdena: *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha 1994.
- SEHNAL, David: Čínské znakové písmo, jeho povaha a vývoj. In: Černá, Z. a O. Lomová (eds.): *Z myšlenek a představ Žluté země*. Brno 2002, ss. 13–30.

- SHI Cunzhi: Beijinghua yinwei wenti shangque [diskuse o otázce fonémů pekingštiny]. *Zhongguo yuwen* 1957, 2, ss. 9–15.
- SPĚŠNĚV, Nikolaj Alexejevič: *Fonetika kitajského jazyka*. Leningrad 1980. 1. vyd. 1972.
- SPĚŠNĚV, Nikolaj Alexejevič: *Vvedenie v kitajskij jazyk: fonetika i razgovornyj jazyk*. Sankt Peterburg 2003.
- SPĚŠNĚV, Nikolaj Alexejevič: *Kitajskaja filologija. Izbrannye stati*. Sankt Peterburg 2006.
- ŠVARNÝ, Oldřich – Zvelebil, Kamil: Some remarks on the articulation of the ‘cerebral’ consonants in Indian languages, especially Tamil. *Archiv Orientální* 1955 (23), 3, ss. 374–434.
- ŠVARNÝ, Oldřich: The functioning of the prosodic features in Chinese (Pekinese). *Archiv Orientální* 1991 (59), 2, ss. 208–216.
- ŠVARNÝ, Oldřich: Prosodic features in Chinese (Pekinese): prosodic transcription and statistical tables. *Archiv Orientální* 1991 (59), 3, ss. 208–216.
- TŘÍSKOVÁ, Hana: The sounds of Chinese and how to teach them. Recenzní článek na Yen-Hwei Lin, *The Sounds of Chinese*. Cambridge 2008. *Archiv Orientální* 2008 (76), 4, ss. 509–543.
- TŘÍSKOVÁ, Hana: The structure of the Mandarin syllable: why, when and how to teach it. *Archiv Orientální* 2011 (79), 1, ss. 99–134.
- TŘÍSKOVÁ, Hana: *Segmentální struktura čínské slabiky*. Praha 2012.
- TŘÍSKOVÁ, Hana: Aspirované souhlásky v čínštině a v angličtině. *Časopis pro moderní filologii* 2014 (96), 2, ss. 196–218.
- XU Shirong. Beijing yuyin yinwei jian shu. [stručný popis fonémů pekingštiny]. *Yuwen xuexi* 1957, 8, ss. 22–24.
- XU Shirong: *Putonghua yuyin jianghua* [rozprava o výslovnosti standardní čínštiny]. Beijing 1958.
- ZHOU Youguang: *Hanyu pinyin fang'an jichu zhishi* [základní vědomosti o pinyinu]. Beijing 1996.
- ZHOU Youguang: *Hanyu pinyin wenhua jinliang* [pinyin jako nástroj kultury]. Beijing 2007.

Diverse views of Mandarin syllable structure

The paper deals with the structure of the Mandarin syllable. Various interpretations of its phonological make-up are introduced. The Mandarin syllable is commonly presented using the Hanyu Pinyin alphabet, whose phonological analysis of the syllable is rooted in traditional Chinese phonology (i.e. by dividing a syllable into three component parts: initial, final, and tone). However, this analysis is not the only possible one, as the same phonetic material may be phonologically interpreted in a variety of ways. For instance, the contemporary “Onset-Rime” model based on the non-linear approaches of Western phonology does not accept the traditional

'final' component at all. Another example is the old Zhuyin zimu system, which does not employ the concept of vowels and consonants, but implements different syllable components instead. The paper attempts to present manifold views on Mandarin syllable and its constituents, demonstrating that the Hanyu Pinyin analysis, which employs the "Initial-Final" model of syllables, is not 'God's truth'. However, the author confirms that when teaching Mandarin pronunciation to L2 students, Hanyu Pinyin represents the most appropriate tool.

Key Words: *standard Chinese, Mandarin, syllable, phonology, teaching Mandarin pronunciation*

Contact: PhDr. Hana Trisková, Ph.D., Orientální ústav AV ČR, Pod Vodárenskou věží 4, 108 00 Praha 8, triskova@orient.cas.cz

PROZODICKÁ TRANSKRIPCE ČINŠTINY A JEJÍ VYUŽITÍ V SOUČASNOSTI

Zuzana Pospěchová

Abstrakt: Studie se soustředí na analýzu textů audio nahrávek standardní čínštiny, přičemž klade důraz na prozodické rysy jazyka. Nástrojem pro tuto analýzu je prozodická transkripce ustanovená prof. Švarným. V první části studie se zabýváme popisem a osvětlením zákonitostí této prozodické transkripce. Druhá část se věnuje modelové analýze transkribovaných textů provedené prof. Švarným, modelové analýze současných transkribovaných textů a srovnání výsledků těchto dvou analýz. Navíc je zde zohledněno sociolingvistické hledisko, konkrétně se soustředíme na věk a pohlaví mluvčích, a zkoumáme, zda mají tyto dva faktory vliv na prozodickou realizaci řeči.

Klíčová slova: prozodická transkripce, prozodická rovina, prominence slabik, lineární struktura, pohlaví a věk mluvčích

Úvod

Zde předložená studie se zabývá analýzou textu audio nahrávek současné hovorové čínštiny, přičemž se soustředí na prozodickou rovinu jazyka. Snaží se jednak podrobně popsat vzorek současné nahrávky rodilých mluvčích a jednak komparovat tento vzorek se vzorkem nahrávky prof. PhDr. Oldřicha Švarného, CSc. z devadesátých let. Všechny zkoumané nahrávky jsou z audio podoby přepsány pomocí prozodické transkripce, která byla ustanovena právě O. Švarným, a ve svém bádání rovněž vycházíme z jím stanovené metodologie, která funguje jako teoretická základna celého výzkumu.

Novum, se kterým ve výzkumu zaměřeném na současnou hovorovou čínštinu pracujeme, tkví v tom, že Švarného metodologie je obohacena o sociolingvistický aspekt, konkrétně o aspekt věku a pohlaví mluvčích a zkoumání vlivu těchto dvou faktorů na prozodické rysy jazyka, tedy konkrétně na prozodickou realizaci vět.

Studie se nicméně zatím nepokouší shrnovat či jinak prezentovat výsledky výše uvedeného výzkumu, protože ten je ve fázi rozpracování. Pro tento výzkum byly během čtyřměsíčního pobytu v Pekingu¹ pořízeny nahrávky² více než sta rodilých mluvčích, které tvoří základ celého korpusu, a jejichž data jsou v současné době ana-

¹ Tento výzkumný pobyt byl umožněn díky účelové podpoře na specifický vysokoškolský výzkum udělené roku 2013 Univerzitě Palackého v Olomouci Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy (FF_2013_067).

² Za účelem zachování přirozenosti a zejména autentičnosti projevu byly nahrávky pořízeny v přirozeném prostředí mluvčích. Část potenciálně vhodných respondentů byla náhodně oslovena, část byla získána na základě metody sněhové koule.

lyzována právě tak, jak je popisováno v této studii. Cílem článku je tedy připomenout a vyzdvihnout celkový přínos prof. Oldřicha Švarného v oblasti prozodie, který má v moderní lingvistice stále co říci. Zde je jeho metoda použita právě s přihlédnutím k sociolingvistickým aspektům a jejich předpokládanému vlivu na prozodickou realizaci řeči. Dále se text pokouší komparovat výsledky analýzy nahrávky z devadesátých let provedené Švarným s výsledky analýzy nahrávky současné.

Prozodická transkripce

Prozodickou transkripci čínštiny vyvíjel a zdokonaloval O. Švarný více než tři desetiletí. Snažil se v ní o zachycení prozodických rysů čínštiny, a to zejména přízvukové (tónové) prominence a členění řeči pomocí předělů různého řádu. Věty se v čínštině člení na kóla, mezi kterými je pauza trvající přibližně 3/4 vteřiny. Hranice kól se kromě hranic vět v souvětích většinou objevují po preverbálních jmenných členech, po vazbách prepozičních sloves s předmětem, mezi jmennými členy výřtů nebo zřídka mezi predikativem a postverbálními jmennými členy. Kóla, která jsou delší než jedna slabika, se dále mohou rozpadat na menší jednotky – segmenty neboli přízvukové takty.³ Přízvukové prominence se v čínštině z akustického hlediska projevují výškou nebo délkou slabiky, případně kombinací obou těchto charakteristik.⁴ V proudu mluvené řeči se tóny nevyskytují ve své původní podobě, ale při jejich realizaci dochází k četným modifikacím a jsou oslabovány nebo naopak zdůrazňovány.⁵

Jako základ prozodické transkripce je použit pinyin, čínská fonetická abeceda založená na latině. K tomuto základnímu zápisu vět v pinyinu jsou pak dále přidávány značky, které zachycují jednak především „plasticitu textu“ – tj. míru plnosti tónu slabik, jednak lineární členění textu. Na základě výše zmíněné analýzy velkého množství nahrávek a jejich strojového zpracování ustavil Švarný systém tzv. sedmi stupňů prominence:⁶

1. zdůrazněně tónické (vždy iktové) – tečka pod hlavním vokálem slabiky
2. plně tónické iktové – tónová značka nad hlavním vokálem slabiky
3. plně tónické neiktové – tónová značka nad hlavním vokálem slabiky
4. oslabeně tónické iktové – číselné indexy ^{1,2,3,4}
5. oslabeně tónické neiktové – číselné indexy ^{1,2,3,4} v kroužku⁷
6. atónické neutralizované (mohou být vysloveny tónicky, ale v dané větě je jejich tón neutralizován) – bez označení
7. atónické atónové (jsou vždy bez tónu) – bez označení

³ Sestupné či vzestupné sledy dvou a více slabik s iktem nebo jednotlivé iktové slabiky. Mohou stát samostatně, nebo se navzájem spojuvat ve sledy složitější. Švarný, 1998, ss. 23–24.

⁴ Švarný, 1998, ss. 55–56.

⁵ Tamtéž, 1998, ss. 24–25.

⁶ Tamtéž, 1998, s. 25.

⁷ Nijak neoznačené slabiky na začátku segmentu Švarný automaticky považuje za slabiky oslabeně tónické neiktové a v těchto případech od značení číselnými indexy v kroužku upouští.

Pro sledy dvou, tří a čtyř slabik, jež jsou sice rytmicky rozlišeny, ale ne do té míry, aby mohly být označeny rozdílným stupněm prominence, stanovuje tzv. akronymické pravidlo. Díky tomuto pravidlu se Švarný zbavuje nutnosti dalšího grafického rozlišení těchto slabik. Dle něj je v dvojslabičných segmentech iktová slabika druhá, v troj- a čtyřslabičných segmentech slabiky poslední a první, přičemž nejslabší je slabika druhá.⁸

Co se týká grafického značení členění řeči, slabiky patřící do jednoho segmentu spojuje obloučkem mezi nimi. K naznačení hranic kól tam, kde se dle pravopisných pravidel píše čárka, je použita běžná interpunkce. V případech, kdy se hranice kól objevují tam, kde se dle našich pravidel čárka nepíše, je k jejich označení použito svislé kolmičky.⁹ Grafické značení muselo být do textu psaném na stroji ručně připisováno, což je samozřejmě v dnešní době počítačů překonané. Zápis transkripce tak doznal následujících změn v grafické úpravě: Zdůrazněné tónické slabiky namísto tečkou pod hlavním vokálem značíme tučným zvýrazněním a červenou barvou písma celé slabiky, oslabené tónické neiktové slabiky namísto číselného indexu v kroužku značíme číslem v dolním indexu. Místo obloučků spojujících slabiky segmentu je použit spojovník a místo kolmiček pro značení hranic kól běžná interpunkční čárka. Pro ilustraci uvádíme srovnání ukázky textu¹⁰ v původní grafické podobě a v současné podobě:

d/1.wo³men¹ d¹ jié¹ke¹ lǎoshī¹ | méi¹ hēgo zhōngguo huángjiǔ. 2.ta méi¹
zuògo zhè¹yang¹ d¹ shì. 3.māma méi¹ mǎigo zhè¹zhong¹ dōng¹xī, bù¹zhidào¹ |
yīnggai dao¹ nǎr¹qu mǎi.

d/1. wo³men-d¹ jié¹ke-lǎoshī, méi¹-hēgo zhōngguo-huángjiǔ. 2. ta méi-
zuògo zhè-yang-d¹-shì. 3. māma méi¹-mǎigo zhè-zhong-dong¹-xi, bù-zhidào,
yīnggai dao-nǎr-qu mǎi.

Ukázka textu v prozodické transkripci je slovy velice jednoduše popsitelná takto: První věta se skládá ze dvou kól, přičemž první i druhý kólon se skládají ze dvou segmentů. Druhá věta se skládá z jednoho kóla o třech segmentech. Třetí věta se skládá ze tří kól, kde první kólon obsahuje tři segmenty, druhý kólon jeden segment a třetí kólon tři segmenty. V prvním kólu první věty je zdůrazněné tónická slabika **jié**, plně tónické slabiky **lǎo** a **shī** (dle akronymického pravidla je ve druhém segmentu kromě iktové slabiky **jié** iktová slabika **shī**), oslabené tónická iktová slabika **wo³** a atónické slabiky **men**, **d** a **ke**, kde slabiky **men** a **ke** jsou slabiky neutralizované a slabika **d** atónová. V druhém kólu první věty je zdůrazněné tónická slabika **méi**, plně tónické slabiky **hē**, **zhōng**, **huáng** a **jiǔ** (dle akronymického pravidla jsou ve druhém segmentu iktovými slabikami slabiky **zhōng** a **jiǔ**) a atónické slabiky **go** a **guo**, kde **guo** je neutralizovaná slabika a **go** atónová. Ve druhé větě je zdůrazněné tónická

⁸ Švarný, 1998, ss. 26–27.

⁹ Tamtéž, 1998, ss. 24–25.

¹⁰ Švarný, 1991, s. 92.

slabika **měi**, plně tónické slabiky zuò, zhè a shì, kde zhè a shì jsou slabikami iktovými a zuò slabikou neiktovou. Dále oslabeně tónická neiktová slabika ta a atónické slabiky go, yang a d, kde yang je neutralizovaná slabika a go a d slabiky atónické. V prvním kólu třetí věty je zdůrazněně tónická slabika **měi**, plně tónické slabiky mā, māi a zhè (pouze māi je slabikou neiktovou). Oslabeně tónická iktová slabika dong¹ a atónické slabiky ma, go, zhong a xi, kde ma, zhong a xi jsou slabikami neutralizovanými a slabika go atónická. V druhém kólu třetí věty jsou dvě plně tónické iktové slabiky bù a dào a slabika atónická neutralizovaná zhi. Ve třetím kólu třetí věty je zdůrazněně tónická slabika **nār**, plně tónické slabiky yīng a māi, oslabeně tónická neiktová slabika dao a atónické neutralizované slabiky gai a qu.

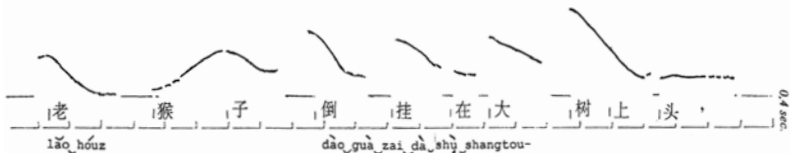
Potvrzení na zvukové vlně

Švarný použil také strojového zpracování nahrávek řeči, čímž potvrdil adekvátnost své prozodické transkripce. Záznamy pořídil za pomoci metod experimentální fonetiky ve fonetické laboratoři Univerzity v Berkeley na přelomu šedesátých a sedmdesátých let minulého století. Získal grafy průběhu hlasivkového tónu F₀, díky kterým je možné sledovat změny průběhu čtyř tónů i atónických slabik. Výsledky strojového zpracování prezentoval v prvním dílu *Učebního slovníku jazyka čínského*. Po návratu z USA poté pomocí srovnání objektivních záznamů pořízených v laboratoři a vlastního sluchového dojmu zpracoval zásady prozodické transkripce.¹¹ Prozodické charakteristiky tónů jsou tyto:¹²

1. tón: rovný ve vysoké poloze
2. tón: stoupavý
3. tón: hluboký
4. tón: klesající

Níže je přiložena také ukázka získaných grafů,¹³ na kterých je možno prozodické rysy sledovat. Jedná se o graf ukázky bajky, která je nahrána přirozeným tempem řeči.

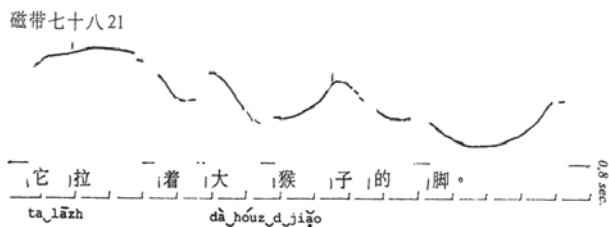
磁带七十八 20

¹¹ Třísková, 2011, ss. 41.

¹² Švarný, Uher, 2001, ss. 38

¹³ Švarný, 1998, lxiii – grafy 34.

Z grafu lze vyčíst, že realizace slabik jednotlivých prominencí se jednoznačně liší. Čím více jsou slabiky prominentnější, tím je jejich realizace výraznější co do délky či výšky, popř. obou těchto charakteristik. Stejně tak je zde možné sledovat také členění na jednotlivé segmenty.

Informantkou, se kterou O. Švarný dlouhodobě spolupracoval, byla Tchang Jün-ling Rusková. Tato rodilá mluvčí spolupracovala rovněž na Švarného nahrávce, jejíž analýzu zde budeme komparovat s analýzou současné nahrávky.

Metodologie analýzy

Švarný na náhodně vybraném vzorku prozodicky transkribovaného textu předkládá analýzu prozodických rysů současné hovorové čínštiny.¹⁴ Konkrétně se zabývá průměrnou délkou kól a segmentů, množstvím jednoiktových, dvojiktových a víceiktových segmentů, množstvím různě prominentních slabik a množstvím různých typů rytů.

Jím vybraný vzorek textu má rozsah 640 slabik obsažených v 48 větách¹⁵. Švarný se tedy zaměřuje na kóla a jejich průměrnou délku, která zde osciluje mezi 6 – 7 slabikami (přesně 6,15 slabiky). Analogicky jako u kól se zabývá zkoumáním délky segmentů, přičemž zdůrazňuje, že tato délka je variabilní a závisí na tempu řeči. Průměrná délka segmentů kolísá mezi 2,5–4,5 slabiky (přesně 3,03 slabiky). Při pomalejším tempu řeči převažují spíše segmenty s jednou iktovou slabikou nad segmenty s více iktovými slabikami a naopak. Zkoumá množství jedno-, dvoj- a trojiktových segmentů a především jejich rytmus akronymický,¹⁶ ascendentní, descendentní.

Postup při transkribování

Jelikož O. Švarný metodám a postupu prozodické transkripce vyučoval svého žáka, Davida Uhra, ve spolupráci s nímž byl zde v analýze užítý vzorek textu transkribován, je zde záruka kontinuity bádání.

¹⁴ Švarný, 1993, ss. 22–61; upravená a doplněná verze Švarný, 1998, ss. 23–61..

¹⁵ Užívá vět z učebnice *Gramatika hovorové čínštiny v příkladech 1a* / *Gramatika hovorové čínštiny v příkladech 1 a*.

¹⁶ V troj- a čtyřslabičných segmentech je iktová slabika poslední a slabika první, přičemž nejslabší je slabika druhá.

Postup při transkribování textu je následující: dle nahrávky analyzujeme každou větu samostatně. Nejprve větu rozčleníme na jednotlivá kóla a ty poté na jednotlivé segmenty. Dále v segmentech hledáme prozodické vrcholy, tj. slabiky s nejvýraznější prominencí. Poté doplníme další méně výrazné prominence. Nakonec zvážíme, zda je realizace některé z plně tónických slabik v kontrastu s ostatními výraznější, pokud ano, označíme ji jako slabiku zdůrazněně tónickou. Tak postihneme celou plasticitu segmentů jako nositelů hlavních rytmických charakteristik čínštiny. Jelikož k obsáhnutí všech rozdílů v členění a prominenci je potřeba každou větu nahrávky poslouchat několikrát, jedná se o proces poměrně časově náročný; analýza jedné minuty nahrávky trvá přibližně jednu hodinu.

Ve sporných případech je použit počítačový software Praat, který vytvoří graf zvukové vlny. Milroy a Gordon podotýkají, že poslechová metoda je oproti přístrojové metodě subjektivnější, nicméně je možné riziko subjektivity omezit tím, že bude analyzován větší počet výskytů, čímž několik „špatně“ určených výskytů ztratí váhu.¹⁷ Dalším možným způsobem omezení subjektivity je analýza stejných dat více než jedním člověkem. Obě zde uvedené možnosti omezení subjektivity jsou tedy splněny.

Kritéria pro výběr mluvčích

Protože je standardní čínština v plánu výslovnosti založena na pekingském dialektu,¹⁸ je při jejím výzkumu nutné, aby všichni mluvčí pocházeli z Pekingu, a tedy aby jejich řeč nebyla ovlivněna jiným dialektem. Pokud by ve výzkumu byli použiti mluvčí pocházející či žijící v jiných oblastech, mohlo by dojít ke znehodnocení výsledků, protože by se objevovaly např. rozdíly ve výslovnosti, v míře používání erizace či především ztráty tónu původně tónických slabik, která je pro pekingštinu společně s erizací typická.¹⁹ Proto jsou tedy pro výzkum vhodní pouze ti respondenti, kteří se v Pekingu narodili a dlouhodobě tam žijí. Ideální stav nastane, pokud i rodiče popř. partneři mluvčích pocházejí a žijí v Pekingu a nehrozí tak případná deformace mluvy respondentů vlivem jiného dialektu. Nicméně bohužel najít takové respondenty, kteří by splňovali všechna tato kritéria, je velmi obtížné, proto byli ve výzkumu akceptováni i ti mluvčí, jejichž partneři z Pekingu nepocházejí.

Vzorek textu a jeho analýza

Jako vzorek textu k analýze byla náhodně vybrána transkribovaná část E z *Učebnice čínské konverzace 2*, celkem 12,25 minut nahrávky. Jedná se o dialogický text realizovaný dvěma mluvčími. Jelikož se v širším výzkumu zabýváme aplikací Švarného metod na dialog a obohacujeme je o sociolinguistický aspekt, soustředujeme se navíc ještě na dva základní faktory – věk a pohlaví mluvčích. Předpokládáme totiž, že v prozodickém ztvárnění vět dochází ke změnám, které jsou právě na těchto dvou faktorech závislé. Jelikož věk je sociální proměnná, která umožňuje poměrně jed-

¹⁷ Milroy, Gordon, 2012, s. 153.

¹⁸ Duanmu, 2007, s. 4.

¹⁹ Chen, 1999, ss. 37–46.

noduchou klasifikaci mluvčích,²⁰ jsou tito rozděleni do kategorií právě podle věku. Jedná se o věkové kategorie založené na generačním vývoji, přičemž se toto rozčlenění opírá o přibližnou délku jedné generace, pracujeme tedy se třemi věkovými kategoriemi: 20–40 let, 41–60 let a 61–80 let. Vzorek v tomto typu sociolingvistického výzkumu nemusí být nezbytně tak velký, jako v jiných lingvistických výzkumech, např. Milroy a Gordon uvádějí, že čtyři mluvčí každé kategorie a jejich kombinace poskytnou až nadměrný objem dat a časově náročnou analýzu.²¹ Proto je zde zřejmý důvod se domnívat, že získané množství nahrávek sta mluvčích bude více než dostatečné, a proto zde bude i prostor pro případné vyřazení nahrávek méně kvalitních.

Konkrétními mluvčími našeho současného vzorku jsou muž věkové kategorie 41–60 let a žena věkové kategorie 20–40 let. Analogicky se Švarného analýzou se i zde zaměřujeme na zkoumání průměrné délky kól a segmentů, frekvenci výskytu jednoiktových, dvojiktových a víceiktových segmentů, frekvenci výskytu slabik různé prominence a frekvenci výskytu ascendentního, descendentního a akronymického rytmu.

Pro názornou ilustraci zařazujeme analýzu jedné příkladové věty.²² Tato věta je níže uvedena v čínských znacích, v čínské fonetické abecedě pinyin a v prozodické transkripci:

张老师在捷克教汉语快两年了。

(Učitel Zhang v České republice učil čínštinu skoro dva roky.)

zhāng lǎoshī zài jiēkè jiào hànyǔ kuài liǎng nián le.

zhāng-lao₃shī zai₄-jiéke jiào-hànyu₃, kuài-liǎng-nian₂-le.

Příkladová věta se skládá ze dvou kól (zhāng-lao₃shī zai₄-jiéke jiào-hànyu₃ a kuài-liǎng-nian₂-le). První kól se skládá ze tří segmentů (zhāng-lao₃shī, zai₄-jiéke a jiào-hànyu₃), druhý kól z jednoho segmentu (kuài-liǎng-nian₂-le). Ve větě jsou dvě atónické slabiky (ke, le), přičemž ke je slabika atónická neutralizovaná a le atónická atónová. Dále jsou zde čtyři oslabeně tónické neiktové slabiky (lao₃, zai₄, yu₃ a nian₂) a sedm plně tónických slabik, kde slabiky zhāng, shī, jié, hàn a liǎng jsou slabikami iktovými a slabiky jiào a kuài neiktovými. Co se týče rytmů, objevuje se v této větě rytmus descendentní (zai₄-jiéke, jiào-hànyu₃, kuài-liǎng-nian₂-le) a rytmus akronymický (zhāng-lao₃shī).

Výsledky analýzy vzorku textu

Muž střední generace 41–60 let

Ve vybraném vzorku je 550 slabik, které jsou obsaženy v 60 větách, mluvčí průměrně řekne 44,29 slabik za minutu. Celkem je zde 110 kól, jejichž průměrná délka je 5 slabik. Vzorek obsahuje 198 segmentů, jejichž průměrná délka je 2,77 slabiky.

²⁰ Tamtéž, 2012, s. 49.

²¹ Tamtéž, 2012, ss. 40–41.

²² Lekce 24D, *Učebnice čínské konverzace*.

18 segmentů je jednoslabičných /jednoiktových/ (3,27 %), 116 dvoj- a víceslabičných s jednou iktovou slabikou, 60 troj- a víceslabičných s dvěma iktovými slabikami a 4 víceslabičné se třemi iktovými slabikami. Celkem je zde tedy 67, 67 % segmentů jednoiktových, 30,30% segmentů dvojiiktových a 2,02 % segmentů víceiktových.

Celkový počet zdůrazněně tónických slabik je 20 (3,64 %), plně tónických slabik je 284 (51,64%), oslabeně tónických 71 (12,91 %) a atónických slabik je 175 (31,82 %). Redukováno je tedy celkem 45 % tónů.

Rytmu ascendentního typu je ve vzorku 50 segmentů (25,25 %), descendentního typu 75 segmentů (37,88 %), akronymického typu 55 segmentů (27,77 %) a jiného typu 18 segmentů (9,09 %).

Žena mladší generace 20–40 let

Ve vybraném vzorku je 978 slabik, které jsou obsaženy v 85 větách, mluvčí průměrně řekne 78,76 slabik za minutu. Celkem je zde 165 kól, jejichž průměrná délka je 5,93 slabiky. Vzorek obsahuje 349 segmentů, jejichž průměrná délka je 2,80 slabiky. 22 segmentů je jednoslabičných /jednoiktových/ (2,25 %), 200 dvoj- a víceslabičných s jednou iktovou slabikou, 113 troj- a víceslabičných s dvěma iktovými slabikami a 6 víceslabičných s třemi iktovými slabikami. Celkem je zde tedy 63,61 % segmentů jednoiktových, 32,38% segmentů dvojiiktových a 1,72 % segmentů víceiktových.

Celkový počet zdůrazněně tónických slabik je 38 (3,89 %), plně tónických slabik je 526 (53,78 %), oslabeně tónických 150 (15,34 %) a atónických slabik je 264 (27 %). Redukováno je tedy celkem 42 % tónů.

Rytmu ascendentního typu je ve vzorku 103 segmentů (29,51 %), descendentního typu 109 segmentů (31,23 %), akronymického typu 95 segmentů (27,22 %) a jiného typu 42 segmentů (12,03 %).

Komparace výsledků analýzy O. Švarného s výsledky současné analýzy

Mluvčí ze vzorku textu O. Švarného je jeho již v úvodu zmíněná spolupracovnice Tchang Jün-ling Rusková, tedy žena starší generace 61–80 let. Komparujeme zde tedy prozodickou realizaci tří mluvčích – dvou žen a jednoho muže, přičemž každý z nich je zástupcem jedné ze tří věkových kategorií.

Co se týče rychlosti řeči, žena starší generace řekne v průměru 58 slabik za minutu, muž střední generace řekne průměrně 44 slabik za minutu a žena mladší generace řekne průměrně 79 slabik za minutu. Je zde tedy zcela jasně vidět, že žena starší generace mluví pomaleji než žena mladší generace, ale zároveň rychleji, než muž střední generace.

Průměrná délka kól u Švarného ženy starší generace je 6,15 slabiky, průměrná délka segmentů je 3,03 slabiky. V analýze současného vzorku jsou kóla dlouhá 5 slabik u muže střední generace a 5,93 slabiky u ženy mladší generace. Segmenty jsou dlouhé 2,77 slabiky u muže střední generace a 2,80 slabiky u ženy mladší generace. U kól i u segmentů je tedy vidět tendence k jejich zkracování.

U Švarného ženy starší generace je 70,14 % segmentů jednoiktových, 27,01 % segmentů dvojiiktových a 2,84 % segmentů víceiktových. Ze srovnání s výsledky sou-

časné analýzy vyplývá, že v současném vzorku textu je menší procento segmentů jednoiktových o 2,47 % u muže střední generace a 6,53 % u ženy mladší generace a víceiktových o 0,82 % u muže střední generace a 1,12 % u ženy mladší generace, ale proti tomu vyšší procento segmentů dvojiiktových o 3,29 % u muže střední generace a 5,37 % u ženy mladší generace. Zdá se tedy, že nejmarkantnější rozdíl je mezi oběma ženami. U ženy mladší generace se objevuje menší procento segmentů jednoiktových a víceiktových, kdežto výrazně vyšší procento segmentů dvojiiktových. Toto může být způsobeno rozdílnou rychlostí řeči, neboť Švarný uvádí, že v pomalejší řeči převažují segmenty s jedním iktem nad segmenty s více ikty.²³

Z hlediska výskytu jednotlivých typů prominence slabik je u Švarného ženy starší generace zdůrazněně tónických slabik 12,34 %, plně tónických slabik 38,91 %, oslabeně tónických 14,53 % a atónických slabik je 34,22 %. Z celkového srovnání používání jednotlivých typů prominence u muže střední generace a ženy mladší generace vidíme, že žena oproti muži užívá více zdůrazněně tónických, plně tónických a oslabeně tónických slabik, kdežto atónických užívá méně než muž. Rozdíl v užívání zdůrazněně tónických, plně tónických a oslabeně tónických slabik nepřesahuje 3 %, kdežto rozdíl v užívání atónických slabik je necelých 5 %. Ve srovnání s výsledky Švarného ženy starší generace je zde velký rozdíl v množství výskytu zdůrazněně tónických slabik, a to o zhruba 8 %. Proti tomu nižší výskyt v množství plně tónických slabik, přibližně o 13 %.

Celkem je u Švarného ženy starší generace redukováno 49 % tónů. V současném vzorku je u muže střední generace redukováno 45 % tónů a u ženy mladší generace 42 % tónů, všechny výsledky jsou tedy poměrně srovnatelné, největší rozdíl se opět objevuje mezi oběma ženami (7 %). Toto odpovídá hypotéze, že největší rozdíly v prozodických realizacích se objeví právě mezi krajními generačními kategoriemi. Fakt, že nejvíce redukováných tónů se zde vyskytuje právě u starší generace 61–80 let, je poměrně překvapivý, neboť by se dal očekávat spíše opačný jev, tedy největší redukce tónů u generace mladší 20–40 let.

Co se týče rytmů, O. Švarný se explicitně nezaměřuje na zkoumání jejich výskytů, ale na zkoumání a podrobný popis jejich stavby a pozice v kólech, nelze tedy dost dobře komparovat. V komparaci muže střední generace a ženy mladší generace ze současného vzorku zjistíme, že akronymického rytmu využívají oba zhruba stejně, muž užívá více descendentních rytmů (o necelých 7 %), žena rytmů ascendentních (o necelá 4 %).

Shrnutí výsledků

Z analýzy vzorku transkribovaného textu se dají vyvodit tyto závěry: V oblasti průměrné délky kól a segmentů se ukázalo, že oba mluvčí ze současného vzorku oproti mluvčí ze vzorku O. Švarného člení řeč na kratší kóla i segmenty, nicméně rozdíly nejsou nijak zvlášť výrazné. Ze zkoumání v oblasti množství jednoiktových, dvojiiktových a víceiktových segmentů vyplynulo, že poměrně velký rozdíl v realizaci je mezi ženou mladší generace ze současného vzorku a ženou starší generace ze Švarného

²³ Švarný, 1998, ss. 24.

vzorku. Mladší žena používá výrazně méně jednoiktových segmentů o 6,53 %, proti tomu však více segmentů dvojiktových o 5,37 %. Co se týče prominence slabik, mezi mužem a ženou ze současného vzorku nejsou zásadnější rozdíly, je zde ale rozdíl mezi těmito dvěma mluvčími a mluvčí ze Švarného vzorku, která používá více zdůrazněných tónických slabik o přibližně 8 % a méně slabik plně tónických o přibližně 13 %. V celkové redukci tónů se větší rozdíl objevil opět mezi ženskými mluvčími, mluvčí starší generace ze Švarného vzorku redukuje o 7 % více tónů než mluvčí mladší generace ze současného vzorku. Sledováním frekvence rytmů jsme zjistili, že akronymický rytmus používají oba mluvčí ze současného vzorku zhruba stejně, ale liší se v použití rytmu descendantního a ascendentního. Muž střední generace častěji použil descendantní rytmus o 7 % více, žena mladší generace naopak více použila rytmus ascendentní o 4 % více. Na otázku, zda tyto rozdíly způsobuje věk nebo pohlaví mluvčích nebo kombinace obojího, popř. jaký vliv má to, že se jedná o dialog, jaká je míra vzájemného ovlivňování se v dialogu, popř. kdo koho ovlivňuje, bude, jak doufáme, možné fundovaně odpovědět po důkladné analýze celého korpusu.

Závěry a srovnání popsané v této studii naznačují určité tendence v prozodické realizaci řeči, které se nicméně prozatím nedají považovat za obecně platné, neboť se jedná o analýzu velmi malého vzorku, či tedy spíše o předběžnou testovací analýzu, na které je především předvedena metoda, což je také hlavním cílem této studie. Nehledě na to ale tyto výsledky slouží jako odrazový můstek pro další bádání na již v úvodu zmiňovaném korpusu většího počtu mluvčích. Zde popsané jazykové změny v prozodické rovině tak budou konfrontovány s dalšími výsledky, přičemž ale předpokládáme, že alespoň část z nich se potvrdí a ukáže se jako obecně platná.

Literatura

- DUANMU San: *The Phonology of Standard Chinese*. Oxford 2007.
- DUBĚDA, Tomáš: *Jazyky a jejich zvuky: univerzálie a typologie ve fonetice a fonologii*. Praha 2005.
- CHEN Ping: *Modern Chinese*. Cambridge: Cambridge 1999.
- MILROY, Lesley a Gordon, Matthew: *Sociolinguistika: metody a interpretace*. Praha 2012.
- SHEN Xiao-nan Susan: *The Prosody of Mandarin Chinese*. Berkeley 1990.
- ŠVARNÝ, Oldřich a kolektiv: *Gramatika hovorové čínštiny v příkladech 1 a*. Bratislava 1991.
- ŠVARNÝ, Oldřich: The Functioning of the Prosodic Features in Chinese (Pekinese). In: *Archiv Orientální* 1991, 2, ss. 208–216.
- ŠVARNÝ, Oldřich: Prosodic Features in Chinese (Pekinese). In: *Archiv Orientální* 1991, 3, ss. 234–254.
- ŠVARNÝ, Oldřich a kolektiv: *Gramatika hovorové čínštiny v příkladech 2 a / Gramatika hovorové čínštiny v příkladech 2 a*. Bratislava 1993.
- ŠVARNÝ, Oldřich a kolektiv: *Hovorová čínština v příkladech 3*. Olomouc 1998.
- ŠVARNÝ, Oldřich: *Učební slovník jazyka čínského 1*. Olomouc 1998.

ŠVARNÝ, Oldřich a Uher, David: *Hovorová čínština. Úvod do studia hovorové čínštiny*. Olomouc 2001.

TŘÍSKOVÁ, Hana: Za Oldřichem Švarným a jeho prozodickou transkripcí čínštiny. *Nový Orient* 2011, 66, 3, ss. 40–43.

UHER, David, Jin Xueli a Tereza Slaměnková: *Učebnice čínské konverzace 2*. Praha 2016.

Prosodic transcription and its use in Contemporary Chinese

This paper aims at analysis of texts of audio recordings of contemporary colloquial Chinese, it especially pays attention to a prosodic features of the language. As a tool for this research is used prosodic transcription established by Prof. Švarný. The description and clarification of this transcription contains the first part of this paper. Texts of analyzed audio recordings are transcribed with usage of this transcription. The second part of the paper pays attention to a model analysis of transcribed text made by prof. Švarný, a model analysis of contemporary transcribed text and a comparison of these two texts. To this kind of analysis is added a sociolinguistics point of view, particularly age and gender of native speakers is accented. Analysis presented in this paper is a sort of stepping stone for a next research of this problem. The analysis will be used in the research where a huge amount of audio recordings will be analysed.

Key Words: *prosodic transcription, prosodic features, syllable prominence, linear structure, native speakers, gender and age of speakers*

Contact: Mgr. Zuzana Pospěchová, Katedra asijských studií, Filozofická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci, zuzana.pospechova@upol.cz

PROZODICKÁ ANALÝZA MONOLOGU

David Uher a Tereza Slaměňíková

Abstrakt: *Moderní čínština přestává být typicky tónovým jazykem. I proto v ní nabývají na významu změny v její suprasegmentální rovině, ke kterým postupně dochází. Tyto změny se nejmarkantněji projevují úbytkem plně tónických slabik, jenž má následně dopad na podobu rytmického členění čínského textu. Této problematice není podle našeho názoru v zahraničí – a po odchodu prof. O. Švarného ani u nás – věnována dostatečná pozornost. Jen málo například víme o rozdílné prozodické realizaci stylově různých textů v moderní hovorové čínštině. Tento příspěvek si proto klade za cíl zodpovědět základní otázky charakteru čínského textu – monologu. Do značné míry je inspirován kapitolou „Rytmičné členění vět a souvětí a označení tohoto členění v prozodickém přepisu GHČP“ obsaženou v Gramatice hovorové čínštiny v příkladech Ila (Univerzita Komenského 1993, ss. 22–61) s tím zásadním rozdílem, že jeho prozodické analýze jsou podrobeny izolované věty. Korpus, na jehož základě byla provedena naše prozodická analýza, byl vytvořen na podkladě textů obsažených v Učebnici čínské konverzace (lekce 1–24, část D; Leda 2007). Ty byly nahrány mluvčími výslovnostního standardu moderní čínštiny – pekingštiny. V rámci rozboru jsme si především všímali lineárního členění, zejména délky a struktury segmentů, a dále rovněž rytmu, který spoluvytváří strukturu kola. Výsledky analýzy vedou k hlubšímu pochopení fonologického systému i syntaktických vzorců moderní hovorové čínštiny.*

Klíčová slova: *moderní hovorová čínština, pekingština, prozodická transkripce, lineární segmentace věty, prominence slabik*

Na konci roku 2007 vydalo vydavatelství Leda *Učebnici čínské konverzace*, jejímiž autory jsou David Uher, Liu Xuemin a Jakub Vykoukal. Sestává ze čtyřiaadvaceti lekcí, každá z nich je přitom rozdělena do tří dialogů a jednoho monologu. Každá z těchto částí je následována cvičeními. Učebnice je těsně provázána s *Hovorovou čínštinou*, sérií učebnic pro začátečníky a mírně pokročilé studenty čínštiny, a *Učebním slovníkem jazyka čínského*, detailní analýzou lexikálních, syntaktických a především fonologických charakteristik moderní čínštiny z pera prof. PhDr. Oldřicha Švarného, CSc. (1920–2011). Tyto publikace se zaměřují na popis suprasegmentálních jevů v jazyce, jinými slovy rytmickými rysy moderní hovorové čínštiny. Její rytmické charakteristiky jsou reprezentovány jednak seskupováním slabik do více či méně těsně spojených binárních skupin a skupin více než dvou slabik, jednak rozdíly v relativní prominenci slabiky, umístěním iktu atd. Variují podle rychlosti promluvy, jejího emotivního zabarvení, podle umístění logického a kontrastivního přízvuku a především podle

délky predikativních a jmenných komplexů.¹ V našem textu dáváme před slovem přízvuk přednost výrazu „iktus“, protože kvalita přízvuku v evropských jazycích se výrazným způsobem liší od „přízvuku“ v čínštině, který je flexibilnější, když se může pohybovat i v rámci jediného slova a měnit tak jeho význam.

Věta v čínštině se dělí do rytmických celků, tzv. kól,² která jsou navzájem oddělena pauzami. Kóla, s výjimkou těch, která stojí na konci věty, jsou charakterizována „relativně stoupavou“ neukončující intonací. Hranice kól uvnitř věty jsou značeny čárkou. Slabiky uvnitř kóla jsou organizovány do:

- a) descendentních celků o dvou či třech slabikách s arsi³ na první;
- b) ascendentních dvou, tří, respektive čtyřslabičných celků s arsi na konci.

Arse je přitom definována jako tónická slabika, která je prominentnější než bezprostředně přiléhající slabika uvnitř segmentu. Ostatní slabiky jsou nazývány thesemi.⁴ Arse mají tendenci být vyslovovány výše, s výjimkou třetího tónu, jehož prominence je realizována na slabikách bezprostředně předcházejících a následujících, a déle – nikoliv však hlasitěji! – než these. Přebývající, tzv. liché slabiky se chovají jako proklitika respektive enklitika k již vytvořeným descendentním nebo ascendentním sledům, nebo zůstávají arsemi. Uvnitř kóla mohou descendentní i ascendentní sledy tvořit rytmické jednotky společně s lichými arsemi. Tyto jednotky se nazývají prozodické segmenty. V naší prozodické transkripci jsou slabiky uvnitř segmentu spojeny pomlčkami. Průměrná délka segmentu je mnohem variabilnější, než je tomu u kóla a většinou souvisí s rychlostí promluvy. Kolísá mezi 2,5 a 4,5 slabikami.⁵ Věty, kóla a segmenty tak spolu vytvářejí rytmickou strukturu čínského textu.

Kromě segmentace se na rytmu v moderní čínštině účastní také prosodická hierarchie slabik. Ty se dělí na tónické a atónické. Produkční praxe ukazuje, že je vhodné, aby mluvčí čínštiny rozlišoval mezi atónickými slabikami neutralizovanými a atónovými. Zatímco tón neutralizované slabiky byl vypuštěn právě v tomto a ne jiném kontextu, tzv. atónová slabika nemá tón nikdy. To mj. znamená, že nikdy nemůže změnit tón předcházející slabiky ve třetím tónu na druhý, zatímco neutralizovaná jej změnit může. V obou případech jsou takové slabiky v naší transkripci bez označení: uživatel si musí pamatovat, které slabiky jsou neutralizované a které atónové. Podle prominence se slabiky tónické dělí na plně tónické a oslabeně tónické. Plně tónické slabiky mají tónovou značku nad hlavní samohláskou slabiky, oslabeně tónické jsou označeny číslem v indexu odpovídajícím jejich tónu. Už jsme zmínili, že tónové slabiky jsou buď arse nebo these. Oslabeně tónické these jsou označovány číslem v dolním indexu, oslabeně tónické arse číslem v horním indexu. Označování arsi a thesí v případě plně tónických slabik není nutné, protože slabiky s iktem lze identifikovat pomocí tzv. akronymického pravidla: v bezprostředním sledu dvou

¹ Švarný 1998: 23.

² Sg. kólon.

³ Iktová slabika.

⁴ Sg. these.

⁵ Švarný 1998: 7–9.

plně tónických slabik uvnitř segment, je první slabika méně prominentní, zatímco druhá je prominentnější a je tudíž nositelem iktu. V bezprostředním sledu tří a více plně tónických slabik je poslední a první slabika prominentnější a proto iktová. Zdůrazněné prominentní slabiky, které jsou vždy arsemi, reprezentují nejvýznamnější prominence v systému. Ve větách jsou však méně frekventované, jsou např. ukazatelem kontrastivního zdůraznění a v naší transkripci jsou označovány tučně.

Jak již bylo zmíněno výše, obsahuje *Učebnice čínské konverzace* dva druhy textů: dialogické a monologické. V tomto článku prezentujeme prosodickou analýzu monologických úseků, které shrnují obsah příslušné lekce a jako takové jsou řazeny na konci jednotlivých tematických celků. S ohledem na stoupající obsahovou náročnost jsou lekce v první části učebnice ve většině případů zakončeny dvěma nebo třemi kratšími texty, a v druhé polovině učebnice pouze jedním delším textem. Analyzovaný materiál tedy zahrnuje 36 různých textů o celkovém počtu 168 vět. Na nahrávce jsou jednotlivé texty realizovány střídavě ženským a mužským hlasem. Nahrávku provedli paní Li Ruixia Michalíková a její bratr, oba mluvčí jazykového standardu, tj. moderní čínštiny – pekingštiny. Z provedeného výzkumu vyplynulo, že texty jsou tvořeny 509 kóly, 916 segmenty a 2 829 slabikami.

Analýza segmentů

Co do velikosti se v našem vzorku vyskytují segmenty tvořené jednou až sedmi slabikami, průměrná velikost jednoho segmentu je přitom 3,2 slabiky. Ostatně z následující tabulky je patrné, že největší počet segmentů je tvořen právě třemi slabikami. Vysokou produktivitou se vyznačují i dvou a čtyřslabičné segmenty. Segmenty tvořené dvěma, třemi a čtyřmi slabikami tak společně zaujímají 91,0 % analyzovaného korpusu. Více než pětislabičné segmenty se omezují pouze na několik málo výskytů. Obdobně i jednoslabičné segmenty se v našem vzorku objevují jen výjimečně. Oba námi detekované případy jsou součástí výřků jednotlivin určitého souhrnu a jsou současně i kóly.

počet slabik	absolutní četnost	relativní četnost
jednoslabičný	2	0,1 %
dvojslabičný	304	21,5 %
tříslabičný	317	33,6 %
čtyřslabičný	213	30,1 %
pětislabičný	65	11,5 %
šestislabičný	14	3,0 %
sedmislabičný	1	0,2 %

Tabulka č. 1: Velikost segmentu

V analyzovaném korpusu se objevují segmenty s jedním, dvěma nebo třemi arsemi. Jako nejvíce dominantní se profilují jednoiktové segmenty, které zaujímají více než polovinu, konkrétně 56,9 %, zkoumaného vzorku. Dalších 40,5 % segmentů se pak vyznačuje dvěma iktovými slabikami. S ohledem na nízký počet pěti- a vícslabičných segmentů je i výskyt tří arší jen ojedinělý. Z celkového počtu 2 829 zjištěných slabik je 1 334 z nich, tj. 47,2 %, arsemi. Zastoupení iktových slabik u segmentů různé velikosti mapuje tabulka č. 2. Vyplývá z ní, že v analyzovaném korpusu se jako dominantní profilují dvojslabičné segmenty s jednou arší, tříslabičné segmenty s jednou arší, čtyřslabičné se dvěma arsemi a tříslabičné se dvěma arsemi. Tyto čtyři typy segmentů společně pokrývají 87,3 % zkoumaných textů.

segment	počet arší	absolutní četnost	relativní četnost
jednoslabičný	1	2	0,2 %
dvojslabičný	1	304	33,2 %
tříslabičný	1	181	19,7 %
	2	136	14,8 %
čtyřslabičný	1	33	3,6 %
	2	180	19,7 %
pětislabičný	1	2	0,2 %
	2	48	5,2 %
	3	16	1,7 %
šestislabičný	2	7	0,8 %
	3	7	0,8 %
sedmislabičný	3	1	0,1 %

Tabulka č. 2 Počty arší

Další otázkou, kterou jsme si v souvislosti s popisem segmentů položili, byla typologie jejich rytmického průběhu. V následujícím textu proto nejprve popíšeme výskyt jednotlivých typů u segmentů různé velikosti a následně se pokusíme o jejich zobecnění. Z důvodu větší přehlednosti prezentujeme výsledky analýzy segmentů o různé velikosti výčtem. Údaje v závorce u jednotlivých typů a podtypů přitom vypovídají o početním zastoupení příslušného jevu v korpusu. Příklady uvádíme přímo z námi analyzovaného textu. Jednotlivé tabulky shrnují typologii a četnost rytmických sledů v rámci segmentu příslušné velikosti.

Dvojslabičné segmenty

1. ascendentní (179)

gōngsī

gei-tā

2. descendantní (125)

xiàwu

ta¹-shi

typ rytmického sledu	absolutní četnost	relativní četnost
descendantní	125	41,1 %
ascendentní	179	58,9 %

Tabulka č. 3: Dvojslabičné segmenty

Tříslabičné segmenty

- obsahují jednu nebo dvě arse
- 1. jednoiktové (181, tj. 57,1 % tříslabičných segmentů)
 - 1.1 jednoiktové descendantní (135)
 - 1.1.1 jednoiktové descendantní jako celek (39)
 - xuéshengmen
 - jiéke₄ren
 - 1.1.2 jednoiktové descendantní s předklonkou (96)
 - wo-gēge
 - ye-xíhuan
 - 1.2 jednoiktové ascendentní (46)
 - 1.2.1 jednoiktové ascendentní jako celek (33)
 - wo-yǐwéi
 - dao-yínháng
 - 1.2.2 jednoiktové ascendentní s příklonkou (13)
 - cānjiāle
 - chūshēng-d
- 2. dvouiktové akronymické (136, tj. 42,9 % tříslabičných segmentů)
 - dàifu-shuō
 - ye³-hen-hǎo

typ rytmického sledu	absolutní četnost	relativní četnost
jednoiktový descendantní	135	42,6 %
jednoiktový ascendentní	46	14,5 %
dvouiktový akronymický	136	42,9 %

Tabulka č. 4: Tříslabičné segmenty

Čtyřslabičné segmenty

- obsahují jednu nebo dvě arse
- 1. jednoiktové (33, tj. 15,5 % čtyřslabičných segmentů)

- 1.1 jednoiktové descendantní (17)
 - 1.1.1 jednoiktové descendantní jako celek (3)
tài-piàoliang-le
zhēn-shěbude
 - 1.1.2 jednoiktové descendantní s předklonkou (14)
 shi-tàiguoren
 wo-mèimei-shi
- 1.2 jednoiktové ascendentní s příklonkou (7)
 shi-jiékèren
 lai-diànhuà-le
- 1.3 jednoiktové kombinace ascendentního a descendantní sledu (9)
 xuexiào-wàibian
 bu-shǎo-zhīshi
2. dvouiktové (180, tj. 84,5 % čtyřslabičných segmentů)
 - 2.1 dvouiktové akronymické (130)
 - 2.1.1 dvouiktové akronymické jako celek (86)
 xuésheng-sushè
 chálǐ-dà-qíáo
 - 2.1.2 dvouiktové akronymické s předklonkou (9)
 bu-chī-kǎoyā
 jiao-wú-jiémǐn
 - 2.1.3 dvouiktové akronymické s příklonkou (35)
 zhāng-lao₃shī-d
 èrshijiǔ-hao
 - 2.2 dvouiktové kombinace dvou descendantních sledů (50)
wǒ-ye-xǐhuan
 zuótian-xiàw₃

typ rytmického sledu	absolutní četnost	relativní četnost
jednoiktový descendantní	17	8,0 %
jednoiktový ascendentní	7	3,3 %
jednoiktový ascendentní + descendantní	9	4,2 %
dvouiktový akronymický	130	61,0 %
dvouiktový descendantní + descendantní	50	23,5 %

Tabulka č. 5: Čtyřslabičné segmenty

Pěťslabičné segmenty

- obsahují jednu, dvě nebo tři arse
1. jednoiktové (2, tj. 3,1 % pěťslabičných segmentů)

- 1.1 jednoiktové descendentní s předklonkou (1)
zai-àoluomoci
- 1.2 jednoiktové kombinace ascendentního a descendentní sledu (1)
shifàn-dàxue₄-d
2. dvouiktové (47, tj. 72,3 % pětislabičných segmentů)
 - 2.1 dvouiktové akronymické (28)
 - 2.1.1 dvouiktové akronymické jako celek (6)
shāngdian-d-shuǐguō
wo³men-ji-ge-rén
 - 2.1.2 dvouiktové akronymické s příklonkou (4)
hǎo-jiu-bu-jiàn-le
yě-dei-qu-huàn-na
 - 2.1.3 dvouiktové akronymické s předklonkou (16)
jiao-bāmù-rénmēi
he-gōng-bao-jīdīng
 - 2.1.4 dvouiktové akronymické s předklonkou a příklonkou (2)
dou-jiǔ-dian₃-bàn-le
he-wēnquancheng²-le
 - 2.2 dvouiktové kombinace dvou descendentních sledů (19)
 - 2.2.1 dvouiktové kombinace dvou descendentních sledů (11)
qìngzhu-guómíng₂-d
běijīng-dàxue₂-d
 - 2.2.2 dvouiktové kombinace dvou descendentních sledů s předklonkou (8)
zai-běijīng-dàxue
dao-sīren-na⁴li
3. tříiktové akronymické (16, tj. 24,6 % pětislabičných segmentů)
zhāng-lao₃shī-d-jiā
bùlagé-wánggōng

typ rytmického sledu	absolutní četnost	relativní četnost
jednoiktový descendentní	1	1,5 %
jednoiktový ascendentní + descendentní	1	1,5 %
dvouiktový akronymický	28	43,1 %
dvouiktový descendentní + descendentní	19	29,2 %
tříiktový akronymický	16	24,6 %

Tabulka č. 6: Pětislabičné segmenty

Šestislabičné segmenty

- obsahují dvě nebo tři arse
- 1. dvouiktové (7, tj. 50,0 % šestislabičných segmentů)
 - 1.1 dvouiktové akronymické (4)
 - 1.1.1 dvouiktové akronymické jako celek (1)
pàlaci-jì-dàxué
 - 1.1.2 dvouiktové akronymické s předklonkou (1)
wen-biëren-d-niánjì
 - 1.1.3 dvouiktové akronymické s předklonkou a příklonkou (2)
shì-yì⁴jiūqiliù-niàn₂
 - 1.2 dvouiktové kombinace dvou descendantních sledů (3)
 - 1.2.1 dvouiktové kombinace dvou descendantních sledů s předklonkou (1)
shì-cháli-da^{*}xue-d
 - 1.2.2 dvouiktové kombinace dvou descendantních sledů (2)
àoluomoci-lái-d
- 2. tříiktové akronymické (7, tj. 50,0 % šestislabičných segmentů)
mólaweiyà-fàndiàn
wo³-zai-àoluomocí

typ rytmického sledu	absolutní četnost	relativní četnost
dvouiktový akronymický	4	28,6 %
dvouiktový descendantní + descendantní	3	21,4 %
tříiktový akronymický	7	50,0 %

Tabulka č. 7: Šestislabičné segmenty**Sedmislabičné segmenty**

- jeden tříiktový akronymický rytmus s předklonkou a zdvojeným ascendentním sledem
zai-mólaweiyà-jùyuàn

Sečteme-li hodnoty využití jednotlivých typů rytmů u segmentů různé velikosti, lze konstatovat, že nejčastěji jsou v analyzovaném vzorku zastoupeny tři typy rytmů: dvouiktové akronymické, jednoiktové descendantní a jednoiktové ascendentní. Celkový výskyt jednotlivých rytmických sledů znázorňuje tabulka č. 8. Je z ní mimo jiné patrné, že segmenty se třemi neproduktivnějšími typy rytmů společně zaujímají 88,1 % analyzovaného textu.

typ rytmického sledu	absolutní četnost	relativní četnost
jednoiktový jednoslabičný segment	2	0,2 %
jednoiktový descendentní	278	30,3 %
jednoiktový ascendentní	232	25,3 %
jednoiktový ascendentní + descendentní	10	1,1 %
dvouiktový akronymický	298	32,5 %
dvouiktový descendentní + descendentní	72	7,9 %
tříiktový akronymický	24	2,6 %

Tabulka č. 8: Celkové zastoupení rytmických sledů v analyzovaném vzorku

Analýza kól

V našem vzorku se vyskytují kóla tvořená jedním až šesti segmenty. Jak je patrné z tabulky č. 9, jsou kóla nejčastěji tvořena pouze jedním segmentem. S přibývajícím počtem segmentů následně klesá i produktivita příslušného typu kóla. Výraznějšího procentuálního zastoupení tak dosahují již jen kóla tvořená dvěma nebo třemi segmenty. Společně s jednosegmentálními kóly zaujímají 95,8 % celého korpusu. V průměru jsou kóla tvořena 1,8 segmenty.

počet segmentů	absolutní četnost	relativní četnost
1	222	43,6 %
2	194	38,1 %
3	72	14,1 %
4 a více	21	4,1 %

Tabulka č. 9: Velikost kól

Jedním z aspektů, kterému věnuje O. Švarný ve své analýze pozornost, je i pozice typů rytmických sledů v rámci kól. Konkrétně zkoumá poměr zastoupení jednotlivých sledů na začátku nebo uvnitř kóla na jedné straně a na konci kóla na straně druhé. Pokud je kólón tvořen pouze jedním segmentem, hodnotí jeho pozici jako na konci kóla.⁶ Stejnou otázkou jsme se proto zabývali i my. Naše analýza potvrdila zjištění O. Švarného, že zatímco jednoiktový descendentní sled se vyskytuje častěji na začátku nebo uvnitř kóla, sled jednoiktový ascendentní se ve větší intenzitě ob-

⁶ Švarný 1998: 33.

jevuje na jeho konci.⁷ Na rozdíl od něj jsme však zaznamenali překvapivě identické procentuální zastoupení preferované pozice. Co se týče pozice akronymických sledů, O. Švarný uvádí, že lze pozorovat jejich vyšší frekvenci na konci kóla a tyto sledy se tak chovají jako ascendentní.⁸ Obdobná tendence se projevuje i v našem vzorku, jejich koncentrace na konci kóla je přitom dokonce ještě vyšší než u ascendentního sledu. Jak je patrné z následující tabulky, touto charakteristikou se vyznačují více než dvě třetiny dvouiktových akronymických sledů.

typ rytmického sledu	pozice na konci kóla	pozice na začátku nebo uvnitř kóla
jednoiktový descendentní	42,1 %	57,9 %
jednoiktový ascendentní	57,8 %	42,2 %
dvouiktový akronymický	69,5 %	30,5 %

Tabulka č. 10: Pozice sledu v kólu

V závěru našeho výzkumu jsme se zabývali způsobem uspořádání různých typů segmentů v rámci jednoho kóla. Cílem této části analýzy byla snaha o vymezení nejproduktivnějších vzorců vnitřní organizace kól. V průběhu jejího zpracování se ukázalo, že počet tří- a vícesegmentálních kól v našem korpusu je vzhledem k vysokému počtu potenciálních kombinací příliš nízký na to, aby bylo možné vytyčený cíl naplnit. S ohledem na tuto skutečnost se nám podařilo identifikovat nejproduktivnější vzorce pouze u jednosegmentálních a dvousegmentálních kól. Ty nicméně pokrývají 81,7 % zkoumaného materiálu.

Není překvapivé, že jednosegmentální kóla jsou nejčastěji tvořena některým ze tří již výše zmiňovaných nejproduktivnějších rytmických sledů. A ačkoliv i jejich pořadí z hlediska frekvence u jednosegmentálních kól kopíruje pořadí z hlediska jejich celkového výskytu, lze si povšimnout změny v jejich vzájemném poměru. Jak je patrné z tabulky č. 11, počet sledů akronymických⁹ je u jednosegmentálních kól vyšší než součet jednoiktových descendentních a jednoiktových ascendentních sledů.

rytmický sled	absolutní četnost	relativní četnost
jednoiktové ascendentní	48	21,6 %
jednoiktové descendentní	51	23,0 %
akronymické	108	48,6 %
ostatní	15	6,8 %

Tabulka č. 11: Jednosegmentální kóla

⁷ Tamtéž.

⁸ Tamtéž, s. 42,

⁹ Uvedené hodnoty zahrnují jak dvouiktové, tak i jednoiktové akronymické rytmy.

I u nejvíce frekventovaných dvousegmentálních kól dochází k různému kombinování právě tří nejproduktivnějších rytmických sledů. Konkrétně se jedná o následující kombinační vzorce:

kombinace jednoiktového descendantního a akronymického segmentu 19,1 %;
kombinace dvou akronymických segmentů 11,9 %;
kombinace jednoiktového ascendentního a akronymického segmentu 11,3 %;
kombinace dvou jednoiktových descendantních segmentů 10,3 %;
kombinace akronymického a jednoiktového descendantního 8,2 %;
kombinace jednoiktového descendantního a jednoiktového ascendentního segmentu 8,2 %.

Shrnutí

Výsledky analýzy je možné shrnout v následujících řádcích: text korpusu sestává ze 168 vět, 509 kól, 916 segmentů a 2 829 slabik. Tón bezmála poloviny slabik, konkrétně přibližně 48 %, je redukován. Tato skutečnost potvrzuje zjištění O. Švarného, že čínština přestává být tónovým jazykem. Průměrná délka segmentu v našem vzorku je 3,2 slabiky; rovněž tato hodnota odpovídá Švarným zjištěné velikosti segmentu v jeho korpusu v délce 3,1 slabiky. Věta má v našem korpusu v průměru délku přibližně 3 kóla, 5,45 segmentu a 16,84 slabik. Kólon má průměrnou délku přibližně 1,80 segmentu a 5,56 slabiky.

Ve zkoumaném materiálu převažují jednoiktové a dvouiktové segmenty přibližně 97 % celého textu. Přitom jednoiktové segmenty jsou přibližně z 91 % dvojslabičné a tříslabičné, dvouiktové přibližně z 85 % čtyřslabičné a tříslabičné. Nejfrekventovanější jsou asi 33 % jednoiktové segmenty dvojslabičné, asi 20 % jednoiktové segmenty trojslabičné, zhruba stejně početné jsou dvouiktové segmenty čtyřslabičné, a asi 15 % dvouiktové segmenty tříslabičné. Ostatní typy segmentů představují necelou osminu sledovaného materiálu. Přibližně 36 % segmentů má rytmus akronymický, 30 % descendantní a 25 % ascendentní. Jiný typ rytmu má zhruba desetina, přitom v něm přibližně 8 % výrazně převažují dva bezprostřední descendantní sledy.

Co do velikosti kól, v 82 % případů převažují kóla jednosegmentální a dvousegmentální. Jednosegmentální kólon je v přibližně 49 % akronymický, v 23 % descendantní a v 22 % ascendentní. Rytmičká struktura dvousegmentální kóla je komplikovanější: ve finální pozici převažuje přibližně 42 % akronymický, v iniciální pozici 37 % descendantní rytmus. Ascendentní rytmus je v obou pozicích méně běžný.

Prozodická analýza umožňuje kvalitativně umocnit pedagogicko-didaktický rozměr textu. Současně je klíčem k lepšímu poznání a hlubšímu pochopení realizace zvukové stránky moderního čínského jazyka. Studium jeho fonologického systému především na suprasegmentální úrovni přitom usnadňuje mapování rytmických vlastností textu i jeho fonologicko-syntaktickou analýzu nejen na úrovni percepční ale i produkční. Je však současně přínosem i pro obecnou lingvistiku, když nabízí řešení otázek, které souvisí s fonologií tónových a syntaxí analytických jazyků.

Literatura:

- ŠVARNÝ, Oldřich: The Functioning of the Prosodic Features in Chinese (Pekinese). *Archiv Orientální*, 1991, 2, ss. 208–216.
- ŠVARNÝ, Oldřich: Prosodic Features in Chinese (Pekinese). *Archiv Orientální*, 1991, 3, ss. 234–254.
- ŠVARNÝ, Oldřich et al.: *Hovorová čínština v příkladech*. Olomouc 1998.
- ŠVARNÝ, Oldřich: *Učební slovník jazyka čínského*. Olomouc 1998–2000.
- ŠVARNÝ, Oldřich, Čang Ťing-jü Rotterová, Jarmila Kalousková a Josef Bartůšek: *Úvod do hovorové čínštiny I*. Praha 1967.
- ŠVARNÝ, Oldřich a David Uher: *Hovorová čínština: Úvod do studia hovorové čínštiny*. Olomouc 2001.
- ŠVARNÝ, Oldřich a David Uher: *Prozodická gramatika čínštiny*. Olomouc 2014.
- UHER, David, Liu Xuemin a Jakub Vykoukal: *Učebnice čínské konverzace*. Praha 2007.

Prosodic analysis of monologue

A team of two Czech and one Chinese author published the *Textbook of Chinese Conversation* at the end of 2007: The book was primarily a reaction to the absence of a modern textbook of colloquial Chinese for beginners in the Czech language environment. Its text is compiled entirely in pinyin transcription, not in Chinese characters. Over the course of the preparation of the textbook, it was unfortunately necessary to abandon the use of the prosodic transcription of modern colloquial Chinese. The transcription is based on the existence of syllables of varied prominences in the Chinese language with the prominence hierarchy system respecting linear segmentation within the Chinese sentence. The prominences and segmentation constitute the rhythm structures typifying the standard of the modern Chinese language. The employment, however, of the textbook in the teaching process has demonstrated that the absence of a prosodic transcription was a not insignificant source of unpleasant restrictions. Consequently, a transcription of the entire work material was composed and analysed. The result of the analysis of its monological parts is presented in this paper. It leads to a deeper understanding of phonological representations as well as syntactic patterns in a modern Chinese colloquial text.

Key Words: *Modern Chinese, Pekinese, prosodic transcription, linear structure, syllable prominence*

Contacts: David Uher, PhD and Tereza Slaměňíková, Ph.D., Katedra asijských studií, Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, Křížkovského 14, 771 80 Olomouc, Czech Republic, david.uher@upol.cz, tereza.slamenikova@upol.cz

PŘÍPADOVÁ STUDIE FONOGRAMU V ČÍNSKÉM TEXTU¹

Tereza Slaměňíková

Abstrakt: *Fonogramy jsou běžně považovány za nejproduktivnější kategorii čínského znakového písma. Různé analýzy synchronní podoby čínského grafemického systému potvrzují, že i přes vývojové změny představují znaky s fonetickým ukazatelem stále dominantní konstrukční mechanismus, který se uplatňuje u více než poloviny znaků využívaných při zápisu moderní čínštiny. Položkové zastoupení fonogramů v rámci znakového inventáře nicméně představuje pouze jeden z možných úhlů pohledu na tuto problematiku. Výzkum prezentovaný v tomto článku se zakládá na hypotéze, že existují zásadní rozdíly mezi postavením fonogramů v systému čínského znakového písma a jejich aktuální realizací v souvislém psaném projevu. Pilotní testování na románu Žít soudobého čínského spisovatele Yu Hua ukázalo, že koncentrace fonogramů v čínském textu není příliš vysoká. Z analýzy tohoto díla vyplynulo, že v průměru pouze každých čtvrtý znak obsahuje efektivní ukazatel výslovnosti.*

Klíčová slova: *čínské znakové písmo, moderní čínská grammatologie, fonogram, fonetikum*

Úvod

V publikacích věnovaných problematice čínského znakového písma se lze běžně setkat s informací, že znaky založené na principu skládání jedné významové a jedné fonetické složky představují jejich nejproduktivnější konstrukční mechanismus. Z diachronního hlediska je tento fakt nepopiratelný. Studie týkající se statistického zastoupení fonogramů v nejstarší dochované grammatologické studii *Výklad významu obrysových a rozbor struktury odvozených znaků* 说文解字 *Shuō Wén Jiě Zì* potvrzují, že znaky této kategorie zaujímají více než 80 % analyzovaných jednotek.² Její autor, hanský učenec Xu Shen 许慎 (?54–?125), zároveň předkládá definici fonogramů jako konstrukční kategorie znaků, která „vzniká spojením prvku, který prostřednictvím svého významu reprezentuje význam fonogramu, s jiným prvkem, pomocí jehož výslovnosti je vytvořena analogie ke znění fonogramu.“³ Od roku 121, kdy Xu Shenův syn předal dílo svého otce u císařského dvora,⁴ uplynulo již téměř 2 000 let. Během nich se nejen dále utvářela grafická podoba čínské písemné soustavy jako

¹ Tento článek vznikl v rámci projektu Lingvistická a lexikostatistická analýza ve spolupráci lingvistiky, matematiky, biologie a psychologie, CZ.1.07/2.3.00/20.0161, který je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

² Yu Guoqing 1995: 58.

³ Uher 2002: 44.

⁴ Uher 2013: 101, 153.

takové, ale s ohledem na neustálý proces jazykového vývoje docházelo i k deformaci motivovaného vztahu mezi grafickou realizací znaku a jeho jazykovou hodnotou.

V centru výzkumu moderní grammatologie stojí mimo jiné i otázka týkající se míry motivovanosti jednotek využívaných při konstrukci stávajících znaků. V tomto ohledu nelze přehlédnout, že počet studií věnovaných fonetické souvislosti mezi dvěma konstrukčními úrovněmi převyšuje sémanticky orientované analýzy. Zvýšený zájem o fonetickou stránku čínských znaků lze vykládat jako určitou reakci na dřívější přehlížení významu tohoto typu motivovanosti na úkor sémantických principů. Při pohledu na dosavadní studie vztahu mezi fonetikem a fonogramem si však nelze nevšimnout, že jejich autoři zdánlivě docházejí až k povážlivě odlišným závěrům. Ze zevrubnějšího studia výsledků jejich výzkumu nicméně vyplývá, že kromě diverzity zjišťovaných aspektů hraje důležitou roli i způsob hodnocení míry fonetické adekvátnosti, kterou musí konstrukční jednotka splňovat proto, aby ji bylo možné považovat za foneticky motivovanou. Xu Shenova definice fonogramů je totiž natolik vágní, že umožňuje různou interpretaci.

Obecně řečeno probíhá klasifikace fonetik na základě dvou různých kritérií. Prvním z nich je vztah mezi výslovností fonetika a všemi jeho výskyty, kdy zpravidla dochází k vymezení a) ideálních fonetik, jejichž výslovnost je ve všech případech shodná s výslovností znaku, b) různého počtu skupin s pravidelnými odchylkami, a v případě benevolentnějšího přístupu i c) skupiny zcela nepravidelných fonetik. Toto kritérium využili při své klasifikaci například Gao Jiaying 高家莺 – Fan Keyu 范可育 – Fei Jinchang 费锦昌 (1993), Zhang Jingxian 张静贤 (1992), A. Guder-Manitius (1999) a C. Schindelin (2007). Druhý způsob třídění fonetik se zakládá na jejich vztahu ke konkrétnímu znaku, který bývá odstupňován od maximální shody, přes odchylku v tónu, odchylku v iniciále nebo finále až případně po zcela odlišnou výslovnost. Tento způsob hodnocení zvolili například Zhou Youguang 周有光 (1980), Wen Wu 文武 (1987), J. DeFrancis (1984), Yang Hongqing 杨洪清 – Zhu Xinlan 朱新兰 (1996) a Li Yan 李燕 – Kang Jiashen 康加深 (2002).

Třídění fonetik zpravidla nebývá samoučelné. Nejčastěji ho jednotlivé studie využívají k určení procentuálního zastoupení fonogramů v rámci moderních znaků, ke stanovení míry fonetičnosti čínského znakového písma nebo hodnocení reliability fonetik. Zastánci nejradikálnějšího postoje přitom považují za foneticky efektivní pouze takové konstrukční jednotky, jejichž výslovnost je zcela shodná s výslovností celého znaku nebo se maximálně odlišuje v tónu. Řadí se mezi ně například Zhou Youguang, který stanovil procentuální zastoupení znaků s efektivními fonetiky na 48 % a míru fonetičnosti čínského znakového písma na 39 %, ⁵ nebo Su Peicheng 苏培成, který při koncipování nové kategorizaci čínských znaků považuje za fonogramy pouze znaky s tímto typem fonetik. ⁶ Volnější výklady motivovanosti pak akceptují jakoukoliv shodu ve výslovnosti iniciály nebo finály. Takto pohlíželi na fonetickou motivovanost například Wen Wu, který zjistil, že průměrná predik-

⁵ Zhou Youguang 1980: 1-13.

⁶ Su Peicheng 2001: 93.

tabilita výslovnosti znaku na základě jeho fonetika je 54 %.⁷ Dvojice Li Yan a Kang Jianshen zjistila, že míra fonetičnosti fonetik v rámci znaků s tzv. fonogramovou strukturou je 66,04 %.⁸ Podle J. DeFrancise zaujímají fonogramy s efektivními fonetiky 66 % z 3 917 jím analyzovaných znaků.⁹ A. Guder se zaměřil na didakticky efektivní fonetika, která podle jeho kritérií zaujímají 62,47 % z celkového počtu 3 867 analyzovaných znaků.¹⁰ Vůbec nejvyšší hodnota se pak objevuje u C. Schindelin, která dochází k výsledku, že fonogramy zaujímají 82,4 % z celkového počtu 6 535 jí analyzovaných znaků.¹¹

Analýza synchronní podoby čínského znakového písma vesměs potvrzuje, že za předpokladu liberálnějšího výkladu fonetické motivovanosti představují fonogramy stále dominantní konstrukční mechanismus, a to i přesto, že jejich počet v moderní čínštině není zdaleka tak vysoký, jak uvádí statistika jejich výskytu v nejstarší dochované grammatologické monografii. Položkové zastoupení fonogramů v rámci vymezeného znakového inventáře nicméně představuje pouze jeden z možných úhlů pohledu na tuto problematiku. Výzkum prezentovaný v tomto článku se zakládá na hypotéze, že distribuce fonogramů v souvislém textu není minimálně z hlediska jejich kvantitativního zastoupení zdaleka tak vysoká, jako v případě analýzy určité části znakového inventáře. Podnětem pro jeho realizaci se mi stal pokus provedený J. DeFrancisem. Ten spočívá v analýze prvních 100 znaků Lu Xunovy 鲁迅 povídky *Bláznův deník* 狂人日记 *Kuánggrén Rìjì*. Z ní mimo jiné vyplynulo, že fonogramy s efektivními fonetiky pokrývají jen 14 z těchto znaků.¹² DeFrancisův vzorek je však příliš malý na to, aby bylo možné vyvozovat z něj obecnější závěry. Na druhou stranu i zběžným pohledem do *Frekvenčního slovníku moderní čínštiny* (1986) lze zjistit, že v rámci nejfrekventovanějších čínských slov téměř vůbec nefigurují fonogramy. Již tato skutečnost sama o sobě dává tušit, že jejich koncentrace v souvislém textu nemůže být vysoká.

Východiska analýzy

Pilotní testování své hypotézy jsem provedla u literárního textu středního rozsahu, a to konkrétně u románu *Žít* 活着 *Huózhe* soudobého čínského spisovatele Yu Hua 余华.¹³ Zastoupení znaků kategorie fonogramů jsem zkoumala ze dvou různých hledisek. První z nich se koncentrovalo na zodpovězení otázky: Kolik různých fonogramů se v textu vyskytuje? Jinými slovy řečeno, jaké je kvalitativní zastoupení fonogramů v poměru k ostatním kategoriím čínských znaků? Druhé hledisko pak směřovalo k hledání odpovědi na otázku: Jak velkou část analyzovaného textu zaujímají znaky

⁷ Wen Wu 1987: 9.

⁸ Li Yan – Kang Jianshen 2002: 152-153.

⁹ DeFrancis 1984: 109.

¹⁰ Guder-Manitius 1999: 278.

¹¹ Schindelin 2007: 347-350.

¹² DeFrancis 1984: 110.

¹³ Její elektronickou verzi jsem stáhla z <http://g.sbk8.cn/mingzhu/huozhou/> [navštíveno 6. 1. 2014].

kategorie fonogramů? Jinými slovy řečeno, jaké je kvantitativní zastoupení fonogramů v poměru k ostatním kategoriím čínských znaků? Abych mohla komparovat dynamickou produktivitu fonogramů v textovém korpusu s jejich synchronním zastoupením v systému čínského znakového písma, musela jsem nejprve získat hodnoty týkající se jejich statické produktivity ve znakovém inventáři moderní čínštiny. Studie zmiňované v úvodu článku ne zcela vyhovovaly potřebám méj analyzy, proto jsem nejprve provedla vlastní výzkum zastoupení fonogramů ve zdroji, z něhož jsem vycházela při určování konstrukční charakteristiky jednotlivých znaků.

Vzhledem k povaze prováděného výzkumu jsem ve své analýze za foneticky motivované považovala výlučně takové komponenty, jejichž současná fonetická realizace vykazuje jednoznačnou souvislost s výslovností celého znaku. Konkrétně se tato spojitost mohla projevit shodou výslovnosti u jedné ze dvou základních jednotek vnitřní výstavby slabiky, tj. na úrovni finály nebo iniciály.¹⁴ Za účelem zrychlení vyhodnocovacího procesu jsem se opírala o slovník *Čínské znaky: snadno a rychle* 快速识字字典 *Kuàisù Shí Zì Zìdiǎn* (dále jen KSZ),¹⁵ který obecně řečeno vykládá vztah mezi grafickou podobou a jazykovou hodnotou čínského znaku v návaznosti na jeho současnou realizaci. Touto svojí charakteristikou se odlišuje od běžné praxe vázané na etymologický výklad motivovanosti a poskytuje tak synchronní náhled na konstrukční složení znaků.

S ohledem na různou povahu fonetické souvislosti mezi fonetikem a fonogramem, jsem se kromě samotného stanovení podílu fonogramů ve znakovém korpusu a v souvislém čínském textu zabývala také otázkou zastoupení jednotlivých subkategorií znaků s různě efektivními fonetiky. Konkrétně jsem ve své analýze na základě míry adekvátnosti výslovnosti jednotek dvou konstrukčních úrovní rozlišovala následující čtyři druhy fonogramů:

- a) se zcela shodným fonetikem (zkratka IFT);
- b) s fonetikem odlišujícím se v tónu (zkratka IF);
- c) s fonetikem shodným pouze ve finále (zkratka F);¹⁶
- d) s fonetikem shodným pouze v iniciále (zkratka I).

Z důvodu vysoké míry asymetrie týkající se počtu funkcí jedné grafické jednotky jakožto jednoho z typických projevů čínského znakového písma naráží každá foneticky orientovaná analýza na zásadní problém týkající se zpracování znaků a fonetik

¹⁴ Struktura slabiky v čínštině viz Švarný (1998: 62).

¹⁵ Yang Hongqing – Zhu Xinlan 1996.

¹⁶ Autoři slovníku považují za shodu ve finále i skutečnost, že koresponduje pouze její část (Yang Hongqing – Zhu Xinlan 1996: 6). V případech, kdy se však analogie projevuje pouze v přítomnosti stejné nosovky, např. složka 南 *nán* ve vztahu ke znaku 獻 *xiàn*, nelze podle mě hovořit o tom, že jednotka nižší konstrukční úrovně přináší dostatečnou informaci o čtení celého znaku. Ve své analýze proto hodnotím jako fonetika se shodnou finálou pouze takové složky, jejichž finála se zcela shoduje s výslovností fonogramu anebo obsahuje navíc či ji naopak schází mediála i, u, ü, např. fonetikum 尧 *yáo* ve vztahu ke znaku 饶 *ráo*. Na rozdíl od autorů slovníku nepovažují za fonetika ani takové komponenty, z nichž se ve znaku objevuje pouze část, např. 庶 *shù* bez posledních čtyř tahů ve znaku 度 *dù*.

s více výslovnostmi.¹⁷ Ve své analýze řeším tyto případy následujícím způsobem. U fonetik vycházím z údajů uvedených ve slovníku KSZ. Ačkoliv to jeho autoři přímo neuvádějí, ze zpracování jednotlivých výskytů vyplývá, že zohledňují tu výslovnost, která se nejvíce blíží znění příslušného znaku. Neboť se zpravidla jedná o takové grafické jednotky, které v systému čínského znakového figurují i jako samostatné znaky, je tento přístup podmíněn jejich aktivním využíváním v rámci základního lexika moderní čínštiny. To jinými slovy znamená, že výslovnost fonetika je derivována výhradně od aktuálního užití výchozího znaku, které nezahrnuje jeho případné archaické, dialektické či další periferní výskyty.

Co se pak týče fonogramů s více výslovnostmi, i zde si lze u slovníku KSZ povšimnout, že při celkovém hodnocení fonetické motivovanosti určitého grafému se autoři nejčastěji odvolávají na výslovnost té jazykové jednotky, která nejvíce koresponduje se zněním fonetika. Takové zjednodušení lze bezpochyby připustit při systémovém vyhodnocování vztahu mezi grafickou podobou znaku a jeho jazykovou hodnotou. V případě aplikovaného výzkumu zastoupení fonogramů v textu však nelze než vycházet z jejich konkrétní realizace, což v praxi obnáší jejich individuální zpracování. Zatímco u ostatních znaků bylo možné zjistit frekvenci jejich výskytu v textu pomocí automatických softwarových nástrojů, fonogramy s více výslovnostmi si vyžádaly „ruční“, tj. samostatné hodnocení každého svého výskytu v textu. Přesněji řečeno si ho v případě mojí analýzy vyžádaly ty z nich, u nichž výslovnost zapisovaných jazykových jednotek nebyla ve stejném vztahu k fonetiku. Například u znaku 悶 nebylo třeba zjišťovat, jaká je jeho frekvence užití pro zápis morfému „dusný“ *mēn* a „sklíčený“ *mēn*, jelikož oba se s fonetikem 闷 *mēn* neshodují pouze v tónu a řadí se tak do subkategorie IF. Naproti tomu u znaku 倒 muselo dojít k mechanickému roztržidlení na výskyty s absolutní shodou výslovnosti u morfému „obrátit, převrátit“ *dào* a na výskyty s odlišnou tónovou realizací u morfému „zřít se“ *dǎo*.

Produktivita fonogramů ve znakovém inventáři

Slovník KSZ vykládá vztah mezi grafickou realizací a jazykovou hodnotou u celkem 4 500 znaků. Z hlediska jejich frekvence rozdělují autoři slovníku znaky do dvou oddělených částí. V první z nich předkládají analýzu grafické podoby tzv. 2 500 frekventovaných znaků 常用字 *chángyòng zì*. Za nimi pak následují znaky dalších dvou frekvenčních pásem, a to 1 000 méně frekventovaných znaků 次常用字 *cìchángyòng zì* a 1 000 zřídka používaných znaků 偶用字 *ǒuyòng zì*. Z údajů v odborné literatuře vyplývá, že statisticky se jednotky čínského znakového písma projevují obdobnými charakteristikami jako jiné jednotky přirozeného jazyka. Znakový inventář moderní čínštiny stejně jako například slovní zásobu určitého jazyka tvoří

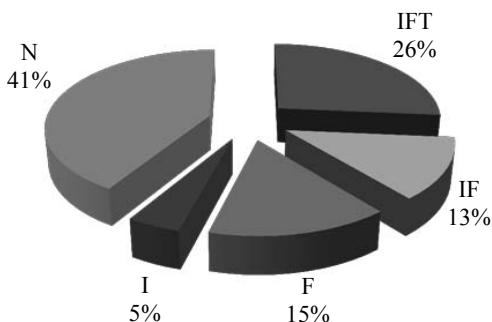
¹⁷ V čínské lingvistice jsou znaky s více výslovnostmi označovány souborným termínem 多音字 *duōyīn zì*. Zahrnují jednak grafémy, které slouží k zápisu dvou nebo více různých jazykových jednotek, a jednak grafémy, které sice slouží k zápisu pouze jedné jazykové jednotky, ta se však vyznačuje dvěma různými způsoby zvukové realizace. (Yang Runlu 2008: 159-162) Z úhlu pohledu zapisované jazykové jednotky se v prvním případě jedná o homografní morfémy, ve druhém o morfém s variantní výslovností.

na jedné straně relativně nízký počet znaků s velmi vysokou frekvencí a relativně vysoký počet znaků s velmi nízkou frekvencí.¹⁸ Již 1 000 nejfrekventovanějších znaků pokrývá 90 %, ¹⁹ 2 500 nejfrekventovanějších znaků 97,97 % a 3 500 nejfrekventovanějších znaků 99,48 % běžného čínského textu.²⁰ Znakys obsažené ve slovníku KSZ lze proto ve vztahu k zamýšlené analýze považovat za dostatečně reprezentativní část znakového inventáře moderní čínštiny.

V rámci 4 500 analyzovaných znaků splňuje výše stanovená kritéria fonetické motivovanosti celkem 2 639 znaků. Zbývajících 1 861 znaků neobsahuje komponent, který by naznačoval výslovnost celého grafému. Co se pak týče míry přenášené fonetické informace, jsou s výsledným počtem 1 189 výskytů nejvíce zastoupeny fonogramy se zcela shodným fonetikem. Za nimi následují s celkovou hodnotou 679 výskytů fonogramy, jejichž fonetikum zachycuje pouze výslovnost finály. Třetí místo s celkovým množstvím 568 výskytů patří znakům, u nichž se znění fonetika a fonogramu neshoduje pouze v tónu. Nejméně zastoupenou subkategorií o počtu 203 jednotek jsou pak fonogramy obsahující taková fonetika, u nichž je analogie založena pouze na shodě ve znění iniciály. Obecně lze tedy říci, že finály vykazují vyšší míru korespondence než iniciály.

Ve vztahu k následující analýze jsou důležité především hodnoty relativní četnosti, a to jednak fonogramů v poměru k nefonogramům (zkratka N),²¹ a jednak jednotlivých subkategorií fonogramů navzájem. Z důvodu vyšší přehlednosti jsem pro jejich prezentaci využila výšečového grafu. Produktivitu konstrukčních principů v rámci zkoumaného znakového inventáře moderní čínštiny mapuje graf č. 1.

Graf č.1 Konstrukční principy ve znakovém inventáři

¹⁸ Coulmas 2003: 54-55.

¹⁹ Su Peicheng 2000: 9.

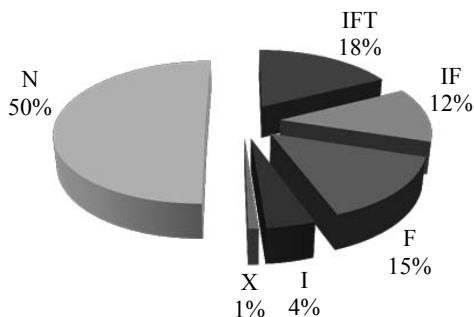
²⁰ Su Peicheng 2001: 52.

²¹ Termín nefonogramy využívám jako univerzální pracovní označení pro znaky všech ostatních kategorií.

Kvalitativní analýza čínského textu

Z analýzy vyplynulo, že v románu *Žít se* vyskytuje celkem 1 865 různých znaků. Jejich rozložení mezi znaky kategorie fonogramů a ostatní konstrukční principy je až překvapivě rovnoměrné. Konkrétně se jedná o poměr 928 fonogramů ku 937 nefonogramům. Rozdíl mezi nimi je tak malý, že nelze příliš hovořit o převládajícím uplatňování žádné z těchto skupin. Co se týče produktivity jednotlivých subkategorií, v analyzovaném korpusu se vyskytlo 328 znaků, jejichž výslovnost zcela koresponduje se zněním fonetika. Druhou nejvíce zastoupenou subkategorií fonogramů jsou s celkovým počtem 271 výskytů takové, jejichž výslovnost se shoduje pouze ve finále. Třetí místo s celkovým množstvím 230 výskytů zaujímají fonogramy, u nichž dochází k diferenciaci pouze na úrovni tónové realizace. Nejméně produktivní je pak subkategorie s takovými fonetiky, u nichž je analogie ke znění fonogramu založena pouze na shodě v iniciále. Tento typ adekvátnosti se projevuje jen u 82 fonogramů. Zbývajících 17 výskytů pokrývají fonogramy s více výslovnostmi (zkratka X), jejichž jednotlivé zvukové realizace nejsou ve stejném vztahu k využitému fonetiku tak, jak jsem naznačila na příkladu znaku 倒. V tomto ohledu je zajímavé, že minimálně jedna ze zapisovaných jazykových jednotek se vždy shoduje s výslovností fonetika v iniciále i finále, a ve 14 případech dokonce i včetně tónu. Až na jednu výjimku figurují znaky s více výslovnostmi v analyzovaném textu jako grafémy pro zápis dvou morfémů, pouze znak 得 slouží k zápisu tří různých jazykových jednotek. Relativní četnost všech těchto skupin znaků znázorňuje graf č. 2.

Graf č. 2 Kvalitativní zastoupení v analyzovaném textu

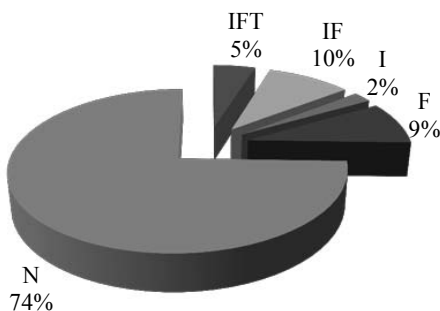

Závěrem k této části výzkumu je třeba dodat, že v románu *Žít se* vyskytly tři znaky, které nejsou součástí slovníku KSZ. Všechny tři obsahovaly komponent, který vykazoval shodu s výslovností znaku (znak „ušatý“ 耑 *dā* složku 大 *dà* se shodnou iniciálou a finálou, znak „pomalý, váhavý“ 讷 *nè* složku 内 *nèi* se shodnou iniciálou, a znak „škaredý“ 瞋 *chēn* složku 参 *shēn* se shodnou finálou), a proto jsem je hodnotila jako fonogramy.

Kvantitativní analýza čínského textu

Výsledky kvantitativní analýzy se výrazně odlišují od hodnot získaných v rámci kvalitativního výzkumu. Na základě statistiky počtu znaků textového editoru *Word* obsahuje román *Žít* celkem 84 258 asijských znaků. Necelou tisícovku z nich zaujímají interpunkční znaménka, která stojí mimo zájem této analýzy. Po jejich odečtení dosahuje celkový počet využitých čínských znaků hodnoty 75 038. I v rámci kvantitativně orientovaného výzkumu jsem se nejprve zaměřila na stanovení poměru mezi fonogramy a znaky zbývajících kategorií. V tomto ohledu se jako jednoznačně dominantní profilovaly nefonogramy. Se svými 55 918 výskyty zaujímají téměř přesně tři čtvrtiny znaků analyzovaného textu. I v rámci samotných fonogramů lze pak pozorovat odlišné zastoupení vymezených subkategorií, než bylo zjištěno u kvalitativního hodnocení. Tento rozdíl se projevuje nižší produktivitou znaků se zcela identickým fonetikem. Ty se s celkovým počtem 3 628 výskytů řadí až na třetí pozici. Nejvíce zastoupenou subkategorií jsou o celkovém množství 7 283 znaků takové fonogramy, u nichž výslovnost fonetik nekoresponduje pouze v tónu. Za nimi následují s výslednou hodnotou 6 598 výskytů znaky, u nichž se analogie fonetika realizuje pouze ve znění finály. Svou charakteristiku jako nejméně produktivní kategorie si pak i u kvantitativního hodnocení udržují fonogramy shodující se s výslovností fonetika jen v iniciále, které pokrývají 1 608 znaků analyzovaného textu. Přehled o procentuálním zastoupení jednotlivých skupin znaků přináší graf č. 3.

Graf č. 3 Kvantitativní zastoupení v analyzovaném textu

Vyhodnocení a závěr

Jak je na první pohled patrné z jednotlivých grafů, analýza zastoupení fonogramů v textovém korpusu potvrdila domněnku vyslovenou v úvodu tohoto článku. Znaky s fonetickým ukazatelem sice zaujímají větší část znakového inventáře moderní čínštiny (59 %), z hlediska své koncentrace v textovém korpusu však nepředstavují dominantní konstrukční princip. Co se týče podílu v rámci kvalitativního soupi-

su znaků obsažených v románu *Žít*, zaujímají fonogramy necelou polovinu z nich. V analyzovaném korpusu byl tedy poměr mezi nimi a nefonogramy natolik vyvážený, že nelze hovořit ani o převládajícím, ani o nepřevládajícím zastoupení. Naproti tomu výsledky kvantitativní analýzy jednoznačně dokazují, že využití fonogramů v textu není příliš vysoké. Ve vybraném díle zaujímaly jen jednu čtvrtinu z celkového počtu znaků. Pro ilustraci toho, jakým způsobem se znaky s touto charakteristikou v textu objevují, přikládám krátký úryvek rozebraného románu. Fonogramy jsou v něm zvýrazněny šedou barvou.

有庆念了两年书，到了十岁光景，家里日子算是好过了一些了，那时凤霞也跟看我们一起下地干活，凤霞已经能自己养活自己了。家里还养了两头羊，全靠有庆割草去喂它们。每天蒙蒙亮时，家珍就把有庆叫醒，这孩子把镰刀扔在篮子里，一只手提着，一只手搓着眼睛跌跌冲冲走出屋门去割草，那样子怪可怜的，孩子在这个年纪是最睡不醒的，可有什么办法呢？没有有庆去割草，两头羊就得饿死。到了有庆提着一篮草回来，上学也快迟到了，急忙往嘴里塞一碗饭，边嚼边往城里跑。中午跑回家又得割草，喂了羊再自己吃饭，上学自然又来不及了。有庆十来岁的时候，一天两次来去就得跑五十多里路。

Z grafů zároveň vyplývá, že ani subkategorie fonogramů si v rámci tří analyzovaných aspektů neudrží stále stejnou pozici z hlediska produktivity svých výskytů. Stejně pořadí jako ve znakovém inventáři se projevuje pouze v rámci kvalitativního soupisu znaků obsažených v románu *Žít*, tj. nejproduktivnější míra adekvátnosti je shoda IFT, za ní následují F, IF a I. A to i přesto, že celkově nižší kvalitativní zastoupení fonogramů v analyzovaném textu se projevilo téměř výhradně u znaků se zcela identickými fonetiky, jejichž relativní četnost je o 8 % nižší. Naproti tomu v případě kvantitativně orientované analýzy znaků dochází ke změně pořadí četnosti výskytů znaků jednotlivých subkategorií. I zde přitom zaznamenaly nejvyšší pokles relativní četnosti fonogramy se zcela shodným fonetikem. Ten je však natolik zásadní, že znaky se shodou IFT zaujímají až pozici druhé nejméně produktivní míry adekvátnosti. První místo přitom přebírají fonogramy, u nichž výslovnost fonetika nekoresponduje pouze na úrovni tónové realizace. Pořadí subkategorií je tedy následující: IF, F, IFT a I. V praxi to znamená, že zatímco ve znakovém inventáři lze u téměř jedné poloviny fonogramů počítat se stoprocentní reliabilitou fonetika, neprojevuje se tato u fonogramů objevujících se v uceleném psaném projevu ani u jedné pětiny z nich.

Provedená komparace staví znaky kategorie fonogramů do poněkud odlišného kontextu, než s jakým se lze běžně setkat v grammatologické literatuře. Analýza poukázala na zásadní rozdíly mezi postavením fonogramů v systému čínského znakového písma a jejich aktuální realizací v psaném textu. To ve svém důsledku znamená, že na rozdíl od znakového inventáře je v souvislém psaném projevu třeba počítat jen se značně omezenou přítomností znaků s funkčními fonetickými ukazateli. Při posuzování tohoto závěru nelze samozřejmě podceňovat skutečnost, že údaje prezentované v této studii jsou výsledkem analýzy úzce vymezeného materiálu. Ve svém

následujícím výzkumu plánuji potvrdit jeho spolehlivost u kvalitativně rozmanitějšího i kvantitativně rozsáhlejšího výběru textů. I když nepředpokládám, že by mohlo dojít k výraznějšímu narušení vzájemného poměru mezi fonogramy a znaky ostatní kategorií, nelze vyloučit, že by se mezi jednotlivými funkčními styly mohly projevit drobné odchylky. Domnívám se například, že o něco vyšší koncentraci fonogramů lze očekávat v odborných textech, a to zejména z oblasti přírodních věd.

Literatura

- Beijing Yuyan Xueyuan 北京语言学院 (ed.): *Xiandai Hanyu Pinlü Cidian* 《现代汉语频率词典》 [*Frekvenční slovník moderní čínštiny*]. Peking 1986.
- COULMAS, Florian: *Writing Systems: An Introduction to their Linguistic Analysis*. Cambridge 2003.
- DEFRANCIS, John: *The Chinese Language: Fact and Fantasy*. Honolulu 1984.
- GAO Jiaying 高家莺, Fan Keyu 范可育 a Fei Jinchang 费锦昌: *Xiandai Hanzixue* 《现代汉字学》 [*Moderní grammatologie*]. Beijing 1993.
- GUDER-MANITIUS, Andreas: *Sinographemdidaktik: Aspekte einer systematischen Vermittlung der chinesischen Schrift im Unterricht Chinesisch als Fremdsprache: Mit einer Komponentenanalyse der häufigsten Schriftzeichen*. Heidelberg 1999.
- LI Yan 李燕 a Kang Jiashen 康加深: *Xiandai Hanyu Xingsheng Zi Shengfu Yanjiu* 《现代汉语形声字声符研究》 [Analýza fonetika ve fonogramech moderní čínštiny]. In Su Peicheng 苏培成 (ed.): *Xiandai Hanzixue Cankao Ziliao* 《现代汉字学参考资料》 [*Sborník statí moderní čínské grammatologie*]. Peking 2002, ss. 141–154.
- SCHINDELIN, Cornelia: *Zur Phonetizität chinesischer Schriftzeichen in der Didaktik des Chinesischen als Fremdsprache: Eine synchrone Phonetizitätsanalyse von 6.535 gebräuchlichen Schriftzeichen*. München 2007.
- SU Peicheng 苏培成: *Yi Men Xin Xueke: Xiandai Hanzixue* 《一门新学科: 现代汉字学》 [*Nová vědní disciplína: Moderní grammatologie*]. Peking 2000.
- SU Peicheng 苏培成: *Xiandai Hanzixue Gangyao* 《现代汉字学纲要》 [*Úvod do moderní grammatologie*] (přepřacované vydání). Peking 2001.
- ŠVARNÝ, Oldřich a kol.: *Hovorová čínština v příkladech III*. Olomouc 1998.
- TĚŠITELOVÁ, Marie: *Kvantitativní lingvistika*. Praha 1987.
- UHER, David: Xu Shen: Doslov k Výkladu významu základních a vysvětlení struktury složených znaků. *Studia Orientalia Slovaca* 2002, 1, ss. 43–54.
- UHER, David: *Hanská grammatologie*. Olomouc 2013.
- WEN Wu 文武: Guanyu Hanzi Pingjia de Ji ge Jiben Wenti 《关于汉字评价的几个基本问题》 [Několik základních otázek k hodnocení čínských znaků]. *Yuyan Jianshe* 《语言建设》 [*Language Planning*], 1987, 2, ss. 7–12.
- YANG Hongqing 杨洪清 a Zhu Xinlan 朱新兰: *Kuaisu Shi Zi Zidian* 《快速识字典》 [*Čínské znaky: snadno a rychle*]. [Neuvedeno] 1996.

- YANG Runlu 杨润陆: *Xiandai Hanzixue* 《现代汉字学》 [*Moderní grammatologie*]. Peking 2008.
- YU Guoqing 余国庆: *Shuowenxue Daolun* 《说文学导论》 [*Úvod do studia tradiční čínské grammatologie*]. Hefei 1995.
- YU Hua 余华: *Huozhe* 《活着》 [Žít]. <http://g.sbk8.cn/mingzhu/huozhou/> [navštíveno 6. 1. 2014].
- ZHANG Jingxian 张静贤: *Xiandai Hanzi Jiaocheng* 《现代汉字教程》 [*Učebnice moderního čínského znakového písma*]. Peking 1992.
- ZHOU Youguang 周有光: *Hanzi Shengpang Duiyin Biancha* 《汉字声旁读音便查》 [*Příručka pro snadné vyhledávání výslovnosti fonetik*]. Changchun 1980.

A Case Study of Phonogram Occurrence in a Chinese Text

It is generally accepted that the phonograms represent the most productive category within the Chinese writing system. Different analyses of the modern Chinese script confirm that the characters with effective phonetic components cover more than one half of currently used characters. However, the distribution of the phonograms within the Chinese signary represents only one of the possible perspectives through which these characters can be approached. The research presented in this paper is based on the hypothesis that significant differences occur between the status of the phonograms within the Chinese writing system and their actual implementation in a written text. The pilot testing on the novel *To Live* written by contemporary Chinese writer Yu Hua has shown that the productivity of the phonograms in a running text is not very high. According to the analysis of this novel, approximately only every fourth character contains an effective indicator of the pronunciation.

Key Words: *Chinese characters, modern Chinese grammar, phonogram, phonetic component*

Contact: Tereza Slaměníková, Ph.D., Katedra asijských studií FF UP, Křížkovského 14, 771 80 Olomouc, terez.slamenikova@upol.cz

Pan Švarný (foto: H. Trísková)

**Barešová, Ivona; Nakaya, Tereza Watanabe Takayuki;
Flanderka, Pavel; Nakaya Yuji:
*Japonština***

**Olomouc: Univerzita Palackého, 2015, 485 s.
ISBN 978-80-244-4445-1**

Alice Kraemerová

Kolektiv autorů působící na Univerzitě Palackého na základě svých zkušeností s výukou jazyka zpracoval učebnici rozdělenou do dvaceti výkladových a procvičovacích a čtyř opakovacích lekcí. Je doplněna CD nosičem s nahrávkami. Učebnice se soustřeďuje na výklad gramatiky, procvičování jednotlivých gramatických jevů a na jejich základě nácvik mluveného projevu. Učebnice neřeší písmo, předpokládá, že se podle jiné učebnice studenti věnují souběžně nácviku nejprve obou abeced a později znaků.¹ Stejně tak k dalšímu procvičování jevů probíraných v jednotlivých lekcích slouží cvičebnice doplněná klíčem a rozdělená komplementárně k jednotlivým lekcím v učebnici.²

Učebnice je sestavena velmi přehledně, každá lecke je rozdělena do dvou barevně odlišených sekcí: modré a zelené části. Modrá část obsahuje: I. Syntaktické vzorce a gramatiku, II. Text (s poslechem), III. Cvičení, IV. Doplnující poznámky. Část syntaktické vzorce a gramatika výstižně shrnuje probírané jevy a stručně, ale jasně, je česky vysvětluje. Dále je uveden krátký text, kde jsou gramatické jevy uvedeny do kontextu. Následují krátká základní cvičení na probírané jevy a poznámky, které doplňují gramatiku např. ze syntaktického hlediska. Zelená část každé lekce obsahuje další procvičování probíraných jevů: I. Procvičování čtení a gramatiky, II. Společné aktivity v hodině, ústní přednes atp., III. Poslech, IV. Frazologie, nové výrazy, (místo na poznámky a čtverečkováný prostor ke psaní krátkých textů). Jednotlivá cvičení v zelené části jsou doplněna instruktivními a vtipnými ilustracemi. Texty a cvičení namluvená rodlými mluvčími na CD nosiči utvrzují ve správné výslovnosti a napomáhají nácviku poslouchat hovorovou japonštinu.

Po osmi letech (2007) od sestavení učebnice pro jazykové školy tří autorek Dity Nymburské, Denisy Vostré a Mami Sawatari, vydané v nakladatelství LEDA se českým studentům dostává do rukou další učebnice japonštiny napsaná na základě zkušeností s výukou japonštiny v češtině, což je velmi důležité, protože vynikajících učebnic japonštiny na bázi některého světového jazyka existuje velmi mnoho, bohužel velmi často je právě druhý cizí jazyk velkou překážkou pro kvalitní vysvětlení.

¹ Watanabe Takayuki: *Japonština, znaky*. Olomouc 2015.

² Nakaya, Tereza; Nakaya Yuji: *Japonština, cvičebnice*. Olomouc 2015.

Důležitý je také fakt, že učebnice postupně uvádí studenta do japonského písma na straně jedné a do české transkripce japonštiny na straně druhé.

Systematický výklad gramatiky je doplněn příklady i s překladem, upozorňuje na výjimky, zvláštní použití partikulí apod. Po vysvětlení napsaném v latině, což je pro studenty velmi důležité pro rychlé a jasné pochopení pravidel, následuje text psaný ve znacích a doplněný audionahrávkou s rodilými mluvčími a cvičeními rovněž psanými ve znacích. Zelená část cvičení je velmi vtipně zpracována s obrázky a různým doplňováním. V textech nebo obrázcích cvičení je ponecháno dostatek volného prostoru pro vyplňování, psaní poznámek apod. Některá cvičení jsou vázána na poslech, což je důležité pro soustavné a správné chápání výslovnosti i provázání částí věty. Zelená část končí vysvětlením reálií a příslušnou frazeologií. Následuje závěr lekce a tím je slovníček nových výrazů seřazených podle japonské slabičné abecedy a se slovíčky barevně odlišenými podle toho, do které (modré nebo zelené) části patří. Slovíčka jsou přepsaná znaky i abecedou a to, že jsou seřazena v japonském stylu, je také velmi důležité pro nácvik hledání v japonských slovnících.

Vždy po čtyřech lekcích následuje opakovací lekce s textem k poslechu, opakovacími cvičeními a shrnutím nových výrazů, které se v opakovací lekci vyskytly. Opakovací lekce nejsou dlouhé, ale účelně slouží k upevnění znalostí a k zautomatizování gramatických, případně syntaktických vzorců.

Grafická úroveň celé učebnice vhodně napomáhá dobře sestavené struktuře a komiksovým stylem barevných obrázků pro některá cvičení oživuje nezáživný dril. Celá učebnice je zakončena přehledem všech probraných slovíček s odkazem na lekce, ve které byly poprvé zmíněny, což umožňuje vrátit se zpět a znovu se ujistit o správném použití. Samým závěrem je pak soupis použité literatury, který iniciativním studentům předkládá možnosti dále prohlubovat své znalosti případně srovnávat jiná vysvětlení a další příklady probíraných jevů.

Učebnice je velmi zdařilou pomůckou pro začátečníky, představuje dobrý základ pro další rozvíjení znalostí jazyka.

Watanabe Takayuki:
Nihongo čúkjú

Olomouc: Univerzita Palackého, 2015, 370 s.
ISBN 978-80-244-4463-5

Alice Kraemerová

Jak píše sám autor v předmluvě, učebnice je určena pro studenty, kteří již zvládli základy jazyka a potřebují si dobře osvojit rozdíl mezi mluvenou a psanou japonštinou, zvládnout významy např. rozšířených partikulí, slovesných vazeb nebo si osvojit idiomy, jinými slovy: učebnice je určena pro studenty Univerzity Palackého, kteří mají za sebou druhý rok studia japonštiny.

Učebnice je celá psaná v japonštině, jedinou výjimku tvoří přímé překlady probíraných jevů. Jinak nejsou jednotlivé probírané struktury vysvětlovány, jen uvedeny pomocí příkladů. Celá učebnice je rozdělena do 10 obsažných lekcí, každá potom na další dva, tři nebo čtyři oddíly uvozené textem, přitom první text je ve většině případů ukázkou konverzace, druhý esej. Některé lekce končí ukázkou idiomatických vazeb, ale každá lekce, respektive každý oddíl končí přehledným shrnutím a to považují za velmi důležité. Ostatně i obsah jednotlivých lekcí je sestaven stejným, velmi lehce srozumitelným způsobem: každá lekce má sice název odpovídající tématu konverzace a textu, ale jednotlivé probírané vazby jsou podle oddílů vypsané do rámečků, takže i zpětné hledání probíraných jevů je poměrně snadné.

Na probíraných jevech je zejména přínosné, že pozůstávají z mnoha typů hovorových obrátů, idiomatických vazeb, spojení partikulí a slovesných tvarů do často používaných konstrukcí, větných spojek nebo např. častých příslovcí atd., které si student musí osvojit pro aktivní znalost jazyka. Ale nejedná se pouze o hovorové vazby ale i o další jevy používané zejména v psané podobě, jež je v případě japonštiny diametrálně odlišná od japonštiny mluvené. Nácvik specifických charakteristik psaného jazyka je velmi důležitý pro pozdější aktivní používání psané japonštiny.

Ačkoliv je struktura jednotlivých lekcí vyrovnaná, nebrání to autorovi ve vkládání zajímavých úkolů, na kterých si studenti procvičí nejrůznější dovednosti. Např. na str. 176 je vložen text, kde je třeba opravit přehnané použití katakany a cizích slov. Protože cizinci mají sklon vkládat do japonštiny zejména anglická slova (když neznají japonská), je na tomto textu dobře předvedeno, jak potom japonština vypadá. Jiným vtipným textem, kde mají studenti za úkol naučit se potřebná slovíčka k popisu osob, představuje text na str. 153–154, kde je význam jednotlivých slov vysvětlen japonsky přímo v textu. Na text potom následuje cvičení, kde se probrané výrazy používají v jiných souvislostech. Zcela odlišným je zase zadání úkolu procvičovat si japonštinu

během prázdnin a napsat vyprávění o prázdninovém zážitku, což bývá standardní poprázdninové slohové cvičení, ale studenti dostávají návod přímo v japonštině a to společně s osnovou. Užitečným je i přehled prefixů (str. 212–214), jež negují nebo pozměňují význam zejména adjektiv či substantiv.

Přínosem této učebnice je podle mého názoru velký rozsah témat, velmi početný rozsah vazeb, příslovčí a idiomatických vazeb. Myslím že se autorovi podařilo, co si sám předsevzal, že se studenti budou muset naučit hledat v japonských výkladových slovnících, protože učebnice jim nenabízí pohodlný slovník použitých výrazů s českým překladem.

V učebnici jsem našla jen dva nedostatky: ten podstatnější je absence cvičení k dostatečnému zautomatizování probraného učiva, kterého je opravdu hodně, ale sám autor o tom ví a slibuje, že je shrne v příštím svazku. Pravda je, že i tak má učebnice 370 stran a kdyby byla do ní ještě zahrnuta cvičení, rozsah by byl neúnosný pro jeden svazek. Druhým nedostatkem, ale ten je opravdu skoro zanedbatelný, je absence jakéhokoli označení jednotlivých lekcí v záhlaví nebo zápatí stránky. Podobné označení by posloužilo lepší orientaci.

Jinak je na učebnici patrné, že autora sestavování zajímavých úkolů pro studenty bavilo, že se snažil, aby systematicky probral všechny možnosti daného použití vybraného jevu (např. na str. 163–165) slůvka „mama“. Celkově považuji tuto učebnici za velmi zdařilou, obsahově náročnou, ale zároveň uživatelsky přátelskou pro studenty i učitele.

公元一九八八年十二月，中国

美术家代表团访捷，得

识汉学家施瓦尔尼

同志正在其乡间

别墅饱啖自种

之苹果十

余种。他

自地窖

中出来，

我忽然想到，他多

么象中国神话中的王

地、土地爷、爱土地、爱人

民、因称他为捷克斯洛伐

克的土地爷、施瓦尔尼大

悦。八九年华君武于北京

